

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

LENKA
BOBKOVÁ

JAN LUCEMBURSKÝ
Otec slavného syna

Jan Lucemburský

VYŠEHRAĐ

Jan Lucemburský

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Lenka Bobková
Jan Lucemburský – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2018

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

in
ti
ter
vne
erit
iter
nda
ip
m
ant
qui
deu
ad
tas

nationis nostre
no viderimus p

um to
nis reg
bona
ciuita
non d
Bern
os io
nes d
aa B
mie e
lonie rex ac hute
gensis Comes

LENKA
BOBKOVÁ

JAN
LUCEMBURSKÝ
Otec slavného syna

Jan Lucemburský

VYŠEHRAĐ

Kniha vznikla za podpory Výzkumného záměru České země
uprostřed Evropy v minulosti a dnes MSM 0021620827
a projektu Univerzity Karlovy Progres č. 3 (Q07),
Centrum pro studium středověku

Vyobrazení na s. 4:
Jan Lucemburský na miniatuře
v jihlavském právním kodexu Jana Gelnhausena
z počátku 15. století.

Knihu o „JanuLuc“ věnuji svému vnukovi Janovi

NĚKOLIK SLOV ÚVODEM

„Co král Jan zmužilý v Říši, v Anglii a v Polsce, v Slezi i v veliké straně Germánii provodil mečem, to široce národům okolním známo jest.“

MATOUŠ Z CHLUMČAN, 1502

„Poslední lucemburský hrabě, král český a polský, syn i otec císaře, jehož jedna sestra byla provdána za francouzského, druhá za uherského krále, jeho dcera se stala manželkou francouzského krále, vnučka ženou krále anglického, na vnukově hlavě spočinuly kromě císařské koruny také čtyři koruny královské.“

P. A. LENZ, 1839¹

Uvedené citáty jsou vzaty z textů, které se od sebe liší nejen žánrově, ale i dobou svého vzniku, a přece mají něco společného – oslavují Jana Lucemburského jako panovníka proslaveného v celé Evropě a příbuzensky spojeného s nejvznešenějšími královskými rodinami. Janův současník, blízký dvořan a velký básník Guillaume de Machaut Janovi připsal vlastnosti ideálního panovníka, zatímco česká historiografie již od 14. století je k němu víceméně kritická, považuje ho za „příšlého“ krále, který zemi nerozumí a svými zájmy na různých koncích Evropy škodí prosperitě království. Jistá odtažitost se odráží i v používání přízviska *Lucemburský* v protikladu k historiografiím psaným na západ od Rýna, pro něž

¹ První citát je z předmluvy k soupisu listin korunního archivu zvaného Registrum deseti truhlic, NA, A1, fol. 9a. Otiskl ji Karel Jaromír Erben, *Výbor z literatury české* II, Praha 1868, s. 1101. Blíže k předmluvě Lenka BOBKOVÁ, *Slavné činy českých králů očima Matouše z Chlumčan*, in: Nardi aristae. Sborník k 70. narozeninám Ivana Martinovského, ed. Kristina Kaiserová, Ústí nad Labem 2007, s. 23–32. Druhý citát viz Pierre A. LENZ, *Jean l'Aveugle, roi de Bohême, comte de Luxembourg*, Gand 1839, s. 2–3.

jde o Jana Českého nebo Jana Slepého. Zjevný rozpor mezi hodnocením Janovy osobnosti a vlády pramení z různých východisek a úhlů pohledu. Jinak se král jeví z perspektivy vysoké politiky a jistého nadhledu zahraničních autorů, jinak ze zúžené perspektivy českých kronikářů a jejich představ o způsobu vlády v Českém království, v nichž bylo málo pochopení pro velké plány panovníka rozkročeného mezi myšlenkovým světem a kulturou západní a středovýchodní Evropy. A přitom právě v dynamice tohoto sváru se rodila nejen nová koncepce českého středověkého státu, ale i změny uvnitř společnosti vystavené impulzům pronikajícím do země spolu s králem a jeho dvorem. Naznačený rozpor v hodnocení krále Jana je dodnes přítomen v povědomí širší české veřejnosti, která prvního Lucemburka na českém trůnu vnímá spíše negativně v protikladu k jeho synovi Karlu IV.

V odborných kruzích se postupně přece jen pohled na desátého českého krále poněkud mění díky řadě nových studií, jež mimo jiné docenují prameny dosud přehlížené, nebo je interpretují z jiného zorného úhlu a s uplatněním současných metodologických přístupů. Z podobných pohnutek vznikla i kniha, kterou otevíráte. Snažila jsem se v ní oprostit od vžitých klíšé a postihnout mnohoznačnost osobnosti Jana Lucemburského a jeho vlády. Pozornost jsem věnovala nejen českým záležitostem, ale i situaci v lucemburském hrabství. Text je částečně koncipován chronologicky, částečně tematicky. Tato na první pohled nesystematická struktura knihy vznikla ze snahy vyhnout se tradovaným mezníkům ve výkladu Janovy vlády a zároveň se vypořádat s množstvím informací, bez nichž by podle mého soudu bylo obtížné postihnout neklidný život tohoto schopného a ambiciózního panovníka. Chtěla jsem krále Jana představit především jako politika slova i meče, který cíleně směřoval k vybudování mocného rodového teritoria a patrně nikdy nepřestal toužit po císařské koruně. Svou politicko-mocenskou strategii založil na výhodách pramenících z rozdělení rodových držav na opačných koncích Svaté říše římské. Lucembursko mu bylo mostem k Francii, České království hlavním zdrojem příjmů a základnou pro silnou pozici v rámci říše a pro rozvíjení styků směrem na východ, za hranice říše. Osciloval mezi realitou a ideály, mezi úspěchy a prohrami, mezi jednacími síněmi a bitevními poli, mezi všedností a leskem dvorských slavností. Byla bych ráda, kdyby kniha čtenáře podnítila k úvahám nad dobou vlády prvního Lucemburka na českém trůnu i nad jeho osobou a místem v českých dějinách.

Několik let „strávených“ s Janem Lucemburským bylo poznamenáno mnoha pochybnostmi i těžkostmi, k jejichž překonání jsem nejednou

potřebovala podporu svých blízkých a přátel, jmenovitě mé dcery, která mi v kritických chvílích pomáhala slovem i převzetím denních povinností. Můj velký dík platí kolegovi PhDr. Zdeňku Vaškovi, PhD. za pečlivé úpravy poznámek a sestavení soupisu pramenů a literatury, stejně jako kolegovi PhDr. Karlu Marešovi za gramatické přehlédnutí celého textu. Velmi jsem zavázaná Mgr. Janě Fantysové-Matějkové, PhD. za pečlivou recenzi celého textu, věcné i koncepční připomínky a návrhy, za inspirativní podněty jsem neméně vděčná doc. PhDr. Martinovi Čapskému, PhD. Velké poděkování dlužím též pracovníkům našich i zahraničních archivů, kteří byli vstřícní k mým požadavkům a nejednou mi poskytli radu i pomoc. Děkuji též kolegovi Mgr. Janu Hasilovi, PhD. za vypracování nelehkých map a v neposlední řadě patří můj dík panu redaktorovi Mgr. Filipu Outratovi, PhD. za obdivuhodnou trpělivost a všestrannou podporu.

Praha, srpen 2018

Lenka Bobková

I.

Kdo je hoden českého trůnu?

*Když chtěl hrabě Jindřich,
aby se chlapec jmenoval jeho jménem,
odpověděla matka: „Nikoliv, bude se jmenovat Jan.“*

PETR ŽITAVSKÝ, ZBRASLAVSKÁ KRONIKA, PŘEKLAD, S. 241

Léta hledání, nerozhodnosti a sporů

Cesta lucemburského hraběte Jana k českému trůnu nebyla jednoduchá ani přímočará. A protože dramatické události, které jí předcházely, tvoří prolog k počátkům jeho vlády, včetně její legitimacy a otázky dědických práv jeho přemyslovské manželky, je nezbytné se u nich zastavit a blíže je popsat.

Vše začalo vraždou sedmnáctiletého krále Václava III. v Olomouci 4. srpna roku 1306. Vyhasl jím panovnický rod, který stál u zrodu českého knížectví, pozvedl ho na království a zasloužil se o jeho rozmach mocenský, hospodářský i kulturní. Otec mrtvého krále, poslední z velkých Přemyslovců Václav II., navíc rozvinul velmi ambiciózní teritoriální politiku, pokoušel se, byť neúspěšně, o získání Uherského království a vznesl nároky také na Polsko. Ale ačkoliv roku 1300 dosáhl v Hnězdně korunovace polským králem a oženil se s dcerou zavražděného polského krále Přemysla II. Velkopolského, Richenzou neboli Rejčkou, celé rozpolcené Polské království neovládl a předčasná smrt mu nedovolila rozvinout zápas se svým konkurentem, Piastovcem Vladislavem Lokýtkem, který ovládl Malopolsko.¹ Václavův stejnojmenný syn byl pak zabit dříve, než mohl v čele shromážděného vojska vstoupit na polskou půdu. V této

¹ Novější práce ke králi Václavu II. a jeho vládě Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007; Libor JAN, *Václav II. Král na stříbrném trůnu (1283–1305)*, Praha 2015; Josef ŽEMLIČKA, *Do tří korun. Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301)*, Praha 2017.

chvíli připravené tažení ztratilo smysl, protože v zemi vyvstal zcela jiný problém. Poprvé v jejích dějinách bylo nutné rozhodnout o nástupu nové dynastie na osiřelý český trůn.

Vzniklou situaci se začali nejvyšší představitelé šlechty a duchovenstva zabývat hned po olomoucké vraždě. Brzy si uvědomili, jak nesnadný úkol před nimi leží. Nešlo jen o to najít vhodného kandidáta, ale také stanovit princip, podle něž budou postupovat, případně čelit intervencím ze zahraničí. Kladli si zásadní otázku: považovat za dědičky trůnu pozůstalé Přemyslovny a jejich manžele, stávající nebo u svobodných dcer jejich budoucí partnery, které jim případně určí, nebo jít cestou volby některého vhodného příslušníka ze sousedních panovnických rodin. Bylo se však co obávat možnosti, že trůn bude chtít obsadit o své vůli panovník Svaté říše římské, jejíž součástí České království bylo. Takovému postupu bránilo pouze ustanovení listiny, která je podle přivěšené pečeti zvaná Zlatá bula sicilská. Vydal ji v roce 1212 nastupující Fridrich II. králi Přemyslu I. a kromě dědičného královského titulu mu v ní udělil výsadu domácí volby panovníka v případě vymření dynastie. Zvolený muž je pak povinen předstoupit před říšského vládce, aby od něho „*náležitým způsobem odznaky královské přijal*“, jinými slovy, aby král či císař jeho volbu uznal a přijal od něho slib věrnosti.² Způsob volby není v listině nijak specifikován. Jak moc si právní význam této, dosud nevyužité, listiny uvědomovali reprezentanti království v létě roku 1306, je samozřejmě otázka.³ Nicméně v podstatě v duchu jejího znění postupovali, když se rozhodli pro volbu.

Při jednání o osobě budoucího krále ale zazněly i hlasy zohledňující práva dcer, především proto, aby byla zachována dynastická kontinuita alespoň v ženské línii. Od dob bájně kněžny Libuše a Přemysla Oráče taková otázka v Čechách sice řešena nebyla, ale podporovatelé nároků žen přemyslovské krve se mohli opřít o řadu příkladů z jiných evropských zemí, v nichž se s určitými právy dcer, většinou nejstarších, víceméně počítalo. Důležité pak bylo, kdo je nebo se stane manželem preferované dědičky. Václav II. zanechal čtyři dcery. Nejmladší, sotva roční Anežka

² *Archivum Coronae regni Bohemiae* (dále ACRB) I, ed. Václav HRUBÝ, Prague 1935, s. 6–8, č. 3; *Monumenta Germaniae Historica* (dále MGH), *Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser*, Bd. 14/2, *Diplomata Friderici II.*, 1212–1217, ed. Walter Koch, Hannover 2007, s. 1–5, č. 171.

³ K zhodnocení listiny Fridricha II. podrobně viz Martin WIHODA, *Zlatá bula sicilská, Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*, Praha 2005; k vydání listiny Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253*, Praha 2002, s. 103–110; nejnověji studie obou editorů in: *Zlatá bula sicilská. Mezi mýtem a realitou*, ed. Martin Wihoda a Josef Žemlička (Prameny české historie 1), Praha 2016.

pocházela z králeva druhého manželství s polskou princeznou Eliškou Rejčkou a byla pro svůj věk prakticky mimo hru. Ze tří dcer z Václavova svazku s Gutou Habsburskou byly dvě již vdané: nejstarší Anna (* 1290) se v únoru roku 1306 stala ženou vévody Jindřicha Korutanského, nejmladší Markéta (* 1296) byla v roce 1303 provdána za Boleslava III. Lehnicko-Břežského, prostřední Eliška (* 1292) byla dosud svobodná.

Nakonec myšlenka dědictví po přeslici našla u většiny shromážděných reprezentantů království odezvu a nejspíše se zdálo povolání na trůn manžela nejstarší dcery Václava II., vévodu Jindřicha Korutanského.⁴ Mluvila pro něj i skutečnost, že ho Václav III. pro dobu vojenského tažení určil správcem království. Správnost svého rozhodnutí se zemská obec snažila podložit také právně. Odvolávala se totiž na blíže necitované císařské dokumenty, podle nichž měly Přemyslovnám skutečně dědické nároky náležet.⁵ Ze zmínek kronikářů lze vytušit, že shromáždění muži, nejistí si ani svým postupem ani výběrem kandidáta trůnu, tak chtěli čelit nebezpečí odporu římského krále Albrechta I., který se netajil zájmem o českou korunu pro svého syna. O skutečném předložení příslušných dokumentů mluví Petr Žitavský ve Zbraslavské kronice a zdůrazňuje je později i kronikář Přibík Pulkava z Radenína. Naopak prorakouská veršovaná kronika Ottokara Štýrského tvrdí, že se žádné takové privilegium nenašlo. V souvislosti s událostmi roku 1306 se otázkou údajných výsad ohledně dědických práv žen na český trůn podrobně zabýval Martin Wihoda a oprávněně dospěl k závěru, že nikdy taková privilegia nebyla vydána.⁶ Anna ale přesto byla nebo chtěla být o svých nárocích přesvědčena, neboť se ještě v roce 1307 titulovala jako dědička Českého království („*wir Anna von gottes gnaden erbe des kunigreichs ze Beheim*“).⁷ A stejně „svá“ dědická práva vnímala později i její mladší sestra Eliška.

⁴ Podrobně Josef ŠUSTA, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, s. 693n. Speciálně k nástupnické otázce: Josef ŽEMLIČKA, *Kdo na český trůn? Nástupnická otázka po 4. 8. 1306*, in: *Za zdi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, ed. Dana Dvořáčková-Malá, Petr Charvát, Bohumír Němec ve spolupráci s Radkou Lomičkovou, Janem Zdichyncem, Praha 2010, s. 99–109; Martin WIHODA, „...*nec petuius nec habemus*...“ *Zlatá bula sicilská v královské volbě roku 1306*, in: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, ed. Tomáš Borovský – Libor Jan – Martin Wihoda, Brno 2003, s. 261–271.

⁵ *Zbraslavská kronika*, in: *Fontes rerum Bohemicarum IV* (dále FRB IV), ed. Josef Emler, Praha 1894, s. 3–337, zde s. 110.

⁶ M. WIHODA, *Zlatá bula sicilská*, s. 155–159.

⁷ Kateřina TELNAROVÁ, „*Anna, královna česká*“. *Nejstarší dcera Václava II. a její osudy*, in: *Mediaevalia Historica Bohemica* (dále MHB) 13, 2010, s. 77–110, zde s. 87.

Průběh událostí posledních srpnových týdnů roku 1306 nelze přesně rekonstruovat, neboť listinného materiálu je poskrovnu a na kronikářské zprávy se nelze zcela spolehnout. Platí to i pro hlavního zpravodaje z české strany, Petra Žitavského, mnicha a později opata cisterciáckého kláštera na Zbraslavi, který založil král Václav II. Kroniku začal v klášteře psát mnich a krátce i opat Ota Duryňský († 1314), na jehož text navázal literárně neobyčejně nadaný Petr Žitavský, jemuž se podařilo barvitě vylíčit nástup Jana Lucemburského a jeho vládu (do počátku roku 1338). Svůj text začal tvořit zhruba v roce 1316, a měl tudíž od událostí roku 1306 jistý odstup.⁸ Jinými slovy řečeno, věděl, jak všechno dopadlo, což je patrné např. na jeho hodnocení první volby Jindřicha Korutanského. Napsal, že si ho vybrala „*ne rozumnější část lidu*“, a to „*proto, že měl za manželku starší královskou dceru. Hloupý lid totiž neví, co žádá, a nezná, jaký je ten, koho volá*“.⁹ Další důležité informace poskytuje dílo opata cisterciáckého kláštera ve Viktringu u Klagenfurtu Jana (1270–1347), který mimo jiné působil jako kaplan vévody Jindřicha Korutanského, pak na dvoře jeho dcery Markéty a nakonec u vévody Albrechta II. Rakouského. Byl tudíž s událostmi kolem rodiny korutanských vévodů dobře obeznámen a sledoval i dění v Čechách. Jan z Viktringu ale svou kroniku psal, či upravoval do konečné podoby, až v letech 1341–1346.¹⁰

- ⁸ Ke kronikáři a jeho kronice dále např. Ivan HLAVÁČEK, *Kronika zbraslavská, listiny a diplomatika*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 2, Studia historica 21, Praha 1981, s. 125–142; Marie BLÁHOVÁ, *Petr Žitavský, historik a diplomat*, in: *Duchem, ne mečem: fakta, úvahy, souvislosti*, ed. Zdeněk BENEŠ, Praha 2003, s. 29–38; Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský, opat zbraslavského kláštera*, in: Sborník Společnosti přátel starožitností 2, 1991, s. 87–107; TÁŽ, *Chronicon Aulae Regiae jako klášterní kronika*, in: Marginalis historica 5, 2001, s. 307–355; Günther RAUTENSTRAUCH, *Abt Peter von Zittau im Spiegel des Chronicon Aulae Regiae*, in: Die Oberlausitz und Sachsen in Mitteleuropa. Festschrift zum 75. Geburtstag von Prof. Dr. Karlheinz Blaschke, ed. Martin Schmidt, Görlitz-Zittau 2003, s. 262–279; Marie BLÁHOVÁ, *Petr Žitavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ego-dokument)*, in: Za zdi kláštera, s. 67–81; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *K pojetí dobré vlády v Kronice zbraslavské, tamtéž*, s. 82–96. V souvislosti s vydáním překladu Zbraslavské kroniky do němčiny byl vydán soubor statí reflektujících různé aspekty kroniky a kronikářovy práce, viz Stefan ALBRECHT (ed.), *Chronicon Aulae Regiae. Die Koenigsaal Chronik. Eine Bestandsaufnahme* (Forschungen zu Geschichte und Kultur der Böhmisches Länder), Frankfurt am Main 2013. Zde také stať Marie BLÁHOVÉ, *Sic et ego ea, que vidi, que certissime cognovi ruditer conscribere laborabo. Zur Arbeitsweise Peters von Zittau*, s. 95–108, a také v kontextu této knihy inspirativní úvaha Roberta ANTONÍNA o Petrově pojetí dobrého a špatného panovníka, *Könige un königliche Macht in der Königsaal Chronik*, s. 123–144.
- ⁹ FRB IV, s. 109–174; použit překlad Františka Heřmanského a Rudolfa Mertlíka z vydání *Zbraslavská kronika*, Praha 1976, s. 151.

Proti volbě Jindřicha Korutanského, a tudíž nepřímě i proti uznání dědických práv dcer, se rázně postavil Albrecht I. Habsburský. Nechtěl si nechat ujít příležitost získat pro svůj rod královský titul a kurfiřtský hlas, a proto využil své autority i vojenské síly k prosazení volby svého syna Rudolfa. Jindřich Korutanský nejevil chuť o království bojovat a snad také záhy postřehl, že česká šlechta je rozpolcená, a proto i s manželkou Annou odjel na své korutanské statky. V polovině října 1306 byl Rudolf zvolen českým králem svými příznivci, jichž nebylo málo, i těmi šlechtici a měšťany, kteří se k němu podle slov Petra Žitavského přiklonili ze strachu, či zlákáni dary.¹¹ Při této příležitosti se ale také znova rozvířila otázka práva volby českého krále a otázka principů její realizace. Česká reprezentace si totiž vyžádala na Albrechtu I. konfirmaci dvou listin, které se otázky obsazení českého trůnu týkaly. Šlo o již zmíněnou Zlatou bulu sicilskou a o souhlas s nástupnictvím Václava I. z roku 1216.

O rozsahu a výsledku jednání s Albrechtem I. patrně panovaly v Praze nejasnosti a spory, a proto pražský biskup Jan IV. z Dražic, Hynek z Dubé, Tobiáš z Bechyně, komoří Jindřich z Rožmberka, Albrecht ze Žeberka, podkomoří Raimund z Lichtenburka, Jindřich z Lipé, Oldřich z Lichtenburka a město Praha vydali 23. října 1306 zvláštní prohlášení, v němž zdůraznili, že na Albrechtovi I. žádali a také obdrželi potvrzení pouze zmíněných dvou listin.¹² Nepřímě tak potvrdili, že Albrecht nechal prozkoumat královský archiv a jak víme z pozdějších zpráv, blíže neznámý počet listin si odvezl do Vídně, a zároveň též mimoděk rezignovali na dědická práva dcer, respektive již připustili, že příslušné privilegium neexistuje. To Albrechtovi v podstatě vyhovovalo, protože pro jeho syna by taková výsada byla spíše jen další komplikací. Nemohl by ji totiž uplatnit, neboť matkou starších dcer Václava II. byla sestra Albrechta I. Guta Habsburská

¹⁰ Kronikář pouze suše konstatoval Jindřichovu volbu, kterou provedli „*nobiles Bohemorum*“. Viz *Iohannis abbatis Victoriensis liber certarum historiarum* I, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* 36,1, ed. Fedorus Schneider, Hannover – Leipzig 1909, Recenze B.D.A 2, s. 375, řádek 12–14.

¹¹ FRB IV, s. 110.

¹² Na dokument upozornil již Rudolf Koss, in: Rudolf KOSS – Otakar BAUER, *Archiv Koruny české, I. Dějiny Archivu*, Praha 1939, s. 51–55, k prohlášení reprezentantů království s. 53, pozn. 60. Tento revers je dnes uložen ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchiv, regest je otištěn in *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) II, ed. Josef Emler, Pragae 1882, s. 910, č. 2112. Josef ŠUSTA, *K volbě roku 1306*, in: Sborník prací historických k šedesátým narozeninám dvorního rady profesora doktora Jaroslava Golla, ed. Jaroslav Bidlo – Gustav Friedrich – Kamil Krofta, Praha 1906, s. 153–160; podrobně Martin WIHODA, „...*nec petiuius nec habemus...*“, s. 261–271, na s. 268–270 záslužná edice celého reversu.

a princezny tudíž byly přímými sestřenicemi mladých Habsburků. Ve středověku byl sňatek mezi tak blízkými příbuznými nepřípustný.¹³

Přesto ale zachování určitého sepětí s předchozí královskou rodinou se Albrecht snažil zachovat, a proto Rudolfa oženil s vdovou po někdejší králi Václavu II. († 1305) Eliškou Rejčkou, s jejíž rukou byl navíc spojován nárok na polskou korunu. Albrecht I. pak ze své pravomoci římského krále udělil Rudolfovi 18. ledna 1307 České království v léno.¹⁴ Zřejmě k překvapení a malé radosti české politické veřejnosti však lenní slib vztáhl nejen na Rudolfa, ale zahrnul do něj i svých dalších pět synů, kteří by měli království převzít v případě bratrovy bezdětné smrti. Takový postup ale byl v Čechách jistě vnímán jako porušení práva svobodné volby panovníka a zemská obec ho také v budoucnu nerespektovala.

Vláda Rudolfa Habsburského trvala pouze krátce. Král přezdívaný „Kaše“ byl patrně nevalného zdraví, přesto jeho náhlý skon 3. července 1307 uprostřed vnitřních bojů nikdo nečekal.¹⁵ Kronikář František Pražský Rudolfovu smrt označil za zásah Boží spravedlnosti, protože panovník „zcizil z Pražského kostela hlavu svaté panny Markéty a mnoho jiných klenotů a svátostin“.¹⁶ Doložil tak, že nejen Jindřich Korutanský, zvyklý rozhazovat i ve své vlasti, ale i mladý, údajně nerytířsky šetrný Habsburk, se nerozpakoval opatřit si finanční prostředky jakýmkoliv způsobem, včetně zabavení chrámových pokladů. V románské bazilice sv. Víta však byl pochován se všemi poctami, v honosném rouše a ozdoben speciálně zhotovenými pohřebními insigniemi, které se nám dochovaly zároveň jako svědek podoby tehdejších korunovačních klenotů.¹⁷

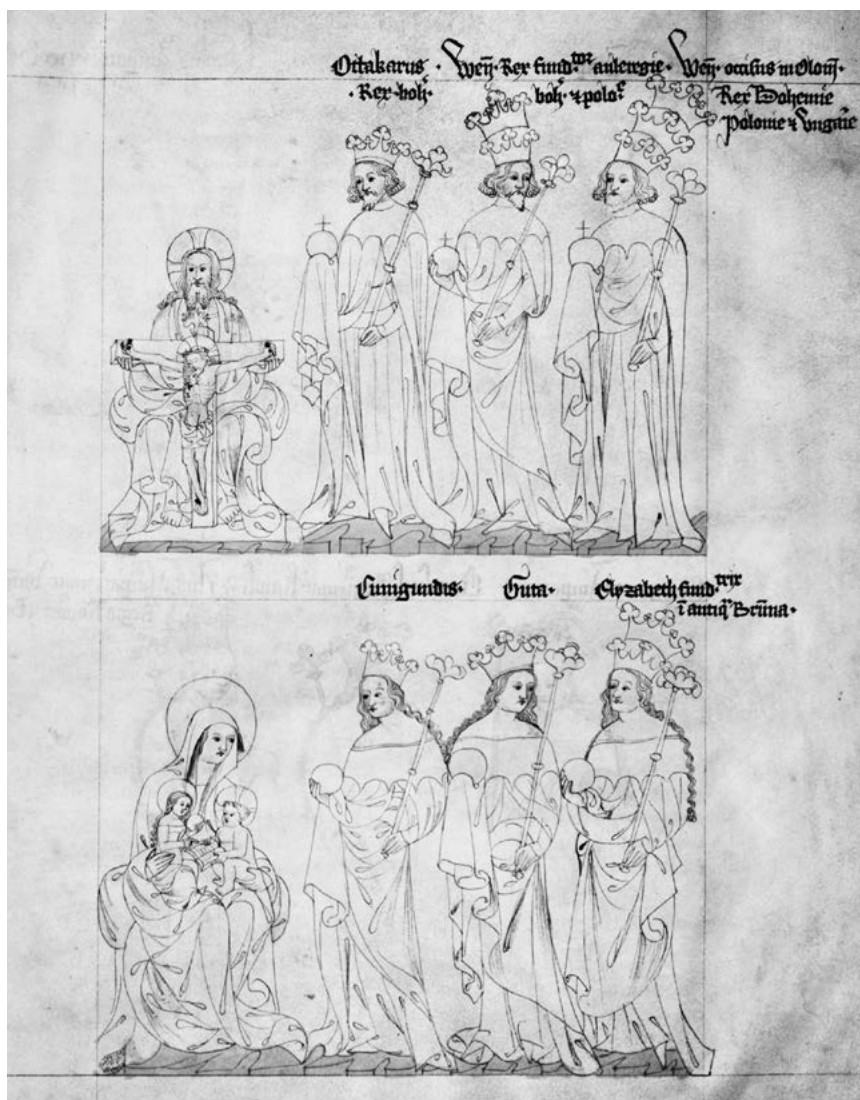
¹³ Srov. Michael SCHRÖTER, „Wo zwei zusammen kommen in rechter Ehe...“. *Sozio- und psychogenetische Studien über Eheschließungsvorgänge vom 12. bis 15. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1985, s. 350–371; k problémům s hledáním „nepříbuzné“ nevěsty Karl-Heinz SPIESS, *Unterwegs zu einem fremde Ehemann. Brautfahrt und Ehe in europäischen Fürstenhäusern des Spätmittelalters*, in: *Fremdheit und Reisen im Mittelalter*, ed. Irene Erfen – Karl-Heinz Spieß, Stuttgart 1997, s. 17–36.

¹⁴ MGH, *Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*, Bd. IV/1, ed. Jacobus Schwalm, Hannover – Leipzig 1906, s. 183–184, č. 213. Oblnění Rudolfa připomíná také Jan z Viktringu, viz *Iohannis abbatis Victoriensis I* (recenze B. D. A2), s. 376, řádek 21–25.

¹⁵ K Rudolfově vládě a odboji části šlechty proti němu viz J. ŠUSTA, *Soumrak*, s. 691–718.

¹⁶ Kroniku Františka Pražského otiskl Josef Emler in: *FRB IV*, Praha 1884; její moderní edice *Kronika Františka Pražského/Chronicon Francisci Pragensis*, in: *FRB N.S. 1*, ed. Jana Zachová, Praha 1998, zde s. 51. V citacích používám překlad Marie Bláhové in: *Kroniky doby Karla IV.*, ed. Marie Bláhová, Praha 1978, s. 77.

¹⁷ Milena BRAVERMANOVÁ, *Pohřební oděv Rudolfa I. Habsburského, českého krále, zv. Kaše*, in: *Život v archeologii středověku*, Praha 1997, s. 67–84.

Přemyslovské královské páry v rukopisu Zbraslavské kroniky z roku 1393. Ve vrchní řadě jsou králové Přemysl Otakar II, Václav II. s korunou českou a polskou a Václav III., ozdobený navíc ještě korunou uherskou. Ve spodní řadě stojí královna Kunhuta Uherská a dvě manželky Václava II., Guta Habsburská a Eliška Rejčka, královna česká a polská.

Habsburkové doufali, že Rudolfovo místo v Čechách zaujme jeho mladší bratr Fridrich, ale šlechta se jednoznačně postavila proti němu. Pouze ovdovělá královna Eliška Rejčka byla ochotná otevřít rakouským posádkám svá věnná města, ale v nastalém zmatku a patrně i s nadějí na nový sňatek opustila Čechy a uchýlila se pod ochranu Habsburků. Když se ukázalo, že rakouští vévodové s ní ve své dynastické politice již nepočítají, vrátila se po čase na své vdovské statky, jimiž ji štědře zabezpečili oba její manželé, Václav II. i Rudolf Habsburský. Za sídlo si zvolila Hradec Králové, kde vedla vlastní dvůr; zasloužila se o přestavbu zdejšího kostela sv. Ducha, v jehož blízkosti stával hradní palác „hradecké královny“.¹⁸ Do manželského svazku již nevstoupila. Životní oporu našla v důvěrném svazku s ženatým, o řadu let starším panem Jindřichem st. z Lipé (1265–1329), prvořadou osobností v království prvních dvou desetiletí 14. století.

Na český trůn byl opět povolán Jindřich Korutanský, aby se ujal království. V českých dějinách je vévoda většinou přehlížen nebo charakterizován jako málo schopný panovník, až vzniká otázka, jak je vůbec možné, že se jím mohl stát. Ve skutečnosti ale Jindřich Korutanský na počátku 14. století rozhodně nepatřil mezi nevýznamné osobnosti. Podstatná část jeho rodové domény ležela v Korutansku a Kraňsku, o něž spolu se Štýrskem a rakouskými zeměmi kdysi usiloval i český král Přemysl II. A právě na pozadí jeho zápasu o alpské země se odvíjel i vzestup tyrolsko-gorického rodu v čele s Jindřichovým otcem Menhartem II. († 1295).¹⁹ Díky

¹⁸ Karel STLOUKAL, *Královna Rejčka*, in: *Královny a kněžny české*, Praha 1996, s. 97–106; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Alžběta Rejčka*, *Dějiny a současnost* 13, 5/1991, s. 7–12; k Rejčce sborník *Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308–2008. Historická tradice města. Od chrámu ke katedrále*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 15. a 16. října 2008 v Hradci Králové, ed. Jiří Štěpán, Ústí nad Orlicí 2009, viz studie: František MUSIL, *Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308*, s. 5–9; Robert ANTONÍN, *Alžběta Rejčka a souboj o český trůn v letech 1306–1308*, s. 17–31; Jiří KUTHAN, *Královna Alžběta Rejčka († 1335)*, s. 113–128; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Eliška Rejčka (Richenza Velkopolská) a Rudolf Kaše*, in: *Královský sňatek. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský – 1310*, ed. Klára Benešová, Praha 2010, s. 304–309; Małgorzata DUCZMAL, *Rykza Piastówna, Królowa Czech i Polski*, Poznań 2010.

¹⁹ Korutany existovaly jako samostatné říšské vévodství od r. 976, Tyroly od 1004 jako država tridentského biskupství. Rodové kořeny Jindřicha Korutanského sahají k rodině hrabat z Tyrolu, spřízněné od poloviny 13. stol. s hrabaty z Gorice (Görz). O rozšíření držav do Korutan se pokusil Albrecht III., narazil však na odpor hrabat ze Sponheimu, 1252 byl poražen, zajat, jeho vnukové Menhart a Albrecht strávili jako rukojmí šest let ve vězení. Po smrti Albrechta III. († 1253) převzal jeho državy zeť Menhart III., vládnoucí jako Menhart I. Tyrolský, hrabě goričský,

podpoře Habsburků hned po první porážce Přemysla II. v roce 1276 obsadil Korutany a Štýrsko, zatímco jeho bratr Albrecht pronikl do Krajiny a Furlanska. Ale teprve o deset let později římský král Rudolf I. Habsburský udělil vévodství Korutany, Kraňsko a Vindickou marku Menhartovi v léno. Kromě nich se vévodovi podařilo udržet i tyrolské državy, které náležely k lénům biskupství v Tridentu, Churu a Brixenu, a to i přes opakované exkomunikační buly zpochybňující jeho práva. Spolu s manželkou, vdovou po Konrádovi IV. Štaufském, založil ve Stamsu nedaleko Innsbrucku cisterciácký klášter, který zároveň určil jako rodové pohřebiště. Menhartově dravé politice odpovídaly také sňatky jeho dcer. Alžbětu († 1313) provdal za pozdějšího římského krále Albrechta I. Habsburského, její starší sestru Anežku († 1310) zaslíbil míšeňskému markraběti Fridrichu zvanému Pokousaný, který později podpořil Jindřicha Korutanského v boji o český trůn. Vévodovi synové, Ota († 1310), Ludvík († 1305) a Jindřich († 1335), pokračovali v otcově politické orientaci, žádný z nich však nedosahoval jeho schopností. Jindřichův sňatek s českou princeznou Annou se začal projednávat kolem roku 1300, realizován byl ale až po smrti Václava II., 13. února 1306 v Praze.²⁰ A hned se s Jindřichem začalo v Čechách počítat jako s politickým spojencem a oporou mladého krále Václava III.

Přes všechny naznačené výhody se Jindřich Korutanský jako český král nedokázal jednoznačně prosadit.²¹ Nedosáhl řádné korunovace ani

istrijský a tyrolský († 1258), po něm jeho syn Menhart II. (IV.). Přehledně Claudia FRÄSS-EHRFELD, *Geschichte Kärntens*, Bd. 1: Das Mittelalter, Klagenfurt 1984, s. 368–397; Otto STOLZ, *Geschichte des Landes Tirol*, Innsbruck – Wien – München 1955, IV. Kap. Späteres Mittelalter von 1253 bis 1490, s. 448–507; Josef RIEDMANN, *Das entscheidende Jahrhundert in der Geschichte Tirols (1259–1363)*, in: *Eines Fürsten Traum. Meinhard II. – Das Werden Tirols* (Tiroler Landesausstellung – Katalog), Meran 1995, s. 27–58; ke gorické větvi potomků bratra Menharta II. (IV.), Alberta I. († 1304), která vymřela r. 1500, naposledy Wilhelm BAUM, *Die Grafen von Görz in der europäischen Politik des Mittelalters*, Klagenfurt 2000.

²⁰ K Anně Přemyslovně Ludwig SCHÖNACH, *Beiträge zur Geschichte der Königin Anna von Böhmen († 1313)*, in: *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* (dále MVGDDB) 45, 1907, s. 121–133; Kateřina TELNAROVÁ, „Anna, královna česká“. *Nejstarší dcera Václava II. a její osudy*, s. 77–110; Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Anna a Jindřich Korutanský*, in: *Královský sňatek*, s. 300–302.

²¹ Robert ANTONÍN, *Jindřich Korutanský*, in: Marie Ryantová – Petr Vorel, *Čeští králové*. Praha 2008, s. 155–268; Jakub RAZIM, *Jindřich Korutanský jako český král ve světle dobových svědectví*, netištěná diplomová práce, FF UK 2006; TÝŽ, *Jindřich Korutanský – rex tyrannus: realita a fikce na stránkách Zbraslavské kroniky*, in: *Drugie polsko-czeskie forum młodych mediewistów*. Materiały z konferencji naukowej Gniezno 25–28 września 2007 roku, Poznań 2009, s. 163–171;

uznání ze strany římského krále a nezabránil trvajícím rozbrojům mezi šlechtickými frakcemi, které podlamovaly jeho vládu. Nad zemí se stále vznášelo nebezpečí opětného prosazení habsburské kandidatury, s níž koketovali zvláště moravští páni. Tato varianta definitivně padla po zabití krále Albrechta I. Habsburského 1. května roku 1308.²² Strůjcem vraždy byl panovníkův synovec Jan zvaný pak Parricida neboli vrah příbuzného. Jan byl dítětem Albrechtova bratra Rudolfa Švábského a české princezny Anežky Přemyslovny, jejichž sňatek byl kdysi domluven jako jeden z bodů přemyslovsko-habsburských dohod po bitvě na Moravském poli, podobně jako zasnoubení Václava II. s Gutou Habsburskou.²³ V den Janova narození zemřel jeho otec a brzy i matka. Mladík se ocitl zcela mimo politické plány jak Habsburků, tak Přemyslovců a téměř bez majetku, z pocitu beznaděje se uchýlil k extrému, ke strýcově vraždě. Svůj osud vyděděnce jí však jen potvrdil. Podařilo se mu uprchnout do Itálie a dožil v augustiniánském klášteře v Pise, v jehož kostele sv. Mikuláše byl také v roce 1313 pohřben.²⁴ Se zjevným pochopením pro Jana Parricidu událost vylíčil tak řečený Dalimil ve své česky psané veršované kronice. Neboť „*ten jinoch šlechtný*“ pomstil tak i krále a Čechy zbavil „*vraha nemilostivého*“, což byla zřejmá narážka na nevyjasněnou vraždu Václava III. i na konflikty mezi Václavem II. a Albrechtem Habsburským.²⁵

Smrt římského krále Albrechta I. poněkud ulehčila Jindřichovi Korutanskému pozici v Českém království i v alpských zemích. Pozůstalí mladí rakouští vévodové se v srpnu 1308 ve Znojmě vzdali nároků na českou

TÝŽ, *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*, netištěná disertační práce, FF UK, Praha 2014.

²² K situaci v roce 1308 naposledy Heinz THOMAS, *Das Jahr 1308 in der europäischen Geschichte – Ereignisse und Tendenzen*, in: *Europäische Governance im Spätmittelalter. Heinrich VII. von Luxemburg und die großen Dynastien Europas*, ed. Michel Pauly, Luxembourg 2010, s. 17–44. K vládě Albrechta I. Alfred HESSEL, *Jahrbücher des deutschen Reiches unter König Albrecht I. von Habsburg*, München 1931; stručně též Karl-Friedrich KRIEGER, *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I. do Fridricha III.*, Praha 2003, s. 71–99.

²³ Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Anežka, vévodkyně rakouská, dcera českého krále (1269–1296)*, in: MHB 13/1, 2010, s. 47–76.

²⁴ Alfons LHOTSKÝ, *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jhs. (1281–1358)*, II–1, Wien 1967, s. 154; K.-H. KRIEGER, *Habsburkové*, s. 97. Janovu matku autor nepřipomíná a v genealogických tabulkách je Jan chybně uveden jako syn Guty Habsburské.

²⁵ Viz kritická edice *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila*, ed. Jiří Daňhelka – Karel Hádek – Bohuslav Havránek (†) – Naděžda Kvítková, 2. díl, Praha 1988, s. 496.

korunu a slíbili opustit dosud obsazená místa v království. Vymínili si však značné odškodné (45 tisíc hřiven pražských), zajištěné na některých městech a hradech jednak v Korutanech a Kraňsku, jednak na jižní Moravě. Zástava se týkala i bohaté Jihlavy a jejích stříbrných dolů, měst a hradů Znojma a Ivančic, měst Podivína a Pohořelic, hradu Veveří. Jindřich zřejmě záhy valnou část požadované sumy zaplatil, neboť v rukou Habsburků v roce 1309 zůstávaly pouze Znojmo, Podivín a Pohořelice. Znojemská smlouva přivedla do korutanského tábora i dosud prohabsburskou část Moravy.²⁶ Jindřich si ale přesto autoritu v Českém království neudržel. Snad mu chyběl vladařský talent či větší odhodlání a ústup Habsburků z říšského trůnu mu paradoxně situaci zkomplikoval. Změna na říšském trůnu poněkud nečekaně vynesla do popředí dosud méně známý rod lucemburských hrabat, k němuž se vzápětí upnula i část zemské reprezentace nespokojená s korutanským vévodou.²⁷

Chování české šlechty odráželo společensko-politický vývoj, jímž prošel vztah mezi králem a nobilitou za vlády posledních Přemyslovců. Stabilizace jejich vlády ve 13. století vedla nejen k upevnění pozice panovníka, ale i k posílení šlechty a jejích politických ambicí založených na svobodné (alodiální) držbě pozemkového majetku a vlastnictví hradů.²⁸ Léta 1306–1310 byla velkou příležitostí k uplatnění mocenských představ zemské šlechty, jež ale zatím netvořila kompaktní stav, nepostupovala jednotně, nýbrž se rozpadla na dílčí seskupení, která se často přelévávala a měnila. Současně se – vedle prelátů – začali o slovo hlásit i představitelé měst, respektive elit Starého Města pražského a Kutné Hory. Většinou šlo o aktivity spojené se zájmy jednotlivých rodin, nikoliv města jako korporativní

²⁶ Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, Praha 1999, s. 12.

²⁷ Josef ŠUSTA, *Král cizinec*, Praha 1939, s. 19–20. Z jiné perspektivy se osobností Jindřicha Korutanského zabývá Jakub RAZIM, *Der stolze Chärdenaere. Postava Jindřicha Korutanského v dobovém veřejném mínění a na stránkách dvorské literatury*, in: MHB 14/2, 2011, s. 61–89.

²⁸ Tento proces je v literatuře popisován nejednotně. Částečně jej shrnul J. ŽEMLIČKA v 1. kapitole knihy *Do tří korun, TÝŽ. Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014; Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005. J. Žemlička předpokládá zformování šlechty jako zemského stavu v závěru 13. století v důsledku „privatizace“ královského neboli státního majetku. Jiné pojetí vzniku šlechty a upevnění jejího postavení zastává Libor JAN, *Václav II. a struktury panovnické moci*, Brno 2006; k formování elit též Václav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, III. díl, Praha – Litomyšl 2002, s. 514–551. V době nástupu krále Jana na trůn byla společensko-politická pozice české šlechty silná a panovník s ní ve své vládní koncepci musel počítat.

institute. Rostoucí ambice špiček měšťanských rodin v obou městech dobře ilustruje událost, která se odehrála v klášteře v Sedlci u Kutné Hory v roce 1309.²⁹ Několik patriciů tehdy zajalo skupinku v klášteře rokujících pánů, které pak nutili, aby své děti provdali či oženili s dětmi měšťanů, které by se pak automaticky zařadily mezi privilegovanou šlechtu. Dosud totiž hranice mezi těmito společenskými vrstvami nebyla nepřekročitelná, jak ukazují i pozdější příklady zakupování se nejbohatších příslušníků patriciátu na venkově. Vstup mezi šlechtu ale znamenal vzdát se měšťanských aktivit, včetně úřadů městské samosprávy. Autor prvního doplnku kroniky tak řečeného Dalimila událost popsal velmi dramaticky, nikoliv však zcela přesně, hlavně ji ale využil k povzdechům nad špatnými mravy šlechticů, nad jejich marnotratností a lehkomyšlností.³⁰

Uprostřed těchto politicky aktivních, nejednotných a mnohdy tápajících společenských vrstev se našlo i dost nespokojenců s vládou Jindřicha Korutanského. Ti z různých pohnutek a většinou ve vlastním zájmu začali prosazovat myšlenku volby protikrále. Patrně v okruhu cisterciáckých opatů poprvé zaznělo jméno mladičkého syna nově zvoleného římského krále Jindřicha VII. S návrhem se postupně ztotožnila část české šlechty a své příznivce našel i u představitelů významných měst.

Cesta lucemburských hrabat k moci a slávě

Lucemburská hraběcí rodina má dlouhou historii, i když ne tak poetickou, jak ji zachytil Jan z Arrasu ve svém románu *Meluzína aneb historie pánů z Lusignan* z roku 1393. Jeho vyprávění o původu lucemburského rodu vzešlého ze svazku rytíře Raymondina a víly Meluzíny vzniklo v kultivovaném prostředí dvora vévody Jana z Berry, syna Jitky-Bonny Lucemburské a francouzského krále Jana II. Dobrého. Skladba spojovala jednu z verzí starých legend o osudech zrazených víl s tehdy oblíbeným žánrem rodových pověstí, v nichž nechybělo dobrodružství ani tajemné síly. Autoři v takových dílech užívali různé narážky na konkrétní a víceméně

²⁹ Naposledy k incidentu Martin MUSÍLEK, *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*, in: Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700, ed. Radka Lomíčková, Praha 2009, s. 139–169.

³⁰ *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila* 2, s. 501n.

známé momenty z nedávné historie i současnosti daného rodu, dobře srozumitelné okruhu posluchačů či čtenářů, jimž byly určeny. Sloužily tudíž především k oslavě žijících osob a k posílení dynastické tradice, což platí i o „lucemburské“ Meluzině psané pro vnuky krále Jana, Jana z Berry, jeho uměnilovnou sestru Marii provdanou za vévodu z Baru a moravského markraběte Jošta.³¹

Historicky lze existenci pánů nad Lucemburskem vystopovat až do 9. století, ale nešlo o souvisle trvající dynastii, neboť do 14. století bylo dědictví dvakrát předáno v ženské linii. Svou rodovou doménu si postupně vybudovali v kraji mezi střední Moselou a Ardenami, tj. na západním okraji středověké římské říše při hranicích s Francouzským královstvím. Počátky lucemburského hrabství jsou spojovány se Siegfriedem I. († 998), jemuž kromě statků v dané oblasti náleželo také fojtství kláštera sv. Maxima v Trevíru. A právě s ním je spojován počátek rodového sídla Lucemburků. O Květné neděli roku 963 totiž Siegfried s klášterem vyměnil zboží v kraji Feulen poblíž Ettelbrücku za hrádek (castellum) Lucilinburhus (Lützenburg) stojící na ostrožně nad řekou Alzette.³²

Siegfried se pohyboval v nejvyšších kruzích otonské říše, což dosvědčuje i svatba jeho dcery Kunhuty s bavorským vévodou Jindřichem, který se po bezdětné smrti Oty III. stal v roce 1002 římským králem toho jména druhým († 1024). Později byl tento císařský pár kanonizován a Kunhuta se tak jako jediná z příslušnic lucemburského rodu stala v roce 1200 světicí.³³ I ostatní Siegfriedovy děti dosáhly vysokých pozic mezi světskými

³¹ O uvedení tématu do české historiografie se v posledních letech zasloužil zvláště Martin NEJEDLÝ, viz souhrnně a v širokých souvislostech jeho kniha *Středověký mýtus o Meluzině a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2007; k tomuto mýtu v Lucembursku Pit PÉPORTÉ, *Constructing the Middle Ages. Historiography, Collective Memory and Nation-Building in Luxembourg*, Leiden – Boston 2011, s. 75–106.

³² *Urkunden- und Quellenbuch zur Geschichte der altluxemburgischen Territorien bis zur burgundischen Zeit* (dále UQB) I, ed. Camille Wampach, Luxembourg 1929, s. 172–176, č. 173. Siegfried je v listině označen jako *Sigfridus comes de nobili genere natus*. O rok později dostal Siegfried od trevírského arcibiskupa jako léno území kolem dnešního Saarbргу. Srov. Jakob GROB, *Die Erwerbung der Lucilinburhuc durch Graf Siegfried und die darüber errichtete Urkunde*, in: *Hémecht* 6, 1900, s. 385–399; Pit PÉPORTÉ, *Siegfried*, in: *Lieux de mémoire au Luxembourg* (Erinnerungsorte in Luxembourg). *Usages du passé et construction nationale*, ed. Sonja Kmec – Benoît Majerus – Michel Margue – Pit Péporté, Luxembourg 2008, s. 49–54; podrobně k tradici nejstarších dějin Lucemburska P. PÉPORTÉ, *Constructing the Middle Ages*, s. 19–74.

³³ Pohřbena je spolu s manželem v Bamberku. Jindřich II. byl kanonizován již v roce 1146. Stefan WEINFURTER, *Heinrich II. (1002–1024)*, in: *Die deutschen Herrscher*

i církevními hodnostáři. Jeho syn Jindřich obdržel od svého vznešeného švagra uvolněný titul bavorského vévody a zdálo se, že právě v této zemi zakotví. Ale již v následující generaci rodina o Bavorsko přišla a teprve pak se začala více starat o svůj lucemburský hrad a okolní statky.

Jako k hlavnímu rodovému sídlu se k němu přihlásil již Siegfriedův vnuk Giselbert I. († 1059). Jeho syn a nástupce Konrád I. († 1086) pak spojil s Lucemburkem hraběcí hodnost, když se na své pečeti uvedl jako *Conradus Comes de Lucelemburg* (1083). Přivěsil ji k listině, jíž spolu se svou ženou Klemencií založil v roce 1083 pod lucemburským hradem benediktinské opatství.³⁴ Poměrně bohatá fundace vešla patrně brzy v život, neboť v klášterním kostele Panny Marie mohly být uloženy již Konrádovy ostatky († 1086). Münsterabtei, jak bylo opatství označováno, se zjevně mělo stát rodovým klášteřem, v němž by modlitbami byla trvale připomínána památka rodinných příslušníků.³⁵ Šlo o významný krok odpovídající chování vznešených rodin evropského středověku, mezi něž se chtěla zařadit i lucemburská hrabata.

des Mittelalters: historische Porträts von Heinrich I. bis Maximilian I., ed. Bernd Schneidmüller – Stefan Weinfurter, München 2003, s. 97–118.

³⁴ *UQB I*, s. 445–449, č. 301. V listině je ale titulován jen jako *Conradus comes*. *Lieux de mémoire au Luxembourg (Erinnerungsorte in Luxemburg). Usages du passé et construction nationale* (Umgang mit der Vergangenheit und Konstruktion der Nation), ed. Sonja Kmec – Benoît Majerus – Michel Margue – Pit Péporté, Luxembourg 2008; P. PÉPORTÉ, *Constructing the Middle Ages*, s. 29–34.

³⁵ Jörg K. HOENSCH, *Lucemburkové: Pozdně středověká dynastie celoevropského významu 1308–1437*, Praha 2003, s. 14–15. K darům církvi a péči o memorii existuje bohatá literatura, připomínám jen základní díla: Gerd ALTHOFF, *Adels- und Königsfamilien im Spiegel ihrer Memorialüberlieferung: Studien zum Totengedenken der Billunger und Ottonen*, München 1984; Arnold ANGENENDT, *Donationes pro anima: gift and counter-gift in the early medieval liturgy*, in: *The long morning of medieval Europe: new directions in early medieval studies*, ed. Jennifer R. Davis – Michael McCormick, Aldershot 2008, s. 131–154; Arnold ANGENENDT, *Theologie und Liturgie der Mittelalterlichen Toten-Memoria*, in: *Memoria. Der geschichtliche Zeugniswert des liturgischen Gedenkens im Mittelalter*, ed. Karl Schmidt – Joachim Wollasch, München 1984, s. 79–199; Michael BORGOLTE, *Stiftungen des Mittelalters im Spannungsfeld von Herrschaft und Genossenschaft*, in: *Memoria in der Gesellschaft des Mittelalters*, ed. Dieter Geunich – Otto G. Oexle, Göttingen 1994, s. 267–286; TÝŽ, *Der König der Stifter. Streiflichter auf die Geschichte des Willens*, in: *Stiftungen und Stiftungswirklichkeiten. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, ed. Michael Borgolte – Wolfgang Eric Wagner, Berlin 2000, s. 39–58; Claudia MOD-DELMOG, *Königliche Stiftungen des Mittelalters im historischen Wandel: Quedlinburg und Speyer, Königsfelden, Wiener Neustadt und Andernach*, Berlin 2012; Michael BORGOLTE et al., *Enzyklopädie des Stiftungswesens in mittelalterlichen Gesellschaften*, Band 1: Grundlagen, Berlin – Boston 2014; Otto Gerhard OEXLE, *Memoria als Kultur*, in: *Memoria als Kultur*, ed. Otto Gerhard Oexle, Göttingen 1995, s. 9–78.

Nejstarší hraběcí rodina vymřela po meči již v roce 1136 a její državy císař Konrád udělil jako říšská léna Jindřichovi IV. z Namuru, zvanému Slepý († 1196), jenž byl po matce Ermesindě I. vnukem hraběte Konráda I. V polovině 12. století své panství rozšířil o hrabství La Roche a Durbuy (obě dnes v Belgii). Na říšské politice se však podílel méně než jeho předkové.³⁶

Jindřich IV. se potomka dočkal až ve svých 72 letech. Byla jím dcera Ermesinda II. (1186–1247), které také chtěl odkázat své země.³⁷ Proti tomu se ale postavil císař Fridrich I. Barbarossa. Východisko z nelehké situace hledal Jindřich IV. v zasnoubení dcery Ermesindy II. s barským hrabětem Theobaldem, který se skutečně pokoušel dědictví zachránit, ale porazil ho Balduin Henegavský.

Po smrti Jindřicha IV. († 1196) byla Ermesindina dědická práva zcela opominuta. Nový římský král Filip Švábský ponechal henegavským hrabatům pouze Namur a Lucemburk; La Roche a Durbuy postoupil svému bratru Otovi I. Burgundskému († 1200), který jako falckrabí vládl ve svobodném burgundském hrabství (Franche-Comté). Theobald z Baru se mezitím s Ermesindou II. oženil (1197) a boj o záchranu jejích práv nevzdal. Obrat ve prospěch lucemburského páru nastal v roce 1199. Theobald se nejprve dohodl s Otou Burgundským na odkoupení jeho práv k lucemburskému dědictví a v létě pak uzavřel v Dinantu mír i s Balduinem VI. Henegavsko-Flanderským ohledně Namuru. Zápas o lucemburské dědictví tím však neskončil. Pokračoval v neklidných letech bojů mezi Welfy a Štaufy o říšský trůn a přenesl se i do Ermesindina druhého manželství.

Theobald z Baru v roce 1214 zemřel. Osmadvacetiletá vdova se obratem znovu provdala za Walrama III. z Limburku († 1226) a spolu se stali zakladateli lucembursko-limburského rodu. Walram III. patřil k welfskému táboru a na straně Oty IV. Brunšvického zůstal až do jeho porážky v bitvě u Bouvines 1214, na rozdíl od českého krále Přemysla I., který se od Oty IV. včas odklonil a přidal se na stranu vítězného Fridricha II. Štaufského. Vývoj situace v říši vedl zřejmě lucemburský pár k zájmu

³⁶ Gilbert TRAUSCH, *Le Luxembourg. Émergence d'un état et d'une nation, Nouvelle édition revue et augmentée de Vingt-cinq ans après. Un autre Luxembourg*, Bruxelles 2007, s. 62–63.

³⁷ Genealogický rozbor Jean SCHOOS, *Die Familie der Luxemburger, Geschichte einer Dynastie*, in: Balduin von Luxemburg. Erzbischof von Trier, Kurfürst des Reiches 1285–1354, ed. Franz-Josef Heyen – Johannes Mötsch, Mainz 1985, s. 119–150; místo Ermesindy v dějinách Lucemburska P. PÉPORTÉ, *Constructing the Middle Ages*, s. 109–160.

o rozšíření svých držav směrem do Francie, s níž se sblížili i kulturně. Ermesinda II. dostala od svého manžela jako věno markrabství Arlon (1839 připadlo k Belgickému království), dále získala v Alsasku ležící Diedenhofen/Thionville (dnes Francie), v metské oblasti Falkenstein (1815 připadlo Prusku, dnes Rýnská Falc), část panství Diekirch, Bitburg a Dahl. Ke stabilizaci její vlády přispívaly i početné lenní statky.³⁸

Po smrti Walrama III. ale nároky na Limbursko připadly jeho dětem z prvního manželství, a tak Ermesinda II. jako regentka mohla pro svého tehdy asi pětiletého syna Jindřicha V. uchránit pouze Lucembursko.³⁹ Ermesindino dlouholeté panování přineslo hrabství pokojný rozvoj a jí samotné slávu jako zakladatelce správního systému, který měl spojit poněkud heterogenní územní celky lišící se historií, právy hrabat k nim, jazykem i církevní příslušností.⁴⁰ Na území hrabství neleželo žádné biskupství, jižní část země patřila k diecézi trevírské, severní část spravoval biskup sídlící v Lutychu (dnes Belgie; niz. Luik, fr. Liège).⁴¹ Ermesinda II. také podle pověsti založila klášter cisterciáků v údolí Clairefontaine, tj. na rozhraní Lucemburska a Arlonska (dnes v Belgii v provincii Lucemburk).⁴² Ve skutečnosti tak učinil až její syn Jindřich V., aby vyplnil poslední přání své matky, kterou také nechal v kryptě kostela pohřbít. Clairefontaine bylo následně chápáno jako rodový klášter nově vzniklé

³⁸ Mezi Ermesindiny vazaly patřili např. pánové ze Salmu, z Bolandu, rytíři z Bartringen, Zolver, Schönfelsu, Fischbachu, Useldingen, Wiltzu, Eschsur Sauer, Burscheidu, Falkensteinu, Ouren, Rodermachern, Meysemburgu, Felsu, Malbergu (u Bitburgu), páni ze Simmern, Sterpenichu, Ansemburgu, Pittingen, Linstern, Berburgu, Befortu, Moestroffu.

³⁹ Franz-Reiner ERKENS, *Zur verfassungsrechtlichen Stellung der Herzöge von Limburg im 12. und 13. Jahrhundert*, in: Rheinische Vierteljahrsblätter 43, 1979, s. 169–195.

⁴⁰ O složitých mocensko-teritoriálních poměrech v Porýní stručně Manfred GROTEN, *Das Reich im Rheinland (12.–14. Jahrhundert)*, in: Die Rheinlande und das Reich, Manfred Groten (ed.), Düsseldorf 2007, s. 45–70.

⁴¹ Gilbert TRAUSCH, *Histoire du Luxembourg*, Paris 1992, s. 24–29.

⁴² Michel MARGUE, *De la fondation privilégiée à la nécropole familiale: l'abbaye de Clairefontaine – Réflexions préliminaires à l'étude d'un lieu de mémoire dynastique*, in: Annales de l'Institut archéologique du Luxembourg 126–127, 1995–1996, s. 57–91. V literatuře se setkáváme s dvojím číselným označováním posloupnosti u lucemburských hrabat. Francouzská a lucemburská literatura většinou vede posloupnost od nejstarší dynastie, tj. počítá všechny Jindřichy. Od 50. let 20. století se prosazovalo číslování až od Jindřicha Slepého z Namuru, pak byl jeho syn Jindřich II. (nikoliv V.). Takto např. Heyen, Franz-Josef u hesla Jindřich VII. in: Lexikon des Mittelalters 1, sl. 1372, a též Jiří Spěváček ve svých knihách o Janu Lucemburském. Pro zjednodušení používám starší, plynulé číslování.

dynastie, jejíž některé příslušnice do něj také vstoupily, a pochován tu byl i Ermesindin syn Jindřich V. († 1281) a toužil zde spočinout také její praprapravnuk Jan Lucemburský.⁴³

Jindřich V. Lucemburský pokračoval v péči o rodové hrabství, jehož prospěchu podřizoval i svou politickou orientaci. Opustil proštaufský tábor a angažoval se ve prospěch nových adeptů říšského trůnu, Viléma Holandského a Richarda Cornwallského, podobně jako to činil Přemysl II. Přesto se mu nepodařilo obnovit vládu nad Namurem, který připadl flanderskému hraběti Guidovi z Dampierre. Jindřich V. musel dokonce bojovat i o věno své manželky Markéty z Baru, již mělo připadnout panství Ligny. Úspěchu dosáhl až za pomoci francouzského krále Ludvíka IX. Svátého a Ligny pak přenechal svému mladšímu synovi Walramovi, jenž se stal zakladatelem francouzské linie Lucemburků-Ligny. Jindřich V. ale zásadním způsobem upevnil lucemburskou hraběcí moc, což dokládá i ustálení podoby lucemburského erbu. Tvořil ho červený jednoocasý lev na devětkrát stříbrně a modře děleném štítu, známý z kresby nezachovaného náhrobku Jindřicha V. v Clairefontaine.⁴⁴

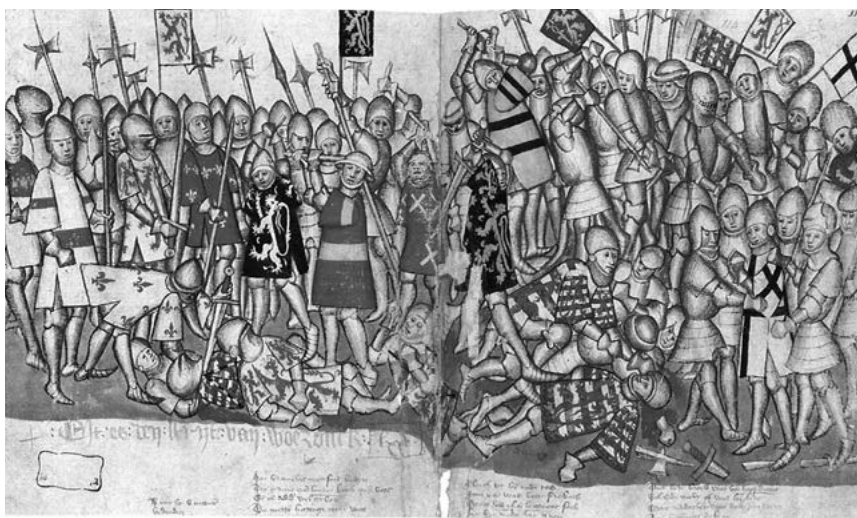
Hrabě vedl pružnou lenní politiku, díky níž se mu podařilo připoutat k Lucembursku i mocná hrabata z Viandenu, jejichž rodovou slávu a starobylost dodnes připomíná mohutný hrad vypínající se mezi zalesněnými svahy Arden.⁴⁵ Příliš spolehlivými partnery Lucemburkům však nebyli, často si více než věrnosti hleděli vlastní politiky a zájmů.

Promyšlená vláda Ermesindy II. a Jindřicha V. přispěla ke stmelení lucemburského hrabství také vytvořením dobře fungující správy. Nejvýše v ní stál zástupce hraběte zvaný *senešal* nebo *dapifer*, doložitelný od roku 1232. Dosavadní systém dělené správy založený na dědičných úřadech purkrabích (*Burgvögte*, *castellani*) byl postupně podle francouzského vzoru nahrazen většími správními celky v čele s hejtmany, v Lucembursku zvanými probošti (*propositi*, *Pröbste*, fr. *baillis* nebo *prévôts*). Na konci

⁴³ Joseph MEYERS, *Geschichte Luxemburgs*, Luxembourg 1940, s. 58.

⁴⁴ Vyobrazení viz K. BENEŠOVSKÁ (ed.), *Královský sňatek*, s. 386; G. TRAUSCH, *Histoire*, s. 30.

⁴⁵ Jindřich z Vianden se kdysi neúspěšně ucházel o Ermesindinu ruku; ve 14. století se Adelheida z Vianden provdala za Otu Nasavského. Z rodu nasavských hrabat odvozovali svůj původ nizozemští králové 19. století, z vedlejší větve rodu nasavsko-weilburské pocházel lucemburský velkovévoda Vilém IV., který v letech 1890–1912 vládl nad lucemburským vévodstvím. Jeho dcera Charlotte se provdala za Felixe Bourbon-Parma a společně založili novou vládnoucí dynastii. Rodina hrabat z Vianden vymřela v roce 1337 Jindřichem II. a zboží přešlo sňatkem jeho dcery na hrabata ze Sponheimu. Hrad ale již v roce 1330 koupil Jan Lucemburský.

Bitva u Worringenu roku 1288 na kresbě v kronice Jana van Boendale, *Brabantsche Yeesten (Gestes de Brabant)*, polovina 15. století. Padlí členové lucemburské hraběcí rodiny mají na sobě kabátce ozdobené heraldickými symboly hrabství. Erb s jednoocasým červeným lvem na bílo-modře pruhovaném štítu užíval již Jindřich IV.

13. století bylo takových probošství (*prévôté*) celkem deset (Lucemburk, La Roche, Arrancy, Durbuy, Bitburg, Marville, Arlon, Echternach, Poilvache, Diedenhofen).⁴⁶ A bylo to právě pevné postavení hraběte a efektivní správa, které pomohly zemi i vládnoucímu rodu překonat těžkou krizi po bitvě u Worringenu (poblíž Kolína nad Rýnem).

Odehrála se 5. června 1288 a šlo v ní o Limbursko, o nějž se po vymření zdejší hraběcí rodiny ucházelo několik jejích nepřímých příbuzných, včetně Lucemburských hrabat. Předešel je však Jan I. Brabantský (1267–1294), který roku 1283 odkoupil nároky na Limbursko od Adolfa z Bergu († 1296),⁴⁷ nejvážnějšího z možných dědiců, a následně zemi obsadil silou. Postupem brabantského vévody se cítil ohrožen kolínský arcibiskup

⁴⁶ K formování Lucemburska srov. Michel MARGUE – Michel PAULY, *Luxemburg vor und nach Worringen. Die Auswirkungen der Schlacht von Worringen auf die Landesorganisation so wie die Territorial – und Reichspolitik der Grafen von Luxemburg*, in: *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte* 16, 1990, s. 111–174, zde s. 128.

⁴⁷ Jeho bratr Konrád I. z Bergu se neúspěšně ucházel o kolínské arcibiskupství.

Siegfried z Westerbergu, který se postavil za nároky jiného zájemce o Limbursko, Reinalda z Geldern (1255–1326). K nim se připojil také lucemburský hrabě Jindřich VI. (1281–1288). Naopak město Kolín nad Rýnem, jež bylo s arcibiskupem znepřáteleno, podpořilo vévodu Jana I. V krvavé bitvě zvítězilo brabantské vojsko a lucemburský hrabě Jindřich VI. v ní padl spolu s bratrem Walramem z Ligny i nemanželskými polobratry Jindřichem a Balduinem. Průběh bitvy vylíčil jen o několik málo let později brabantský kronikář Jean van Heelu. Ve svých verších oslavoval pocho-pitelně především činy svého pána a mecenáše, ale vyzdvihl i statečnost Jindřicha VI. a zdůraznil, že mu smrt způsobilo zákeřné bodnutí zezadu.⁴⁸ Moment nečestně vedené poslední rány zasazené hrdinsky bojujícímu protivníkovi se ve středověkých kronikách opakuje často, jakoby vysvětloval a zdůvodňoval zabití panovníka či zvláště vznešeného muže. V daném případě tak kronikář zároveň citlivě reagoval na smířlivou atmosféru mezi lucemburským a brabantským rodem, která zavládla po uzavření míru (1292), kdy Jean van Heelu své dílo tvořil.

Narození Jana Lucemburského

Pro Lucemburky tragická bitva u Worringen, stejně jako následující události, se v mnohém podobají situaci v Čechách po smrti Přemysla II. v bitvě na Moravském poli. V obou případech po padlém panovníkovi zůstaly nezletilé děti a vyvstala tudíž otázka dočasné správy země, a při narov-návání vztahů mezi znepřátelenými rody sehrály důležitou roli sňatkové smlouvy. V Čechách zůstal po Přemyslu II. jediný syn Václav II. a poruč-nická vláda skončila zásahem české šlechty v roce 1282. Na lucembur-ském dvoře se nacházeli tři synové, z nichž nejstaršímu Jindřichovi VII. (1279–1313) bylo něco kolem devíti let, mladšímu Walramovi asi o rok méně a Balduinovi (1285–1354) sotva tři.⁴⁹ Nejprve se regentské vlády v zemi chopila Jindřichova vdova Beatrice († 1320) pocházející z henegavského

⁴⁸ *Chronique en vers de Jean van Heelu, ou relation de la Bataille de Woeringen (Rymk-ronyk van Jan Heelubetreffende den Slag van Woeringen van hetjaer 1288)*, ed. Jan Frans Willems, Brussel 1836, s. 204, 217, popisuje, že Jindřich VI. spadl s koně, zůstal odzbrojen a když stanul proti hraběti brabantskému, byl zezadu zabit rytířem Wauthierem z Bisdomme.

⁴⁹ Kromě synů zanechal Jindřich VI. ještě dvě dcery. Starší z nich Markéta († 1337) se stala převorkou kláštera dominikánek v Marienthalu v Lucembursku, Felicita († 1336) se stala ženou brabantského hraběte Johana z Löwen († 1309), po ovdovění vstoupila do kláštera a od r. 1312 byla převorkou kláštera ve Valenciennes.

Jindřich VII. a Markéta Brabantská adorují relikvie Tří králů v katedrále sv. Petra v Kolíně nad Rýnem, Codex Balduini Trevirensis (tzv. Balduinoem), před polovinou 14. století.

rodu pánů z Avesnes, který měl úzké kontakty s Francií. Jako poručník se jí po boku objevil nejprve její otec, jehož vystřídal hrabě Guido I. z Flander. Skutečným rádcem hraběnky se však stal představitel lucemburské šlechty Gottfried z Esch (Esch sur Sûre).

Poměrně záhy po bitvě se urovnaly poměry mezi Brabantskem a jeho odpůrci v boji o Limbursko, pouze v případě Lucemburska se řešení protahovalo v naději vítězů na jeho teritoriální okleštění. Hrabství však bylo natolik vnitřně silné, že se nakonec prosadil jiný plán, s nímž souhlasil i mocný lucemburský soused, francouzský král.⁵⁰ Filip IV. podpořil

⁵⁰ K Filipovi a jeho vládě Jean FAVIER, *Philippe le Bel*, Paris 1978 a Georges BORDO-NOVE, *Filip IV. Sličný: Železný král*, Praha 2007.

Markéta Brabantská
(† 14. 12. 1311) na torzu
náhrobku od Giovanniho
Pisana z let 1313–1314,
který byl původně umístěn
nad jejím hrobem
v minoritském kostele
San Francesco di Castelletto
v Janově.

sjednání sňatku dětí nedávných soupeřů, Jindřicha VII. Lucemburského a Markéty Brabantské (1276–1311), dcery Jana I. Brabantského a zároveň neteře francouzského krále. Svatba se odehrála 9. června 1292 v Tervuren (nedaleko Bruselu) a během slavnosti bylo obnovení přátelství mezi lucemburským a brabantským domem završeno gestem hraběte Jindřicha VII., který na důkaz smíření podal ruku muži, jenž údajně jeho otci zasadil smrtelnou ránu v bitvě u Worringen.⁵¹

Z hlediska politického však neznamenal definitivní ukončení lucembursko-brabantského napětí. Oba rody dělil mimo jiné rozdílný postoj k francouzsko-anglickému soupeření, zvláště po sňatku Markétina bratra Jana II. Brabantského (1275–1312) s dcerou anglického krále Eduarda II. Mladí lucemburští dědici naopak upevňovali pouto k Francii,

⁵¹ J. K. HOENSCH, *Die Luxemburger*, s. 26; M. MARGUE – M. PAULY, *Luxemburg vor und nach Worringen*, s. 157; Jiří SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský a jeho doba 1296–1346*, Praha 1994, s. 59 uvádí jako datum svatby až rok 1293.

o čemž svědčí i dohoda uzavřená v Pontoise v listopadu 1294. Hraběti Jindřichovi VII. zajišťovala roční rentu 500 liber tourských liber jako dědičné léno, podmíněné povinností přispět k obraně Francie. K lénu se nevázal žádný nemovitý majetek. Nakolik se mohl uvedený závazek střetnout s postavením lucemburského hraběte v říši, je třeba hodnotit podle konkrétní situace.⁵²

Soukromý život mladého lucemburského páru však plynul zřejmě klidně. Manželé k sobě měli blízko věkem i prostředím, z něhož pocházeli. O Markétě se v pramenech hovoří jako o půvabné, hluboce zbožné ženě, která měla značný vliv na svého patrně ne příliš pohledného, zato velmi cílevědomého muže. Jako první dítě mladé dvojice přišel na svět 10. srpna 1296 syn, podle matčina přání pokřtěný po svém brabantském dědečkovi Jan. Po něm se narodily ještě dvě dcery: Marie (* 1304) a Beatrice (* 1305). Dětství Jana Lucemburského pravděpodobně ubíhalo bez větších zvratů a v duchu dobových zvyklostí. Jeho výchova v otcovském domě byla patrně orientována francouzsky, díky matce Markétě Brabantské i vznešené babičce Beatrice z Avesnes, a zhruba od roku 1305 snad pokračovala na francouzském dvoře Filipa IV., byť pro toto tvrzení neexistují přímé důkazy.⁵³ V Paříži se Jan mohl sblížit s princem Karlem zvaným Sličný (* 1294), který mu byl věkově blízký a později mu již jako francouzský král prokazoval zjevnou náklonnost.⁵⁴ Navíc ve Francii získával vzdělání také Janův o jedenáct let starší strýc Balduin, který se připravoval na duchovní dráhu.⁵⁵ Zásadním způsobem zasáhly do osudů Lucemburků až události dramatického roku 1308.

⁵² Joachim BINDER, *Heinrich VII. zwischen Frankreich und dem Reich. Doppelvassall – Realpolitiker – Kaiser*, in: *Vom luxemburgischen Grafen zum europäischen Herrscher. Neue Forschungen zu Heinrich VII.*, ed. Ellen Widder – Wolfgang Krauth, Luxemburg 2008, s. 15–43, zde s. 21–26. Autor uvádí a rozebírá různá hodnocení historiků této lenní smlouvy z hlediska poškození lenních závazků vůči říši.

⁵³ Viz Gerrit DEUTSCHLÄNDER, *Höfische Erziehung und dynastisches Denken. Das Beispiel der Luxemburger*, in: Robert Šimůnek – Uwe Tresp (ed.), *Wege Zur Bildung: Erziehung und Wissensvermittlung in Mitteleuropa im 13.–16. Jahrhundert* (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum, Bd. 135), Göttingen – München 2016, s. 61–80, zde s. 67. V literatuře Janův pobyt na dvoře Filipa IV. většinou není zpochybňován.

⁵⁴ Philippe CONTAMINE, *Politique, culture et sentiment dans l'Occident de la fin du Moyen Age: Jean l'Aveugle et la royauté française*, in: Johann der Blinde, Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346, ed. Michel Pauly (Publications de la section historique de l'Institut grand-ducal, t. 115; Publications du CLUDEM, t. 14), Luxemburg 1997, s. 343–362.

⁵⁵ Franz-Josef HEYEN, *Balduin von Luxemburg (1285–1354)*, in: *Rheinische Lebensbilder* 4, ed. Bernard Poll, Düsseldorf 1970, s. 23–36; Wolf-Rüdiger BERNS, *Bürgerpolitik und Herrschaft des Erzbischofs Balduin von Trier (1307–1354)*, (Vorträge

Svatá říše římská a Francouzské království na počátku 14. století

Do dalších osudů lucemburské hraběcí rodiny se promítly jak poměry ve Svaté říši římské, tak ve Francii a Anglii. Po polovině 13. století v říši nastal několikaletý boj o trůn, v němž se definitivně prosadila volitelnost jeho adeptů sborem sedmi kurfiřtů, k nimž patřil i český král. Určitou stabilizaci přinesla v poslední třetině 13. století vláda Rudolfa I. Habsburského, který zmařil říšské naděje Přemysla Otakara II. a současně ho také vytlačil z Rakous, které se pak staly základní doménou habsburského rodu. Spor těchto dvou osobností vedl k již vzpomínané bitvě na Moravském poli, v níž český král 26. srpna 1278 padl. Rudolf tak posílil svou moc v říši i pozici svého rodu, ale císařské koruny nedosáhl. V reálu to znamenalo nejen rezignaci na pomazání a korunovaci papežem v Římě, ale také omezení vlády na zaalpskou neboli německou část říše, tj. *Regnum Teutonicum*. Mimo dosah Rudolfa I. Habsburského, stejně jako jeho nástupců Adolfa Nasavského a Albrechta I. Habsburského, zůstaly frankofonní oblasti ve východní části dnešní Francie, tj. území někdejšího Burgundského neboli Arelatského království, a severní Itálie, kde se původně rozkládalo Lombardské neboli Italské království. Tato území byla sice považována za součást Svaté říše římské, ale vládnout nad nimi mohl pouze řádně korunovaný císař.

Zvolený římský král při nástupu na trůn neobdržel žádné nové, výsostně „říšské“ území. Většina přímého říšského majetku se totiž během 13. století rozplynula, mimo jiné i v odměnách poskytovaných příznivcům jednotlivých panovníků za pomoc či věrnost. A tak na počátku 14. století římskému králi plynuly pravidelné příjmy víceméně jen z říšských měst, zatímco většina území říše byla rozdělena na politicko-správně uzavřená teritoria různého rozsahu a váhy. Bez dostatečného finančního zajištění se vládne těžko, proto tolik záleželo na politickém i ekonomickém potenciálu rodových statků příslušného nositele říšské koruny. V této perspektivě je třeba vidět i „hlad“ Rudolfa I. po rozšíření rodové moci a jeho nekompromisní boj s Přemyslem II. o rakouské země, stejně jako později zájem

und Forschung, Sonderband 27), Sigmaringen 1980; Ferdinand PAULY, *Balduin von Luxemburg als Erzbischof von Trier*, in: Balduin von Luxemburg, Erzbischof von Trier – Kurfürst des Reiches 1285–1354. Festschrift aus Anlaß des 700. Geburtstages (Quellen und Abhandlungen zur mittelhochrheinischen Kirchengeschichte 53), ed. Franz-Josef Heyen, Mainz 1985, s. 175–188.

realisticky uvažujícího Jindřicha VII. o získání Českého království pro svého syna.⁵⁶ Na druhé straně jim právě postavení římského krále usnadňovalo cestu k novým državám, neboť z pozice své moci mohli v rámci říše rozhodovat o osudu uprázdněných říšských zemí, případně zasáhnout proti jejich nelegitimním či nějak provinilým vládcům.

Na rozdíl od říše byla v závěru 13. století na mocenském vzestupu Francie. Král Filip IV. Sličný (vládl 1276–1314) nekompromisně a mnohdy velmi tvrdě směřoval ke stmelení Francouzského království a k posílení pozice panovníka zvláště pomocí efektivní daňové politiky a výkonného aparátu. Ve svých ambicích se Filip IV. střetl s hlavou církve, papežem Bonifácem VIII., když zpochybnl některé z jeho pravomocí a svým chováním v podstatě uspišil papežovu smrt († 11. 10. 1303). Po krátkém pontifikátu Benedikta XI. se francouzský král zasadil o volbu francouzského preláta, který přijal jméno Kliment V. (v úřadu 1305–1314). Pod tlakem Filipa IV. nakonec opustil Řím (1309) a spolu s celou kurií přesídlil do Avignonu. Město tehdy sice leželo v hranicích Svaté říše římské, ale fakticky již byla celá oblast pod vlivem svého bezprostředního souseda, Francie. Avignon se pak stal na několik desetiletí centrem církevní správy a sídlem jejích nejvyšších úřadů a institucí. K papežské kurii mířili nejen preláti a klerici, ale také vyslanci panovníků, českého krále nevyjímaje, s žádostmi o udělení rozličných milostí, úlev a podpory. V Avignonu se také nejednou rozhodovalo o směřování evropské politiky. Zcela se proměnil i vzhled města, v němž postupně rostl nákladně koncipovaný palác, budovaly se prostorné domy prelátů a stavělo se také v nedalekém Villeneuve-lès-Avignon, které již stálo na francouzském území a od Avignonu ho odděloval tok Rhône.

O upevnění království se snažil i rival Francie, Anglie. Králi Eduardovi I. (1272–1307) se podařilo definitivně připojit ke svému teritoriu Wales, neuspěl však v boji o ovládnutí Skotska a Irska, což vedlo k neklidu v zemi. S nakupenými problémy se potýkal zvláště jeho nástupce Eduard II. (1307–1327), který pod tlakem kritiky a útoků na svou osobu byl nakonec donucen abdikovat. Značný podíl na Eduardově odstranění měla jeho manželka Isabela, dcera francouzského krále Filipa IV., a její milenec hrabě Roger Mortimer. Ti až do roku 1330 fakticky vládli za mladého Eduarda III. (1312–1377), který oficiálně nastoupil na trůn po abdikaci svého otce. A právě tento panovník o několik let později vedl úspěšnou

⁵⁶ Přehled politických dějin viz Kurt-Ulrich JÄSCHKE, *Europa und das römisch-deutsche Reich um 1300*, Stuttgart – Berlin – Köln 1999.

válku proti Francii v první fázi vleklého zápasu známého pod názvem Stoletá válka (1337–1453).⁵⁷

Naznačené poměry v obou velkých královstvích měly svůj vliv i na události v říši. Po smrti Rudolfa I. († 15. 7. 1291) se prohabsburská nálada rychle rozplynula. Část kurfiřtů v čele s českým králem Václavem II. se postavila proti následně zvolenému synovi zesnulého krále Albrechtovi, prohlásila ho za sesazeného a na trůn prosadila hraběte Adolfa Nasavského (1292). Ani on se však dlouho netěšil obecné podpoře. Koruna byla znova přičtena Albrechtovi, tentokrát i za podpory manželky jeho sestry Václava II. Albrecht I. podobně jako jeho otec směřoval k upevnění a rozšíření habsburských držav. Pokoušel se k tomu využít i rodové krize míšeňských a durynských Wettinů, ale mladý markrabě Fridrich I. zvaný Pokousaný (1291–1324) se mu přece jen vzepřel, a to ve chvíli, kdy se podle slov Petra Žitavského dostal *„do tak veliké bídy, že neměl ani jednu tvrz v celém míšeňském markrabství, ani vlastního koně, na němž by seděl, nýbrž si jako tulák a uprchlík ve vlastní zemi po velmi mnoho dní vyžebraval po svých důvěrných přátelích potřebné živobytí“*.⁵⁸ Nakonec se mu podařilo postavit vojsko, které Albrechta porazilo 31. května 1307 v bitvě u Luckau (poblíž Lipska), a nastartovat tak obnovu vlády nad všemi rodovými državami.⁵⁹ Popsané události spadají do doby, kdy Habsburkové usilovali také o český trůn. Jejich ambice ukončila již vzpomínaná Albrechtova vražda v květnu roku 1308. Smrtí krále a hlavy rodu se výrazně změnil politický kurs v říši i v Českém království. V obou případech vynesl do popředí hrabata z Lucemburku.

Lucemburský hrabě Jindřich VII. římským králem

Říše se opět chystala na volbu nového krále. Vůči Habsburkům panovaly jisté rozpaky, umocňované mimo jiné také postojem Francie. Filip IV. Sličný s dravostí odpovídající jeho mocenskému vzestupu chtěl

⁵⁷ Ralph A. GRIFFITHS, *Pozdní středověk (1290–1485)*, in: Dějiny Británie, ed. Kenneth O. Morgan, Praha 1999, s. 154–165; Jean FAVIER, *La Guerre de Cent Ans*, Paris 1980.

⁵⁸ FRB IV, s. 265–266; překlad Zbraslavská kronika, s. 339.

⁵⁹ Markrabětem míšeňským se tituloval od 1291, lankrabětem durynským po zmíněné bitvě. Karl-Heinz BLASCHKE, *Geschichte Sachsens im Mittelalter*, Berlin 1990, s. 278–280; Hans PATZE – Walter SCHLESINGER, *Geschichte Thüringens*, Bd. II/1, Köln – Wien 1974.

na říšský trůn prosadit svého bratra Karla z Valois. Ve své agitaci se dovolával odkazu Karla Velikého a doufal, že ho podpoří přinejmenším církevní kurfiřti.⁶⁰ Všem třem stávajícím arcibiskupům totiž dopomohl svými intervencemi v Avignonu k metropolitnímu stolci – Jindřichovi z Virneburgu do Kolína nad Rýnem (1306), Petrovi z Aspeltu do Mohuče (1306) a Balduinovi Lucemburskému do Trevíru (1308). Filip IV. Sličný se dokonce dvakrát obrátil i na českého krále a snažil se ho získat pro francouzskou představu volby římského krále. Jindřich Korutanský ale na jeho naléhání nereagoval.⁶¹ Nic nepodnikl ani ve prospěch druhého možného kandidáta, Fridricha Habsburského, který se na něho obrátil v srpnu 1308 s nabídkou, že nebude nadále usilovat o český trůn, jestliže mu Jindřich oplátkou slíbí, že v kurfiřtském kolegiu nepodpoří nikoho z jeho soupeřů. Papež Kliment V. zaujal váhavou pozici. Do říše psal velmi opatrně o možné volbě francouzského kandidáta. Nechtěl si zcela znepřátelit Filipa IV., ale zároveň si byl vědom, že návrh není průchodný u říšských knížat. Naděje na opětovné získání římské koruny si dělali Habsburkové, což se ale příliš nezamlouvalo Paříži, která nakonec zaujala realistický postoj a byla ochotna se smířit s jinou, pro ni přijatelnější variantou.

Na území říše se první jednání o její budoucnosti uskutečnilo záhy po vraždě Albrechta Habsburského, 11. května 1308 v brabantském městě Nivelles. Sjeli se sem význační mužové ze zemí na západním okraji říše, včetně lucemburského hraběte Jindřicha. Zatím sice nepadlo žádné konkrétní jméno možného kandidáta, ale vyhlídky Karla z Valois se již v této chvíli v podstatě rovnaly nule. Od pozdního léta 1308 se kurfiřti sešli ještě několikrát, než přijali za svůj plán Balduina Trevírského a Petra Mohučského, kteří prosazovali volbu Balduinova bratra hraběte Jindřicha VII. Lucemburského. Oba tito preláti měli vazby k Lucembursku a brzy zasáhli i do dění v Čechách. Lišili se však od sebe věkem, společenským původem i osudem.

Petr Mohučský pocházel z drobné ministeriálské lucemburské rodiny se sídlem v Aspeltu a svého vysokého postavení dosáhl jen díky vlastním schopnostem a vzdělání. Přesné datum jeho narození neznáme, ale na svět přišel zřejmě v rozmezí let 1240–1250. Studoval právo a lékařství na věhlasných univerzitách v Bologni, Padově a v Paříži. Jako medicus se pak uplatnil u Rudolfa I. Habsburského, s jehož souhlasem zřejmě přešel

⁶⁰ Srov. J. ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin* II, s. 5–7.

⁶¹ J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 77–79.

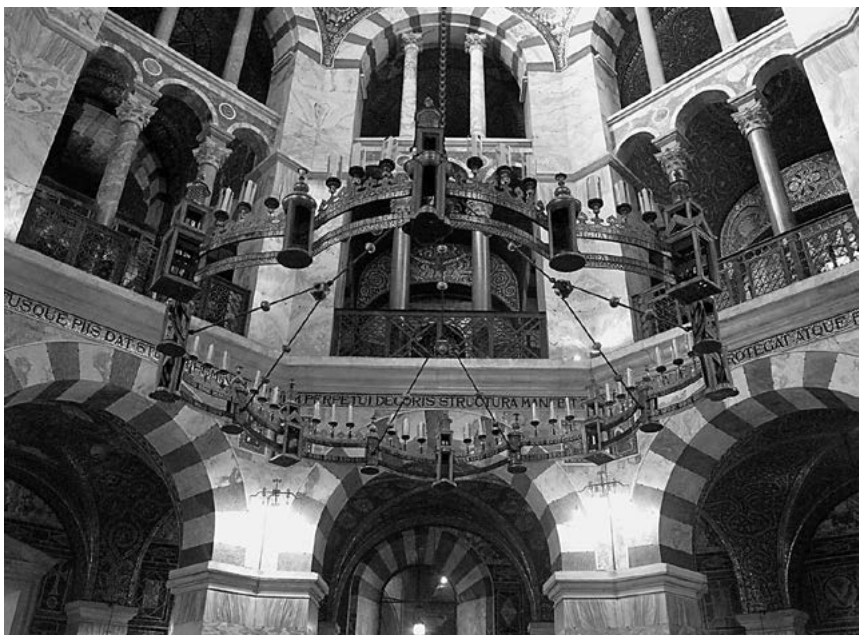
na dvůr Václava II., Rudolfova zetě. Brzy se stal nejen kaplanem a lékařem mladého krále, ale i jeho blízkým rádcem. S jihoněmeckým prostředím ho nadále pojila hodnost biskupa v Basileji (od 1296), již získal z vůle papeže Bonifáce VIII. Petr z Aspeltu byl ale nadále více zaneprázdněn povinnostmi na pražském dvoře.⁶² Působil především jako diplomat Václava II. i jako jistý expert na zahraniční politiku. Obratně se přizpůsoboval zájmům krále, včetně odklonu od Habsburků po Rudolfově smrti. Byl to snad právě on, kdo inicioval kontakty Prahy s francouzským dvorem. Na jedné z takových cest byl v roce 1304 zajat prohabsburskou stranou a po svém propuštění se do Čech vrátil až po smrti Václava II. Záhy je ale opět opustil, do bojů o český trůn nezasáhl a dále se exponoval v říšské politice. Do jejího čela ho vyneslo získání mohučského arcibiskupství spojeného s kurfiřtským hlasem. Do úřadu ho prosadil papež Klement V., který jej v roce 1306 jmenoval metropolitou, potom co neuznal ani jednoho ze dvou kapitulou zvolených kandidátů. Obdobným způsobem Petr před léty získal basilejské biskupství. Kurie si ho cenila jako politicky vlivné osoby, možná víc než jako preláta.

Z podstatně odlišné pozice stoupal ve své církevní kariéře Balduin Lucemburský. Pocházel ze vznešeného rodu a cestu k trevírskému stolci mu evidentně umetl francouzský král. Již v roce 1305 se o Balduinovi uvažovalo jako o možném mohučském arcibiskupovi, nakonec však tento velmi prestižní stolec obdržel Petr z Aspeltu, nakloněný Francii i lucemburskému hraběcímu rodu.⁶³ Na své povýšení ale dlouho nečekal ani Balduin. Již na počátku prosince 1307 ho po smrti arcibiskupa Dětricha z Nassau († 22. 11. 1307) zvolila trevírská kapitula. Svěcení Balduin přijal z rukou papeže Klimenta V. v Poitiers 11. března 1308 za přítomnosti obou svých bratrů, Jindřicha a Walrama. Bylo mu pouhých dvaadvacet let!⁶⁴

⁶² K osobě Petra z Aspeltu Julius HEIDEMANN, *Peter von Aspelt als Kirchenfürst und Staatsmann. Ein Beitrag zur Geschichte Deutschlands im 13. und 14. Jahrhundert*, Berlin 1874; nejnověji David KIRT, *Zwischen Luxemburg und Habsburg. Peter von Aspelt an den fürstlichen Höfen vor seiner böhmischen Zeit*, in: *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech* (=MHB 12, Supplementum 3), ed. Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka, Praha 2009, s. 445–459; TÝŽ, *Peter von Aspelt (1240/45–1320) – Ein spätmittelalterlicher Kirchenfürst zwischen Luxemburg, Böhmen und dem Reich*, Luxembourg 2013.

⁶³ Karl-Heinz SPIEß, *Die Wahlkämpfe in den Erzstiften Köln (1304) und Trier (1307)*, in: *Geschichtliche Landeskunde* 9, 1973, s. 69–130.

⁶⁴ Franz-Josef HEYEN, *Balduin von Luxemburg (1285–1354)*, in: *Rheinische Lebensbilder* 4, ed. Bernard Poll, Düsseldorf 1970, s. 23–36; Ferdinand PAULY, *Balduin von Luxemburg als Erzbischof von Trier*, in: *Balduin von Luxemburg, Erzbischof*

Interiér nejstarší části katedrály Panny Marie v Cáchách, kde byli od dob Oty I. tradičně korunováni zvolení říšští králové, včetně Jindřicha VII. Lucemburského.

Pod trevírskou arcidiecézí patřila tři významná biskupství při říško-francouzské hranici – Metz, Toul a Verdun. Větší část Lucemburska byla přímo součástí trevírské diecéze. Získaný vysoký církevní úřad spojený s kurfiřtskou hodností dával Balduinovi prostor k zachování dobrých lucembursko-francouzských vztahů i k možnosti přispět k lepším říško-francouzským kontaktům. Jak ukázaly další události, Balduinovo povýšení představovalo pouze první článek prudkého vzestupu lucemburského hraběcího rodu. Pozornost říšských knížat i francouzského dvora se totiž upnula na Balduinova bratra Jindřicha VII., který se ukázal jako vhodný kandidát na říšský trůn, přijatelný pro většinu říše, především

von Trier – Kurfürst des Reiches 1285–1354. Festschrift aus Anlaß des 700. Geburtstages (Quellen und Abhandlungen zur mittelhochrheinischen Kirchengeschichte 53), ed. Franz-Josef Heyen unter Mitwirkung von Johannes Mötsch, Mainz 1985, s. 175–188.

pro porýnské kurfiřty, i pro Francii. Nikdo tehdy jistě nečekal, že Lucemburkové nesehrají jen epizodickou roli v dějinách Evropy, ale naopak je budou následujících sto třicet let významnou měrou tvořit.

Volba Jindřicha VII. se odehrála na obvyklém místě říšských voleb, v kapitulní síni dominikánského kláštera ve Frankfurtu nad Mohanem 27. listopadu 1308.⁶⁵ Z kurfiřtů chyběl pouze český král.⁶⁶ A jak vyplývá ze zprávy o průběhu volby zaslané papeži, uplatnil při ní svůj diplomatický um i výmluvnost především Balduin Trevířský, podporován Petrem Mohučským.⁶⁷ Úspěch se dostavil. Všech šest přítomných kurfiřtů se vyslovilo pro Jindřicha. A již o svátku Zjevení Páně neboli Tří králů (6. ledna 1309) se uskutečnila ve starobylém chrámu v Cáchách Jindřichova korunovace. Po slavnosti zamířil královský pár do Kolína nad Rýnem, kde se během svého několikadenního pobytu také poklonil ostatkům Tří králů. Ty kdysi přivezl z Milána Fridrich I. Barbarossa a nechal je ve vzácném relikviáři uložit v kolínské katedrále, kde spočívají dodnes.⁶⁸

Jindřich VII. v následujících letech své vlády patrně v mnohém překvapil své volitele i francouzský dvůr. Poslání římského krále bral velmi vážně, především ve smyslu obnovy císařství. Za necelé dva roky po své volbě se velmi odvážně vypravil na cestu do Itálie, aby po mnoha desetiletích přijal v Římě císařskou korunu. Před odjezdem ale ještě stačil svému jedinému synovi zajistit České království.

⁶⁵ Ke kronikářským zprávám M. MARGUE – M. PAULY, *Luxemburg vor und nach Worringen*, s. 165–167. Podíl Balduina Trevířského na ní zdůraznil např. koruntanský kronikář Jan z Viktringu, viz *Iohannis abbatis Victoriensis liber certarum historiarum* II, s. 31.

⁶⁶ K volbě Jindřicha VII. nověji např. Ernst SCHUBERT, *Kurfürsten und Wahlkönigtum. Die Wahlen von 1308, 1314 und 1346 und der Kurverein von Rhens*, in: Balduin von Luxemburg, ed. F.-J. Heyen unter Mitwirkung von J. Mötsch, s. 103–118. V poslední době byly vydány některé důležité publikace věnované Jindřichu VII.: Maria Elisabeth FRANKE, *Kaiser Heinrich VII. im Spiegel der Historiographie. Eine faktenkritische und quellenurkundliche Untersuchung ausgewählter Geschichtsschreiber der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Köln – Weimar – Wien 1992 (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters, Beihefte zu J. F. Böhm, Regesta Imperii, Bd. 9); *Vom luxemburgischen Grafen zum europäischen Herrscher. Neue Forschungen zu Heinrich VII.*, ed. Ellen Widder, Luxemburg 2008 (= Publications du CLUDEM 23).

⁶⁷ Viz J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 94–97.

⁶⁸ Hans HOFMANN, *Die Heiligen Drei Könige. Zur Heiligenverehrung im kirchlichen, gesellschaftlichen und politischen Leben des Mittelalters*, Bonn 1975.

Cesta mladého lucemburského hraběte k českému trůnu

Změna v rozložení mocenských sil v říši po volbě Jindřicha VII. zapůsobila i v Čechách. Politické špičky společnosti nespokojené s vládou Jindřicha Korutanského, nebo jen toužící po sblížení s novým říšským panovníkem, se zformovaly do opozice, jejímž cílem bylo obsazení českého trůnu synem Jindřicha VII., mladičským Janem (* 10. srpna 1296). Součástí tohoto plánu byl i jeho sňatek s princeznou Eliškou Přemyslovnou. Znovu tedy vystoupil do popředí nepřímý, ale vžitý dědický nárok žen na trůn v kombinaci s právem svobodné volby panovníka. Od myšlenky k realizaci však nebyla snadná cesta.

Sama prolucemburská opozice krystalizovala postupně. Měla své stoupence mezi šlechtou, preláty i některými městy.⁶⁹ Nicméně sesadit krále a docílit volby nového panovníka, který by byl akceptován v Českém království i za jeho hranicemi, vyžadovalo čas, rozvahu a značný diplomatický takt. Prvními aktéry započatého vyjednávání s Jindřichem VII. se stali cisterciáckí opati sedleckého a zbraslavského kláštera.⁷⁰ Z jejich okruhu máme také nejpodrobnější zprávy, a to díky již vzpomínané Zbraslavské kronice. Danou pasáž Petr Žitavský zapsal s určitým odstupem od události, a aniž by své vyprávění ochudil o neobyčejně detailní a živé podání, dokázal mu vtisknout i jednotící linku směřující k oslavě přemyslovské tradice. Jeho „hrdinkou“ je Eliška a cisterciáckí opati, kteří se rozhodující měrou zasloužili o nástup Jana Lucemburského na český trůn a o jeho svatbu s českou princeznou, již vnímal jako dědičku odkazu velkého krále Václava II., ctěného zakladatele zbraslavského kláštera.⁷¹ Ne

⁶⁹ Úlohu šlechty jako rozhodujícího iniciátora i aktéra zdůrazňuje Robert ANTONÍN, *Der Weg nach Osten: Heinrich VII. und der Erwerb Böhmens für die Luxemburger*, in: Rom 1312. Die Kaiserkrönung Heinrichs VII. und die Folgen. Die Luxemburger als Herrscherdynastie von gesamteuropäischer Bedeutung, ed. Sabine Pentz – Peter Thorau, Köln – Weimar – Wien 2016, s. 9–22.

⁷⁰ Marie BLÁHOVÁ, *Cisterciáci ve službách české politiky za posledních Přemyslovců a při nástupu Lucemburků*, in: Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym, ed. Marek Derwich – Anna Pobóg-Lenatowicz, Opole – Wrocław 1996, s. 363–368; k cisterciákům v širokém historickém kontextu Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420: I. Fundace 12. století*, Praha 1998, *II. Kláštery založené ve 13. a 14. století*, Praha 2002, *III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2009.

⁷¹ Jiří SPĚVÁČEK, *Petr Žitavský a počátky lucemburské dynastie v českých zemích*, in: MHB 3, 1993, s. 177–196; Peter HILSCH, *Johann der Blinde in der deutschen und böhmischen Chronistik seiner Zeit*, in: Johann der Blinde, ed. M. Pauly, s. 21–36;

všechna kronikářova tvrzení se přesně shodovala s realitou, ale bez jeho zpráv bychom byli ochuzeni o řadu detailů, které nám přibližují nejen vlastní průběh událostí, ale i státní koncept vzdělaných kleriků úzce spojených s královským dvorem a dynastií.⁷²

V naznačeném plánu samozřejmě hrál rozhodující úlohu Jindřich VII., a to nejen jako otec adepta trůnu, ale i jako římský král, jenž měl českou opozici zaštitit svou autoritou a využitím svých pravomocí. Šlo tudíž o vyžádanou intervenci ve prospěch kandidáta, nikoliv o uznání zvoleného panovníka, jak by to odpovídalo ustanovení Zlaté buly sicilské. Petr Žitavský tento moment nerozvádí a volbu svým způsobem nahrazuje aktivitou české opozice, která se oprávněně staví proti „nehodnému“ panovníkovi, aniž by se zabýval otázkou právní legitimizace jejího počínání.⁷³ Nejen z kronikářova vyprávění vyplývá, že šlo o složitou taktiku, jejíž nuance si můžeme jen domýšlet. Důležitá role v ní připadla Elišce. Musela totiž souhlasit s tím, že se stane hlavní figurou protikrálovské konspirace a postaví se proti stávajícímu králi a své sestře, neboť jakékoliv její dědičné nároky byly více než chatrné. Petr Žitavský její rozhodování vylíčil v kontextu princeznina setkání s opatem Konrádem Zbraslavským, který ve stínu katedrály mladou Přemyslovnu přesvědčil o její úloze zachránkyně otcovského dědictví, v jehož jménu bude ochotná vdát se podle vůle opoziční strany. Pak teprve podle kronikáře následovalo vyjednávání s Jindřichem VII. Sebevědomá, dílčí složka reprezentace království chtěla tedy rozhodovat nejen o protikráli, ale i o způsobu jeho nastolení. Eliška se tak ocitla v roli nevěsty zemské obce, která ji o své vůli postulovala jako dědičku Přemyslovců.

První, víceméně neoficiální setkání s římským králem uskutečnili cisterciáckí opati Konrád Zbraslavský, doprovázený budoucím kronikářem Petrem Žitavským, a Heidenreich Sedlecký v létě roku 1309

Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Petr Žitavský a mýtus poslední Přemyslovny*, in: *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2/2011, s. 41–53.

⁷² Z kroniky Petra Žitavského z větší části čerpali kronikáři doby Karla IV. K tomu viz Marie BLÁHOVÁ, *Offizielle Geschichtsschreibung in den mittelalterlichen böhmischen Ländern*, *Subsidia historiographica* I, *Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa*, Toruň 1999, s. 21–40.

⁷³ K problematice sesazení panovníka v říši viz Ernst SCHUBERT, *Königsabsetzung im deutschen Mittelalter. Eine Studie zum Werden der Reichsverfassung*, Göttingen 2005. Autor se sice králem Janem zabývá jen ve vztahu k Ludvíkovi Bavorovi a jeho sesazení, ale jím postulované nástroje používané k sesazení panovníka, včetně různých konspirací i pomluv, lze vztáhnout i na okolnosti nástupu Jana Lucemburského na český trůn. K otázce legitimizace sesazení panovníka s. 99–105.

v jihoněmeckém městě Heilbronn (Bádensko-Württembersko). Audience se konala 14. srpna 1309 ve zdech zdejšího minoritského kláštera. Schůzce byl přítomen mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu a tridentský biskup Jindřich, někdejší opat cisterciáckého kláštera ve Villers-Bettnachu, který působil jako vicekancléř Jindřicha VII. a s nímž byl zbraslavský opat Konrád v pravidelném kontaktu.⁷⁴ Oba tito preláti byli české věci nakloněni.

Podle Petra Žitavského hovořil za opaty především Konrád Zbraslavský. Vylíčil Jindřichovi VII. tíživou situaci v království, v němž vládne špatný a své důstojnosti panovníka nehodný muž, kterého je třeba odstranit. Ohradil se ale proti záměru Jindřicha VII. vyloučit z nároků na České království i všechny dcery Václava II., z nichž vyzdvihl především dosud svobodnou Elišku, která je připravena splnit přání „celého českého národa“. Konrád se údajně krále přímo zeptal, proč by se ctnostná Eliška nemohla stát královnou a přenést své dědické nároky na svého manžela. Kronikář tudíž znovu hájil přirozené dědické právo princezen, které Anna ztratila v důsledku selhání svého manžela, ale může se ho ujmout její svobodná sestra. Právně však své tvrzení nepodložil. Pokud v Heilbronn zaznělo i jméno případného ženicha, pak zatím jen neoficiálně. Za úspěch je však třeba pokládat ústní slib Jindřicha VII., který údajně prohlásil, že „žádná jiná dívka nebo žena z kteréhokoli cizího národa nesmí se stát královnou v Čechách než Eliška, dcera krále Václava, beze zření na jakoukoli překážku, která by se snad mohla naskytnout“.⁷⁵

Jindřich VII. se tudíž panovnickou krizí v Čechách začal vážně zabývat. A byť Petr Žitavský stále zdůrazňoval, že Jindřich dlouho váhal nad Janovou kandidaturou, není myslitelné, že by si nebyl vědom významu českého královského titulu spojeného s kurfiřtským hlasem i samotného království, svou rozlohou i stříbrným bohatstvím daleko převyšujícího lucemburské hrabství.⁷⁶ Jindřich VII. se pouze snažil vyhnout rizikům,

⁷⁴ FRB IV, s. 126. Kurt-Ulrich JÄSCHKE, *1250 Jahre Heilbronn? Grenzgebiet, Durchgangslandschaft, Eigenbereich. Zur Beurteilung von Grenzregionen und Interferenzräumen, besonders während Mittelalters*, in: *Region und Reich. Zur Einbeziehung des Neckar-Raumes in das Karolinger Reich und zu ihren Parallelen und Folgen*, ed. Christhard Schrenk, Heilbronn 1992 (Quellen und Forschungen zur Geschichte der Stadt Heilbronn I), s. 9–146, zde s. 86–99.

⁷⁵ FRB IV, s. 126; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 171. K chování Elišky podrobně Gabriela V. ŠAROCHOVÁ, *1. 9. 1310. Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský. Sňatek z rozumu*, Praha 2002, s. 104–107.

⁷⁶ V tomto smyslu již Emil KLAGES, *Johann von Luxemburg und seine auf Böhmen gerichtete Heiratspolitik (1310–1341)*, in: *MVGDB* 50, 1912, s. 307–357, zde s. 314–317.

kteřá v sobě podpora klíčící opozice proti Jindřichovi Korutanskému skrývala. Dosud nebylo zcela jisté, zda se lucemburská kandidatura v samotných Čechách skutečně prosadí. A pak zásah proti stávajícímu českému králi mohl rozpoutat i nesváry v říši, což by mohlo ohrozit Jindřichovu vytouženou cestu za císařskou korunou do Říma.⁷⁷ Přesto Jindřich VII. nabídku českého trůnu pro syna Jana nepouštěl ze zřetele.

Lze tak soudit např. z finanční transakce, kterou Jindřich VII. uskutečnil v synův prospěch v září 1309, tj. nedlouho po heilbronnských jednáních. V příslušné listině Jana tituloval jako hraběte lucemburského,⁷⁸ byť skutečným pánem hrabství se stal až na prahu léta následujícího roku, poté co ho otec někdy mezi 7. červnem a 6. červencem roku 1310 zploleltil.⁷⁹ Peníze Jindřich potřeboval na realizaci v roce 1309 vyhlášené římské jízdy a při jejich shánění mu byl nápomocen bratr Balduin Trevírský, který měl s finančními převody již nemalé zkušenosti. Výchoiskem této transakce bylo papežské privilegium, které Balduinovi dovolalo zatížit arcibiskupství půjčkou. Nepoužil ji však podle očekávání na zaplacení obvyklých církevních poplatků, ale na umoření dluhů svého předchůdce a na budování vlastní mocenské základny. Věřitelem se nestal nikdo jiný než arcibiskupův bratr Jindřich,⁸⁰ který příjem dlužných částek

Obdobně Camille WAMPACH, *Fortsetzung zur Geschichte Heinrichs VII. als Grafen von Luxemburg*, in: *UGB VII*, ed. Týž, Luxemburg 1949, s. 11–79, zde s. 72. Naopak postup popsany Petrem Žitavským nezpochybnil J. SPĚVÁČEK, *Petr Žitavský*, s. 177–198.

⁷⁷ Římským králem byl Jindřich VII. korunován 6. ledna 1309 a již v červnu vyslal ke kurii do Avignonu posly, kteří měli papeže informovat o jeho úmyslu vypravit se do Říma a požádat Klimenta V. o udělení aprobace k císařské korunovaci.

⁷⁸ *UGB VII*, s. 345, č. 1271. K tituluře Kurt-Ulrich JÄSCHKE, *Wann und wie wurde der spätere Johann der Blinde Graf von Luxemburg? Ein Beitrag zur Frage nach der Herrschaft Luxemburg in der Politik König und Kaiser Heinrichs VII.*, in: *Luxemburg im lotharingischen Raum*, Festschrift Paul Margue, ed. Paul Dostert – Michel Pauly – Pol Schmoetten – Jean Schroeder, Luxembourg 1993, s. 233–257; Týž, *Primogenitus regis Romanorum – zu Erbrecht und Erblast Johannis von Luxemburg und Böhmen 1310–1333: Eine Skizze*, in: *Forschung zur Rechts-, Papst- und Landesgeschichte*, Peter Herde zum 65. Geburtstag von Freunden, Schülern und Kollegen dargebracht, ed. Karl Borchardt – Enno Bünz, Teil 1, Stuttgart 1998, s. 635–650.

⁷⁹ Michel PAULY, *Heinrich VII., der Graf gebliebene König der Römer*, in: *Europäische Governance*, ed. Týž, s. 445–464, zde s. 455. Kurt-Ulrich JÄSCHKE (viz předchozí poznámka) kladl Janovo zploleltnění již do roku 1309. Přirozeně by Jan plnoletosti dosáhl až po dovršení 15. roku života, tj. 26. srpna 1311.

⁸⁰ Jindřich získal peníze zřejmě od města Mety za podporu v jeho střetu s metským biskupem Rainaldem z Baru. Podrobně k Balduinovu budování trevírského arcibiskupství W.-R. BERNs, *Burgenpolitik*.

převedel zmíněnou listinou na svého syna a zajistil mu tak příjem z cel v Koblenci, což mohlo souviset s přípravami na získání Českého království.⁸¹ Petr Žitavský sice v dalším vyprávění stále zdůrazňoval Jindřichovo váhání a tvrdil, že by do Prahy raději poslal svého bratra Walrama, ale ve skutečnosti se takové úvahy jeví dost nepravděpodobné. Walram by totiž mohl založit sekundogenituru a připravit tak Janovi do budoucna značné problémy. Navíc je na místě i otázka, kde potřeboval Jindřich VII. svého svobodného, zhruba třicetiletého a údajně udatného bratra více – v družině doprovázející ho na cestě do Říma, či na českém trůně?⁸² Královský titul a kurfiřtý hlas zcela přirozeně toužil získat pro svého dědice, jenž by pak měl i větší naději na uchování říšské koruny v lucemburském rodě. Zatím ale situace nenazrála k jednoznačnému řešení.

Jindřich VII. vložil všechny své síly do přípravy římské jízdy, jejímž nezbytným předpokladem byla stabilizace říšských poměrů.⁸³ Nejprve se soustředil na urovnání vztahů s Habsburky. Před zahájením jednání s nimi Jindřich VII. uspořádal 29. srpna 1309 ve Špýru poněkud neobvyklou pohřební slavnost. Do zdejšího dómu nechal převést a pietně uložit ostatky někdejších soků v boji o římský trůn, Albrechta I. Habsburského a Adolfa Nasavského. Spočinuli v chrámové kryptě, kde již odpočívali nejen králové a císaři ze sálské dynastie, ale i Albrechtův otec, Rudolf I. Habsburský. Jindřichova evidentní snaha naklonit si Habsburky šla ještě dále, když potrestal spolumrahy Albrechta I. ztrátou veškerého majetku. Smír korunovalo složení lenní přísahy rakouských vévodů, bratří Fridricha a Leopolda, králi Jindřichovi VII. A protože mu zároveň slíbili pomoc při řešení české otázky, římský král se zavázal kompenzovat jim případné

⁸¹ Podrobně Winfried REICHERT, *Bischofsmitra, Wenzelskrone und Kaiserdiadem. Zur Finanzierung der luxemburgischen Herrschaft*, in: Trier, Böhmen und die Reich zu Beginn des 14. Jahrhunderts, Liber amicorum necnon et amicarum für Alfred Heit, ed. Fiedhelm Burgard – Christoph Cluse – Alfred Haverkamp, Trier 1996, s. 63–86. Otázku otevřel K.-U. JÄSCHKE, *Wann und wie wurde der spätere Johann*, s. 233–257. Po splacení dluhu má Jan strýci vrátit list papeže Klimenta ohledně dovolení zastavit 10 000 na trevírském arcibiskupství (*UGB* VII, č. 1271). Převod v roce 1313 znovu Balduinovi potvrdil Jindřich a 27. 12. 1313 také Jan jako říšský vikář – *MGH, Const. IV/1*, s. 240, č. 276; s. 527, č. 569; *MGH, Const. V*, ed. Jacobus Schwalm, Hannover – Leipzig 1909–1913, s. 13, č. 15.

⁸² Zprávu Petra Žitavského o navrhovaném sňatku Walrama s Eliškou nezpochybňuje Winfried REICHERT, „*Juvenis robustissimus in armis strenuus.*“ *Walram II. von Luxemburg (Ca. 1280 bis 1311) als Graf im Wartenstand*, in: *Rheinische Vierteljahrsblätter* 66, 2002, s. 111–141, zde s. 126.

⁸³ Její zahájení chystal na 1. října 1310. Viz J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 144.

Špýr, místo svatby Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny,
na vedutě Matthäuse Meriana z roku 1637.

škody zástavou Moravy ve výši 50 tisíc hřiven stříbra.⁸⁴ Je tudíž zjevné, že Jindřich VII. již počítal se získáním Českého království pro Lucemburky a chtěl si v tomto směru pojistit neutralitu Habsburků. S ohledem na ně se postavil též proti svému odpůrci na jihu Německa, Eberhardovi Württemberskému (1265–1325), kterého podporoval Jindřich Korutanský. Nezahájil však proti odbojnému hraběti říšskou válku, ale vyřešení konfliktu ponechal na švábských městech, která žila s Eberhardem v dáv-
ném nepřátelství.⁸⁵ Po těchto opatřeních již Jindřich VII. neváhal vyhlásit římskou jízdu na říjen příštího roku.⁸⁶ S císařskou korunovací a jejím termínem 2. února 1312 souhlasil také papež Kliment V. Jindřichovy plány ale nevyvolaly přílišné nadšení u neapolského krále Roberta, který

⁸⁴ Špýr 17. září 1309 – MGH Const. IV/1, s. 278–280, č. 319. Srov. J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 117–119. Fakticky rakouští vévodové ovládli zřejmě jen jihomoravská města Znojmo, Podivín a Pohořelice, která jim zastavil již Jindřich Korutanský. Srov. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 13–15. Jednání s Habsburky zdůrazňuje i R. ANTONÍN, *Der Weg nach Osten*, s. 13.

⁸⁵ Na druhé straně ale Jindřich v podstatě poškodil zájmy Habsburků, když svobodným švýcarským kantonům potvrdil práva získaná od předchozích římských králů. Thomas GROSS, *Heinrich VII. und der Schweizer Raum*, in: *Festschrift Heinz Stoob zum 70. Geburtstag*, (Studia Luxemburgensia 1), ed. Friedrich Bernward Falbuch – Peter Johánek, Warendorf 1989, s. 1–18.

⁸⁶ J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 144.

nechtěl ztratit vikariát nad střední Itálií. Jindřich VII. se ho pokoušel získat nabídkou sňatku své dcery Beatrice s Robertovým synem Karlem z Kalábrie, ale bez jakéhokoliv ohlasu. Robert Neapolský tudíž zůstal pro Jindřichovu italskou cestu potenciálním nebezpečím.

Na počátku roku 1310 pokročilo i jednání Jindřicha VII. s českou opozicí. Schůzka se uskutečnila v Norimberku a připravil ji sedlecký opat Heidenreich, jenž se v prosinci 1309 vydal za králem do Porýní. Z Čech dorazila již víceméně oficiální delegace protikorutanské strany, v níž byl, kromě teprve nedávno v Čechách usazených Albrechta ze Žeberka a Fridricha ze Šumberka,⁸⁷ mocný Jindřich I. z Rožmberka, původně podporovatel Rudolfa Habsburského a následně kandidatury jeho mladšího bratra Fridricha. Svůj postoj zřejmě změnil pod dojmem úmluv mezi Jindřichem VII. a Habsburky. Jednání v Norimberku završil římský král důležitým prohlášením (31. ledna 1310), v němž sliboval zachovat v Českém království všechna dosavadní práva, zvolí-li si muže, kterého jim on vybere.⁸⁸

Zároveň Jindřich VII. vyslal do Čech zvláštní komisi, která měla prozkoumat skutečný stav věcí. Tvořili ji muži, kteří byli zjevně do českých záležitostí zasvěceni a i později se v nich angažovali – mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, hrabě Berthold z Hennebergu a Albrecht z Hohenlohe. Jejich mise, Jejich mise, „zpestřená“ pětidenním zajetím a následným vypovězením jmenovaných pánů, splnila své poslání. Ubezpečila se o „tyranství“ Korutance, od něhož se začali odklánět i jeho dosavadní podporovatelé Jindřich z Lipé a Jan z Vartenberka,⁸⁹ který vyslancům krále Jindřicha VII. slíbil, že se – bude-li zbaven přísahy dosavadnímu

⁸⁷ Patřili k rodinám, které přišly do Čech z Vogtlandu ve službách posledních Přemyslovců, zatímco na dvoře Jindřicha Korutanského se zřejmě neuplatnili. Karl BEER, *Albert von Seeberg*, in: *Bohemia* 3, 1963, s. 150–172; Walter SCHLESINGER, *Die Landherrschaft der Herren von Schönburg*, Münster – Köln 1954, s. 90n; Miloslav SOVADINA, *Dvůr Václava I.*, in: *Sborník archivních prací* (dále SAP) 45, 1995, s. 3–40.

⁸⁸ *MGH, Const.* IV/1, s. 294, č. 344. Jindřich VII. se odvděčil i Abrechtovi ze Žeberka a Fridrichovi ze Šumberka, jimž potvrdil dříve získaná privilegia – *tamtéž* s. 294–295, č. 345, 346. J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 125–126.

⁸⁹ Miloslav SOVADINA, *Jindřich z Lipé. První muž království*, in: *Časopis matice moravské* (ČMM) 120, 2001, s. 5–36; ČMM 121, 2002, s. 3–32; Ivana ČORNEJOVÁ, *Děčínská větev pánů z Vartenberka v době předhusitské (1305–1415)*, *Z minulosti Děčína a Českolipska* IV, Ústí nad Labem 1985, s. 333–356, zde s. 336; Bertold WALLENSTEIN-WARTENBERG, *Markvartici – z historie nejstarší české šlechty z rané doby vlády Přemyslovců*, Praha 2000, s. 93.

králi – postaví na stranu manžela Elišky Přemyslovny.⁹⁰ Jmenování páni pak podle slov Petra Žitavského začali brojit proti Korutanci, „ *kterému jen příležitostně a pro jeho manželku, dceru našeho království*“ dosud jako šlechtici sloužili, on však se chová hanebně a „*způsobuje krajní záhubu našemu království*.“ Zároveň prý prohlašovali, že se šíří zvěst o vstřicném postoji Jindřicha VII. k české otázce a že určil svého „*jediného syna, kterého jistě zamýšlí poslat obklopeného hojným vojskem za budoucího krále tohoto království*. Neboť onen král tvrdí, že smrtí našich přirozených králů spadlo udělování našeho království na svatou říši.“ Takovému postupu lze údajně čelit jedině vhodným sňatkem princezny Elišky.⁹¹

Ale ani Jindřich Korutanský nesložil ruce do klína. Povolal do Čech některé své věrné z Korutan, z nichž Jindřicha z Aufensteinu učinil velitelem Pražského hradu a svým nejbližším poradcem. Dále se obrátil na švagra Fridricha I. Míšeňského, který mu počátkem května vyslal na pomoc vojsko, jež obsadilo velkou věž Pražského hradu. Jindřich Korutanský mu za projevenou námahu zastavil města Litoměřice, Most, Louny, Mělník a mladému markraběti Fridrichovi slíbil Opavsko. Ale přítomnost cizích vojenských oddílů nesla nelibě česká šlechta a Jindřichovi Korutanskému spíše uškodila, než prospěla. Podobný efekt měl i další vévodův krok, který měl ze hry vyřadit Elišku Přemyslovnu. Jindřich Korutanský ji údajně chtěl – snad na popud míšeňského markraběte Fridricha – donutit k uzavření nerovného sňatku.⁹² V každém případě se zřejmě princezna dostala do svízelné pozice, z níž si pomohla 28. května 1310 útekem z Hradu, v přestrojení a pod ochranou Jana z Vartenberka, který tak dal demonstrativně najevo svůj negativní postoj vůči Jindřichovi Korutanskému. Elišku přijalo město Nymburk, v jehož hradbách setrvala až do 29. června, kdy ji prolucemburská strana přivedla zpět do Prahy.⁹³

Rozhodující jednání opozice s Jindřichem VII. se uskutečnilo po polovině července 1310 ve Frankfurtu nad Mohanem, kam byl na 12. července svolán říšský sněm. Zúčastnili se ho kurfiřti Petr Mohučský, Jindřich Kolínský a Rudolf I. Falcký, dále biskupové ze Štrasburku, Lutychu,

⁹⁰ J. ŠUSTA, *Král cizinec*, s. 98. Listina je datována v Praze 6. března 1310, otištěna v *Regesten der Erzbischöfe von Mainz 1289–1396*, I/1, ed. Ernst Vogt, Leipzig 1913, s. 231, č. 1317.

⁹¹ FRB IV, s. 127–128; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 173.

⁹² Mladší kronikář Přibík Pulkava z Radenína, *Pulkavova Kronika česká*, in: FRB V, s. 195, za případného ženicha označil blíže neurčeného pána *de Bergaw*. Snad se mělo jednat o Otu z Lobdeburgu-Bergova, který v letech 1309–1310 patřil k nejvýznamnějším spojencům markraběte Fridricha Pokousaného.

⁹³ FRB IV, s. 133.

Münsteru, Špýru a Reichstättu a řada dalších církevních hodnostářů i vznešených knížat, hrabat a pánů, z nichž kronikář jmenovitě uvádí Bertholda z Hennebergu a Ludvíka z Öttingen. Do Frankfurtu se vypravilo také dvanáctičlenné české poselstvo, které podle Zbraslavské kroniky kromě cisterciáckých opatů ze Zbraslavi, Sedlce a Plas zahrnovalo jak přední české šlechtice, tak významné patricie z měst Prahy a Kutné Hory.⁹⁴ Z pánů Petr Žitavský jmenuje Jana z Vartenberka, Bohuslava z Boru a Viléma Zajíce z Valdeka, jenž se nechal zastupovat svým poslem Otou. Ve Frankfurtu byl ale nepochybně přítomen i nejvyšší maršálek a donedávna nejmocnější podporovatel Jindřicha Korutanského, Jindřich z Lipé,⁹⁵ jehož kronikář nezmínil buď omylem, či úmyslně vzhledem ke své averzi vůči tomuto pánovi, vyplývající z dalších kapitol Petrova obsáhlého díla. Frankfurtská delegace v každém případě zahrnovala špičky české protikorutansky zaměřené aristokracie a mohla být považována za dostatečného garanta úspěchu chystaného převratu.

Jindřich VII. z titulu ochránce říše zařadil „českou otázku“ do programu sněmu. Seznámil jeho účastníky se situací v království i s požadavky české opozice a obrátil se na přítomná knížata s žádostí o vyjádření a radu. Probírány byly tři rozhodující otázky: sesazení Jindřicha Korutanského, způsob obsazení uprázdněného trůnu a sňatek Jana s Eliškou.

V prvním případě nebyl rozpor mezi přáním krále a české strany, neboť kritika vlády korutanského vévody byla shledána jako oprávněná a důvody k jeho odstranění jako dostačující. Jindřich VII. ve své úvodní řeči zdůraznil, že po vymření přemyslovské dynastie po meči České království spadlo na Svatou říši římskou a že ho na základě „*rozhodnutí císařských zákonů*“ může udělit, komu bude chtít. Jistou prodlevu v řešení situace kolem uprázdněného trůnu zdůvodnil slovy: „*Vždyť vladař římský vyřizuje všechny své záležitosti s rozvahou, protože jeho stavu méně prospívá, aby později litoval nějakého činu*“. Dále Jindřich VII. zdůraznil, že korutanský vévoda způsobil v Českém království mnoho těžkostí a utrpení a svévolně se postavil proti říši, jíž údajně způsobil výdaje přesahující sto tisíc liber. Přítomná knížata pak prohlásila, „*že Jindřich, syn vévody korutanského, který se zmocnil na škodu svaté říše Království českého a dosud je má neprávem v moci, ztratil od nynějška všechna práva knížecí. Nemá být jmenován králem ten, proti němuž se obrací císařský zákon, ani*

⁹⁴ FRB IV, s. 136. Z Prahy byli v poselstvu Konrád Kornpuhel (z Chebu), Oto Vigolais (Fyguleis), Ebruš, syn Poplinův, a Eberlin od Kamene.

⁹⁵ Jeho přítomnost ve Frankfurtu dokládá listina, v níž mu Jindřich VII. dal Žitavu a hrad Ronov (Rohnau, dnes Trzciniec) – RBM II, s. 965, č. 2221.

nemůže být vévodou, kdo nepřijímá své vévodství podle obvyklého způsobu skutečně z udělení říše ve lhůtě zákony určené a ani se v nepoddajné mysli nestará, aby je přijal. V ruce tvé, pane králi, jsou všechny končiny země a oněch všech zemí, které má pod sebou onen Korutanec buď jako uchvatitel, nebo jako dědic.“ Všichni ti, kteří vévodovi Jindřichovi někdy slíbili věrnost, byli této přísahy zproštěni.⁹⁶ Výrok tudíž znamenal nejen popření práv Jindřicha Korutanského na České království, ale zpochybňoval právoplatnost jeho nároků na vlastní rodové země a na první místo mezi jeho provinění postavil dosud nesloženou lenní přísahu vůči říši, a to jak k Českému království, tak ke korutansko-tyrolskému dědictví. Jindřich VII. tak jasně zdůraznil pravomoci římského krále vůči zemím, jež podléhají lenní svrchovanosti říše.

Možná se české poselstvo cítilo poněkud zaskočeno nebo zklamáno, neboť v jeho záměru bylo pouze získat od Jindřicha VII. potvrzení takového panovníka, kterého si v Čechách sami zvolí v duchu listiny Fridricha II. z roku 1212. Ze zpráv o sněmovním jednání však nevyplývá, že by se vyslanci české opozice proti výroku Jindřicha VII. ohradili a poukázali na Zlatou bulu sicilskou. Možná už proto, že šlo fakticky o nastolení protikrále, který měl nahradit panovníka svobodně v Čechách před třemi roky zvoleného. Navíc se listinou nemohli prokázat, neboť pravděpodobně ležela v královské kanceláři v Praze, k níž neměli přístup, nebo ji dosud zadržovali Habsburkové, do jejichž kanceláře se dostala v roce 1306 jako podklad pro vystavení její konfirmace Albrechtem I. Víme totiž, že teprve na podzim roku 1322 (po bitvě u Mühldorfu) se král Jan o písemnosti zbylé ve vídeňské kanceláři přihlásil, přičemž nejméně dvě listiny zůstaly v habsburském archivu až do roku 1358, kdy je vévoda Albrecht (II.) předal Karlovi IV.⁹⁷ Z popisu Petra Žitavského ostatně vyplývá, že Jindřich VII. otázku svobodné volby přešel a dal najevo, že jako hlava říše má právo dosadit na uvolněný český trůn, koho bude chtít.⁹⁸ Naznačený

⁹⁶ FRB IV, s. 137. Citáty ze *Zbraslavské kroniky*, překlad, s. 183.

⁹⁷ Šlo o darovací listinu Fridricha II. z roku 1212 a o listinu z roku 1231 potvrzující práva Václava I. k Českému království. Albrechtovo prohlášení o nálezu 26. 4. 1358 – RBM VI/2, ed. Bedřich Mendl, Pragae 1929, s. 472, č. 784; Karlovo potvrzení nálezu 30. 6. 1358 – RBM VI/2, s. 533–535, č. 855. Jedna z nalezených listin se týkala územních darů Přemyslovi I. na území Horní Falce a Vogtlandu. Lenka BOBKOVÁ, *Soupis českých držav v Horní Falci a ve Francích za vlády Karla IV.*, in: SAP 30, 1980, s. 169–228; TÁŽ, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*, Ústí nad Labem 1993, s. 94, 146; v kontextu využití listin ze září roku 1212, viz M. WIHODA, *Zlatá bula sicilská*, s. 148–154.

⁹⁸ FRB IV, s. 137.

rozpor v pojetí udělení Českého království nebyl však dále rozváděn ani hrocen. Česká strana zřejmě považovala za důležitější úkol prosadit třetí bod jednání: sňatek Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou, který měl v podstatě překrýt disonanci v otázce svobodné volby.

Petr Žitavský tak učinil zařazením obsáhlé kapitoly o finálním jednání ohledně uzavření tohoto manželství. Líčí v ní, jak se Jindřich snažil českým vyslancům vnutit za krále svého dospělého bratra Walrama a jak oni pevně trvali na Janovi. Zbraslavský opat Konrád prý Jindřichovi toto stanovisko v soukromí zdůvodnil pokrevními svazky. Zdůraznil, že by bylo nejlepší, kdyby se českým králem mohl stát sám Jindřich VII., ale protože on již má vyšší hodnost, žádají, aby na český trůn dosedl ten, kdo je mu tělesně nejbližší. A v tomto směru zajisté syn převyšuje bratra.⁹⁹ Konrád se snažil rozptýlit i Jindřichovy námitky ohledně věkového rozdílu mezi snoubenci, z nichž nevěsta byla o čtyři roky starší než její čtrnáctiletý ženich. Podotkl prý, že se tento rozdíl záhy setře, a prohlásil, že České království je natolik vznešené, že by stálo za sňatek s dívkou nebo paní, která dosáhla padesátky, což byla nepochybně narážka na sňatek mladého Přemysla II. s obstarožní Markétou Babenberskou. O několik let později stejná slova vložil ve své kronice pražský kanovník František do úst Petrovi z Aspeltu, který nepochybně v celém jednání hrál důležitou, ne-li klíčovou roli, a pod jehož pravomoc spadala pražská diecéze.¹⁰⁰ František Pražský psal své dílo z podnětu biskupa Jana IV. z Dražic ve 40. letech 14. století, a ač pro dané období využil Zbraslavskou kroniku, zásluhy cisterciáků na jednání s Jindřichem VII. zcela ignoroval. Koncepti své kroniky přizpůsobil zájmům jejího zadavatele. Přidal pasáže věnované biskupovi Janu IV. a za hlavního aktéra změn na českém trůně v roce 1310 označil českou šlechtu, což odpovídalo skutečnosti i společensko-politickému rozvržení sil v zemi v době vzniku kroniky, zatímco diplomatické zásluhy cisterciáků neměl důvod zmiňovat.¹⁰¹ Naopak Petr Žitavský tvrdil, že právě oni svými argumenty přesvědčili Jindřicha VII. o správnosti jeho rozhodnutí. Teprve pak prý římský panovník veřejně proklamoval zasnoubení Elišky a Jana, jež mělo být zpečetěno sňatkem do nejbližšího 1. září (1310). Pokud by se tak nestalo, všechny úmluvy ztrácely na platnosti.¹⁰²

⁹⁹ FRB IV, s. 139.

¹⁰⁰ FRB N.S. I, s. 55; překlad *Kroniky doby Karla IV.*, s. 564–565.

¹⁰¹ František Pražský vkládá táž slova do úst Petru z Aspeltu! Viz FRB IV, s. 139; FRB N.S. I, s. 55.

¹⁰² RBM II, s. 967, č. 2226. K rozhodnutí římského krále vydali své souhlasné listy též přítomní kurfiřti (RBM II, s. 965–967, č. 2222–2225) a také souhlasili se sesazením

Toto opatření primárně neplynulo z Jindřichovy nechuti k synově svatbě s Eliškou, ani ze zpochybnění jejích nároků, ale z obav, které v něm vzdálená země na východě říše vyvolávala. České království pro něho bylo velkou neznámou. O jeho vnitřních poměrech měl jen matnou představu, nevěděl, nakolik může věřit síle opozice, která chce mladého, v zemi zcela neznámého panovníka prosadit, a nebyl si asi jistý ani jejími úmysly. Zdá se proto, že by dal více na radu Petra z Aspeltu jako člověka považovaného za znalce pražského dvora a středoevropských poměrů a dvorských praktik. A také člověka, který měl osobně svou autoritou mladého Lucemburka chránit a vést k českému trůnu, jak vyplývá již z listu Jindřicha VII. z 26. srpna 1310, v němž mohučskému arcibiskupovi potvrzoval a zvyšoval zástavu cla v Ehrenfelsu odměnou za jeho služby a na cestu s Janem do Čech.¹⁰³

Všichni chápali vydané listiny jako konečné rozhodnutí a členové českého poselstva se okamžitě starali o to, aby si u budoucího panovníka zajistili různá privilegia a ocenění. Dobře tuto praxi dosvědčuje listina Jindřicha VII. pro nejvýznamnějšího představitele české opoziční šlechty, Jindřicha z Lipé, jemuž daroval práva k městu Žitavě a hradu Rohnau (dnes Trzciniec, součást města Bogatyně), která měl Jan po své korunovaci českým králem potvrdit.¹⁰⁴

Česká strana tudíž nedosáhla úplného vítězství ohledně svobodné volby krále, docílila však Jindřichova souhlasu se svatbou Elišky s Janem, což dalo Petrovi Žitavskému možnost prezentovat sňatek a nástup na trůn v kauzální vazbě. „Přirozený“ dědický nárok dcer tak v opatově líčení vystoupil do popředí. Kronikář nesledoval přesně reálnou linku příběhu, ale vytvářel jeho oficiální verzi pro budoucnost. Eliška v ní zaujala úlohu nositelky přemyslovského dědictví, které s její rukou přešlo na Lucemburky. I proto kronikář věnoval ve svém líčení tolik prostoru přípravě a průběhu vlastní svatby.

Za zmínku snad ještě stojí narážka na věk Elišky (* 20. 1. 1292). Princezna byla urostlá, tmavovlasá a vyhlížela více jako zkušená dospělá

Jindřicha Korutanského (RBM II, s. 966–967, č. 2227, 2228). Petr Žitavský poznamenal, že všechny tyto listiny jsou dosud uloženy v Praze – FRB IV, s. 138.

¹⁰³ *Regesta archiepiscoporum Maguntinensium. Regesten zur Geschichte der Mainzer Erzbischöfe (742?–1514)*, ed. Johann Friedrich Böhmer – Cornelius Will, Innsbruck 1877–1866, s. 236, č. 1352; *Regesta Imperii (dále RI) VI. Die Regesten des Kaiserreiches unter Rudolf, Adolf, Albrecht, Heinrich VII. 1273–1313*, ed. Johann Friedrich Böhmer – Oswald Redlich – Vincenz Samanek, Köln 1898, s. 279, č. 283.

¹⁰⁴ RBM II, s. 965, č. 2221; *Národní archiv Praha*, AČK sign. 61.

žena než jako vhodná partnerka čtrnáctiletého mladíka. Podle kroniky Matyáše z Neunburgu se dokonce ozvaly pochybnosti o jejím panenství.¹⁰⁵ Bylo totiž dost neobvyklé, aby královská dcera ve svých osmnácti letech nebyla dosud vdaná ani zasnoubená, ač její obě sestry, starší sestra Anna i mladší Markéta, již své manžely měly. Důvody Eliščina svobodného stavu nám prameny nedovolují přesněji určit. Nezdá se, že by výhradně toužila po duchovní dráze, byť k ní podle názoru Petra Žitavského inklinovala. Kronikář však zároveň zdůraznil Eliščinu píli, s níž si připravovala výbavu, respektive zhotovovala skvostné výšivky pro drahocenné šaty, v nichž skutečně jako nevěsta stanula před svou budoucí tchýní.¹⁰⁶ Sňatek ve špičkách středověké společnosti byl vždy v první řadě záležitostí politickou a jeho sjednávání mělo též svá jistá pravidla, obměňovaná podle konkrétní situace i věku budoucího manželského páru.¹⁰⁷ Obvyklým regulím v podstatě odpovídal i průběh jednání o svatbě Elišky a Jana, pouze s tou podstatnou výjimkou, že za nevěstu nejednal ani otec, ani bratr, dokonce ani žádný jiný příbuzný, ale část zemské obce, jejíž politické plány měla pomoci uskutečnit. Poněkud riskantní návrh Eliška o své vůli akceptovala a požadovanou úlohu v něm splnila.

Eliščin dosavadní život nebyl příliš šťastný. V pěti letech ztratila matku, musela snést příchod mladé macechy Elišky Rejčky a nakonec se vyrovnat se smrtí otce a bratra. Lesk pražského dvora Václava II. i samotný panovník žili v jejích vzpomínkách z let dospívání ve značně idealizované podobě jako v podstatě nedostojný vzor královské důstojnosti. Eliška pobývala v areálu Pražského hradu, někde v těsné blízkosti kláštera sv. Jiří, a k dispozici měla malou družinu. Nakolik se přímo účastnila dvorského života, ani v jaké míře se stýkala se svou sestrou

¹⁰⁵ Eliška prý byla před svatbou ochotna podrobit se prohlídce, aby se prokázalo její panenství. Viz *Chronica Mathiae de Nuwenburg*, MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, NS 4, ed. Adolf Hofmeister, Berlin 1940, s. 349.

¹⁰⁶ FRB IV, s. 129. Toto sdělení je poněkud v protikladu se zprávou o narychlo připravené výbavě (*tamtéž*). Eliščinu zbožnost a touhu po řeholním životě rozebírá a zdůrazňuje B. KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna*, s. 25.

¹⁰⁷ Dnes již klasická práce Jack GOODY, *The development of the family and marriage in Europe*, Cambridge 1983; Jochen MARTIN, *Zur Anthropologie von Heiratsregeln und Besitzübertragung. 10 Jahre nach den Goody-Thesen*, in: *Historische Anthropologie. Kultur – Gesellschaft – Alltag* 1, 1993, s. 149–162; Michael MITTERAUER, *Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellung und Zugangsweisen*, Wien – Köln 1990; Karl-Heinz SPIESS, *Familie und Verwandtschaft im deutschen Hochadel des Spätmittelalters. 13. bis Anfang des 16. Jahrhunderts* (Vierteljahresschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Beiheft 111), Stuttgart 1993.

Annou, nelze určit. Dost nečitelné jsou i vzájemné citové vztahy mezi těmito dvěma Přemyslovnami. Blízko Eliška měla patrně ke své tetě, abatyši svatojiřského kláštera Kunhutě, pod jejímž vlivem dospívala. Možná právě ona v Elišce pěstovala nejen hlubokou zbožnost, ale také hrdost na přemyslovské předky, a to nejen na Václava II., ale i na Kunhutina otce Přemysla II. V každém případě se Eliška nechala snadno vmanévrovat do role zachránčyně slávy Českého království, bez ohledu na svou starší sestru. Takové rozhodnutí vyžadovalo nemalou odvahu a odhodlání vystoupit z ústraní a v úloze dědičky Přemyslovců vykročit na cestu ke královskému trůnu. Nyní jistě napjatě očekávala, zda se jí skutečně podaří dospět k předsevzatému cíli.

Ženich byl pravým opakem nevěsty. Stál na samém prahu dospělosti, mladistvě krásný, bystrý i odvážný. Na rozdíl od Elišky mu nebylo cizí prostředí velkého dvora, který možná poznal ve Francii i později kolem svého otce. Jestliže věk princezny budil u Janových rodičů určité rozpaky, pak česká strana naopak Janovu nezralost vítala jako přednost. Doufala, že se mladý král snáže přizpůsobí poměrům v zemi, již má vládnout.

Svatba

České poselstvo opustilo Frankfurt nad Mohanem patrně záhy po vyhlášení zasnub (25. 7. 1310). Předesešel je ještě spěšný posel, jenž dorazil do Prahy 1. nebo nejpozději 2. srpna. Bylo třeba nejen informovat princeznu o výsledku jednání, ale také včas zahájit přípravy na její cestu ke svatbě. Mnoho času nezbývalo, neboť Špýr je od Prahy vzdálen přibližně 520 kilometrů.¹⁰⁸

Zda se do Čech vrátili všichni členové výpravy, a kdo z nich, není zcela jasné. Bezpečně pouze víme, že české hranice nepřekročili cisterciáckí opati, kteří opustili průvod v Norimberku a uchýlili se do kláštera Ebrach u Bamberka, kde čekali na zprávy o Eliščině dalším osudu.¹⁰⁹ Jisté obavy z návratu mohly panovat i mezi ostatními členy poselstva. Zvláště potom, co je v (Bad) Windsheimu zastihl Eliščin posel, krejčí Štěpán, který přítomným mužům sdělil, že 18. července byla Kutná Hora donucena opět

¹⁰⁸ Norbert OHLER, *Cestování ve středověku*, Praha 2003, s. 159, uvádí, že za jeden den ujel „průměrný cestující“ se zavazadly 30–45 km, zdatný normální a spěchající jezdec 50–60 km, kurýr na koni s přepřaháním 50–80 km.

¹⁰⁹ FRB IV, s. 143.

Svatba Jana a Elišky, kolorovaná kresba perem na pergamenu,
Codex Balduini Trevirensis.

se podrobit Jindřichu Korutanskému.¹¹⁰ Stejně se zachoval Kolín i někteří nedávní stoupenci opozice, jmenovitě Oldřich z Lichtenburka a jeho syn.¹¹¹

Zpráva o rozhodnutí Jindřicha VII. dosadit na český trůn nového krále se samozřejmě dostala i na pražský dvůr. Jindřich Korutanský se ocitl ve svízelné situaci. Zabránit Elišce v odjezdu z Prahy se neodvážil, neboť by se tak postavil otevřeně proti rozhodnutí římského krále, a proto se rozhodl vyčkávat, jak se věci vyvinou. Bezprostřední konflikt zatím nehrozil, protože se k hranicím království neblížilo žádné říšské vojsko a bylo stále ještě otázkou, zda bude sňatek realizován. Rozpoutala se pouze vlna pomluv namířených proti Elišce, šířených patrně s tichým souhlasem panovníkova dvora. Co si mezi sebou řekly sestry-soupeřky, nám sice zůstane utajeno, ale jsme asi schopni pochopit královnu Annu, která dle slov Petra Žitavského Elišce cestu nepřála, méně již jeho tvrzení,

¹¹⁰ FRB IV, s. 140.

¹¹¹ Lichtenburkové slíbily znova věrnost Jindřichovi Korutanskému 28. 7. 1310 – RBM II, s. 967, č. 2230.

že sestřin postoj byl princezně líto!¹¹² Elišku ostatně již nic neodradilo od rozhodnutí nastoupit cestu za neznámým ženichem a jeho rodinou.

Narychlo a za vypůjčené peníze opatřila prolucemburská strana princezně „slavnostní výbavu, patřící k ženské ozdobě a k svatební slavnosti dívčině“ v ceně přes tisíc hřiven stříbra, a to díky vstřícnosti pražských kupců a měšťanů.¹¹³ Zcela jistě s sebou vezla šaty, šperky, drobné luxusní předměty ke své potřebě i jako dary pro královskou rodinu. František Pražský ještě dodal, že pražský biskup vyhověl Eliščině přání a daroval jí koně mimochodníka (*equum ambulatem*) a dva pozlacené poháry.¹¹⁴ Tato zmínka je nejen dalším důkazem snahy Františka Pražského zpětně ukázat vstřícnost Jana IV. z Dražic vůči lucemburské kandidatuře, ač ve skutečnosti si pražský biskup v létě roku 1310 stále ještě zachovával odstup od politických rozbrojů v zemi, ale je zajímavá i z hlediska princezny výbavy, v níž kůň dovolující jízdu v dámském sedle byl nezbytností. Je samozřejmě otázkou, zda Petr Žitavský uvedený „detail“ vynechal z jistého rivalství vůči biskupovi, či o něm prostě nevěděl. Je totiž nepravděpodobné, že by si František Pražský uvedenou podrobnost zcela vymyslel.

Hlavní město Českého království princezna opustila 14. srpna 1310. Před sebou měla několik dní rychlé jízdy.¹¹⁵ Eliščin doprovod nebyl asi příliš okázalý, ani početný, mohl čítat kolem 20–30 osob, personální složení družiny však neznáme. Petr Žitavský z ní zmiňuje pouze dva české pány, Hynka Krušinu z Lichtenburka a Markvarta ze Zvířetic. O prvním úseku Eliščiny cesty, tj. do opětného setkání s cisterciáckými opaty a tudíž i s Petrem Žitavským, bezpečně víme jen tolik, že princezna 18. srpna dorazila do Norimberku, odkud hned vypravila posla za opaty do Ebrachu. S nimi se setkala v (Bad) Mergentheimu 21. srpna a společně pokračovali do (Bad) Wimpfenu na Neckaru.¹¹⁶ Následující den se průvod zastavil v Sinsheimu, kam za Eliškou 23. srpna přijel se svým doprovodem Walram Lucemburský, který pak princeznu slavnostně doprovodil do Špýru, kde přenocovali. Vyjet nevěstě vstříc přesně zapadalo do ceremonií spojených s přípravou svatby. Ráno 25. srpna se Eliška spolu s Walramem vydala do nedaleké johanitské komendy v Heimbachu (dnes

¹¹² FRB IV, s. 142. Dramaticky se vyvíjející vztah mezi sestrami se snažila postihnout G. V. ŠAROCHOVÁ, I. 9. 1310, s. 70, 149.

¹¹³ FRB IV, s. 140; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 187.

¹¹⁴ FRB N.S. 1, s. 54.

¹¹⁵ Blíže k cestě Lenka BOBKOVÁ, *Cesta princezny Elišky do Špýru*, in: *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2/2011, s. 11–24; obecně K.-H. SPIESS, *Unterwegs*, s. 17–36.

¹¹⁶ FRB IV, s. 144; J. ŠUSTA, *Král cizinec*, s. 123. V Mergentheimu byla komenda řádu německých rytířů, založená třemi bratry z Hohenlohe roku 1219.

součást Oberlustadtu), kde pobýval Jindřich VII. se svým dvorem. Princezně vyšlo naproti početné poselstvo, jehož pestrost udivila kronikáře Petra. Princezna pak předstoupila před královský pár, který ji údajně přijal velmi přátelsky. Jindřich VII. jí prý mimo jiné řekl: „*Hle, tu stojí můj jednorozený, ženich tvůj, on syn a ty dcera; dobře ti bude v domě mém, žádná věc ať tě nezarmoutí, zapomeň na lid svůj a otcovský dům, jestliže se ti tam snad stalo něco na obtíž, vesel se nyní dosti, dcero milovaná!*“¹¹⁷ Vřele se k Elišce chovala i královna Markéta, která princeznu několikrát políbila. Pak následovala bohatá a hlučná hostina, při níž Eliška seděla mezi královnou Markétou a matkou Jindřicha VII. Beatricí z Avesnes a Beaumontu. Teprve pak si konečně mohla jít odpočinout, byť pro pokračující hlučné veselí kolem příliš klidu neměla. O pocity budoucích manželů se kronikář Petr nezajímal. Oči měl jen pro Elišku, již nadšeně připodobňoval k Šalamounově nevěstě, a pouze konstatoval, že „*byla naplněna úžasem a ohromením nad tou poctou, které se jí dostalo, jako stydlivá panna mluvila málo slov.*“¹¹⁸ Otázkou samozřejmě zůstává, nakolik byla Eliška rozrušena z atmosféry přijetí a neznámého prostředí a nakolik proto, že těžce vnímala, co se kolem ní děje, včetně prostého porozumění slyšených slov. Německy sice nepochybně uměla, ale němčina pražského dvora přece jen mohla být poněkud odlišná od lucemburské praxe. Navíc mohla zaslechnout i jí těžko známou francouzštinu. Musela si nutně připadat v celém tom mumraji poněkud ztracená, byť ctěná a oslavovaná.¹¹⁹

Mimo lesk ceremonií probíhaly i zcela nepoetické politické rozhovory mezi reprezentanty české opozice a Jindřichem VII. o budoucím postavení Jana Lucemburského v Českém království. Jindřich tvrdě českým poslům vyčetl ztrátu Kutné Hory a vyžádal si od nich rukojmí a prohlášení, že v Čechách skutečně podpoří jeho syna a že přijmou rádce, které mu určí. Možnost získat pro Lucemburky královský titul však rozhodně nemínil ztratit a nenechal se zmást ani pomluvami o špatnostech v Českém království, ani rozpaky dvora nad dospělým vzhledem nevěsty.

¹¹⁷ *Zbraslavská kronika*, ed. F. Heřmanský – R. Mertlík, s. 191. K pohledu Petra Žitavského na Jindřicha VII. viz Anna PUMPROVÁ, *Das Bild Heinrichs VII. in der Chronica Aulae regiae Peters von Zittau*, in: *Europäische Governance*, ed. M. Pauly, s. 181–200.

¹¹⁸ *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 191.

¹¹⁹ Úvahy nad posláním a osudem nevěst či ženichů odcházejících do cizí země jsou otištěny v publikaci Michel PAULY (ed.), *Die Erbtöchter, der fremde Fürst und das Land. Die Ehe Johanns des Blinden und Elisabeths von Böhmen in vergleichender europäischer Perspektive* (Publications du CLUDEM, 38), Luxembourg 2013, kde je i můj článek *Das Königspaar Johann und Elisabeth. Die Träume von der Herrlichkeit in den Wirren der Realität*, s. 47–73.

Revers zlaté císařské buly Jindřicha VII., na níž je schematicky vyobrazen Řím s Trajánovým sloupem a Cestiovou pyramidou, v bráně do města je umístěn říšský orel.

Dne 30. srpna vstoupil královský průvod do Špýru. Po slavnostním uvítání se vznešená společnost odebrala k hostině, po níž Jindřich VII. svolaným říšským knížatům a velmožům sdělil, že na základě nedávných úmluv učiněných ve Frankfurtu zamýšlí svému synovi udělit České království jménem a rozhodnutím Svaté říše v léno. A proto, aby se jeho práva na toto království zvýšila, těší ho spojit s ním manželstvím „*pannu, zákonitou dědičku toho království*“, přičemž Janovi uložil, aby „*přijal dnes toto království od říše v léno a z toho zákonitě obdržel i titul a jméno jiných knížat*.“¹²⁰ Kronikář zde zřejmě úmyslně znova zdůraznil dědičný nárok princezny jako rozhodující moment pro udělení Českého království v léno Janovi, ač to jednoznačně nevyplývalo ani z jednání ve Frankfurtu, ani z následujícího sledu ceremonií. A tak je nástup Jana Lucemburského interpretován nejen ve Zbraslavské kronice, ale i v mladších kronikách doby Karla IV., a také v císařově autobiografii, v níž Karel své předky uvedl v následujícím sledu: „*Přeji si proto, aby vám nebylo tajno, že mého otce jménem Jan zplodil Jindřich VII., císař římský, z Markéty, dcery vévody brabantského. Jan pojal manželku jménem Elišku, dceru Václava II., krále českého, a obdržel s ní Království české, poněvadž nebylo mužského potomstva v královském rodě českém*.“¹²¹

Petr Žitavský dále barvitě popsal průběh ceremonie, která se odehrávala před špýrským dómem. Na prostranství před jeho západním portálem se shromáždila vznešená společnost, aby sledovala, jak za nevidaného

¹²⁰ Zbraslavská kronika, překlad, s. 194.

¹²¹ Karel IV. *Vlastní životopis* (dále Vita Karoli), bilingvní vydání (překlad do češtiny Jakub Pavel), Praha 1978, s. 26–27.

hluku, uprostřed velkého počtu urozených mužů a červených praporců s bílým lvem, přijel na koni králův syn Jan, kterého kronikář v duchu představ o ideálním panovníkovi obdařil krásou, převyšující ostatní přítomné vznešené osoby. Před otcem sedícím na vysokém trůnu Jan sesedl z koně a poklekl. Po složení přísahy pak Jindřich VII. Jana ustanovil českým králem „a udělil mu právo, titul a jméno vladaře“; po předání žezla ho z moci Svaté říše učinil dědicem Českého království se všemi zeměmi k němu patřícími. Rituál ukončil polibkem. Přihlížející pak propukli v jásot, jehož důvod kronikář viděl v nadšení nad povznesením Jana na český trůn a neopomněl zdůraznit, že ti, kteří dnes drží v ruce královská žezla, vzešli z lucemburských hrabat, a popřál jim, aby je chránil andělský meč („*quos angelicus tegat ensis*“).¹²²

Týž den večer pak kolínský arcibiskup Jindřich spojil Jana s Eliškou manželským poutem v intimnějším prostředí „velkého paláce“, jímž byl patrně myšlen prostor v patře nad západním závěrem (tzv. westwerkem) špýrské katedrály.¹²³ Další část obřadu se odehrála následující den, tj. 1. září 1310. Ceremonie začala ráno před ložnicí nevěsty.¹²⁴ Obklopena matkou a ženou Jindřicha VII. z ní Eliška vyšla s rozpuštěnými vlasy a oblečena do jednoduchých nezdobených šatů, nad čímž přítomní cisterciáci užasli, protože z Čech takový obyčej neznali.¹²⁵ Patrně jim bylo trochu líto, že princezna nezazářila v plném lesku šperků a nákladných oděvů, které si přivezla a v nichž se při předchozích slavnostech objevovala. Zároveň tuto kronikářovu poznámku můžeme vnímat jako předzvěst kritiky zavádění nových mravů a módy na Janův pražský dvůr. Všichni se pak odebrali ke slavnostní mši, již ve špýrském dóme sloužil mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu. On také po přečtení evangelia požehnal snoubencům, k čemuž Petr Žitavský opět poznamenal, že se to v Čechách nedělá. A pak již následovala hostina, při níž nad hlavou

¹²² FRB IV, s. 149–150; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 195.

¹²³ K místu konání obřadu Klára BENEŠOVSKÁ, *Svatba Jan Lucemburského a Elišky Přemyslovny ve Špýru*, in: Táž (ed.), *Královský sňatek*, s. 33; FRB IV, s. 150, zde s. 33; FRB IV, s. 150 – *rex magnum ingreditur palacium*; Martin NODL, *Rituál královských zásnub a svateb*, in: *Antropologické přístupy v historickém bádání*, ed. Martin Nodl – Daniela Tinková, Praha 2007, s. 163–187, se domnívá, že manželský slib se odehrál na vyvýšeném pódiu, tak jak bylo zvykem na území říše.

¹²⁴ Petr Žitavský poznamenal: „Nová nevěsta ležela snad oné noci bez ženicha, a tak se celý onen den strávil v radosti“ („*Nova sponsa foristan nocte illa sine sponso iacuit, sicque illa dies se tota in gaudio consumavit*“) – *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 195, (srov. FRB IV, s. 150).

¹²⁵ FRB IV, s. 150.

krále byl – k radosti přítomných Čechů – umístěn praporec se znakem Českého království. Poslední dějství svatby se odehrálo navečer, kdy byli „na jednom loži spojení mladý ženich a nevěsta“.¹²⁶ O pocitech mladých manželů se však nic nedozvíme. A taktně se též mlčí o tom, zda měl Jan již nějaké sexuální zkušenosti.

Svatební veselí samozřejmě provázely četné hostiny, tanec i rytířská klání. Petr Žitavský tvrdí, že „*jen ojedinele byla v onom městě ulice nebo náměstí, po které by nejelo kvetoucí rytířstvo provozující klání*“. V originále se mluví o provozování „*hastiludií*“, tj. souboje s kopím, jež bylo možné svádět ve dvojicích, nebo hromadně, jak tomu zřejmě bylo v daném případě.¹²⁷ Zápasící rytíři prý měli strach před neobvykle silnými a dlouhými kopími Čechů a boji s nimi se vyhýbali.

Hned po svatbě vydal Jan svou první listinu jako „*zvolený král český, prvorozený syn římského krále Jindřicha*“.¹²⁸ Vykořčil tak na cestu ke skutečnému ovládnutí jemu dosud neznámého království, na cestu podstatně prozaičtější než prožitě dny slavností a hostin.

Římská jízda Jindřicha VII.

Po všech slavnostech se Jindřich VII. začal intenzivně připravovat na odjezd do Itálie. Ve Špýru a následně v alsaském Hagenau vydal řadu opatření včetně udělení odměn lucemburským příznivcům, zvláště těm, kteří měli za jeho nepřítomnosti podporovat krále Jana. Na římské jízdě totiž Jindřicha doprovázela nejen jeho manželka Markéta Brabantská, ale také královi bratři Balduin Trevířský a Walram Lucemburský. To znamenalo, že Jan, jemuž zatím náležel pouze titul českého krále, nikoliv faktická moc v království, bude muset svůj nelehký úkol zvládnout bez bezprostřední pomoci římského krále a přítomnosti dalších členů rodiny. Jindřich VII. si byl velmi dobře vědom obtížné situace, v níž svého jediného syna zanechává, a snažil se mu proto alespoň najít spolehlivé rádce

¹²⁶ FRB IV, s. 152.

¹²⁷ FRB IV, s. 152; Zbraslavská kronika, překlad, s. 203. K terminologii turnajů Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, *Lucemburkové a turnaje*, in: Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti. MHB Supplementum 2, ed. Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka, Praha 2008, s. 419–451, kde je otištěna i další literatura.

¹²⁸ MGH IV, Const. IV/1, s. 365, č. 419. K.-U. JÄSCHKE, *Wann und wie wurde der spätere Johann*, s. 251.

a pomocníky. Obavy o Janův osud ho neopustily ani na italské cestě, když osoby pověřené péčí o něj nabádal, aby mu byly věrný a ve všem nápomocny. Prestiž mladého českého krále měl zvýšit úřad říšského vikáře, který synovi před odjezdem udělil.¹²⁹ Získaná hodnost Jana opravňovala jednat a rozhodovat jménem římského krále na celém území říše, což byl nelehký úřad, zvláště pro čtrnáctiletého mladíka! Jindřich VII. se zřejmě ve všem spoléhal na Petra z Aspeltu a hraběte Bertholda VII. z Hennebergu-Schleusingen (1272–1340).¹³⁰ Od Petra si sliboval nejen moudrost, ale i znalost českého prostředí, což se alespoň částečně dalo očekávat i od Bertholda, který v době zápasu Habsburků o český trůn působil jako rádce Albrechta I. Správcem Lucemburska zůstal nadále Egidius III. z Rodenmacheru (ve funkci od léta 1309) s úkolem hájit zájmy mladého hraběte chystajícího se na cestu do vzdálených Čech. Královští manželé se se synem rozloučili 21. září 1310 v Colmaru. Jindřich VII. se ženou i oběma bratry se vydal přes Solothurn do Bernu, kam dorazil na svátek sv. Michala, zatímco Jan s Eliškou směřovali k českým hranicím.

Italská výprava sice splnila Jindřichův sen o císařské koruně, ale za cenu osobních ztrát a nakonec i vlastního života. První týdny na italské půdě ale vypadaly slibně a vyvrcholily Jindřichovou korunovací tzv. železnou korunou lombardskou v Miláně 6. ledna 1311. Pak ale následoval odpor mnohých měst, jež se bránila požadavkům římského krále.¹³¹ I když Jindřich VII. vzpoury zlomil, nezískal nové příznivce. Navíc v boji

¹²⁹ Jan se také pravidelně tituloval jako „*sacri imperii citra montes vicarius generalis*“, případně jako „*vicari des Romischenriches uber Tutschiulant*“ – MGH, Const. IV/2, ed. Jacobus Schwalm, Hannover-Leipzig 1909–1911, s. 1120–1121, č. 1110, 1111. Marie-Luise HECKMANN, *Stellvertreter Mit- und Ersatzherrscher. Regenten, Generalstatthalter, Kurfürsten und Reichsvikare in Regnum und Imperium vom 13. bis zum frühen 15. Jahrhundert*, Warendorf 2002 (= Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit 9), s. 379–384.

¹³⁰ Pověření pro činnost v Čechách pro oba – RI VI, s. 282, č. 317. K Bertholdovi viz Ernst SCHUBERT, *Berthold VII. (Der Weise) von Henneberg*, in: Fränkische Lebensbilder, Bd. 5, Würzburg 1973, s. 1–22; Wilhelm FÜSSEIN, *Berthold VII. Graf von Henneberg. Ein Beitrag zur Reichsgeschichte des XIV. Jahrhunderts*, Köln – Wien 1983. S Bertholdem z Hennebergu odešel do Čech buď také jeho stejnojmenný starší bratr (Berthold VI.), kol. 1270–1330), komtur johanitské komendy v Kühndorfu (Durynsko), kterou spolu založili, nebo a pravděpodobněji jeho syn Berthold (1291–1346), který byl též johanitou.

¹³¹ K cestě Jindřicha VII. do Itálie na základě obrazové kroniky ze 40. let 14. století Franz-Josef HEYEN, *Kaiser Heinrichs Romfahrt. Die Bilderchronik von Kaiser Heinrich VII. und Kurfürst Balduin von Luxemburg 1308–1313*, Boppard am Rhein 1965; nověji *Il viaggio di Enrico VII in Italia*, ed. Mauro Tosti-Croce, Città di Castello 1993, s. 29–39. Naposledy kroniku editovali a studiemu opatřili Michel MARGUE – Michel

před Brescií přišel o svého bratra Walrama a v prosinci 1311 zemřela v Janově i jeho manželka Markéta.¹³² Jindřichovi se sice podařilo dojet až do Říma, ale celé město neovládl a neprobojoval se ani k chrámu sv. Petra. Nakonec se musel spokojit s korunovací v bazilice sv. Jana v Lateráně, v prapůvodním papežském sídle. Papežský legát Jindřicha pomazal 29. června 1312 v den svátku sv. apoštolů Petra a Pavla, jejichž relikvie jsou v chrámu uloženy.¹³³

Korunovací však císařovy problémy neskončily. Přibývali mu nepřátelé. Nevoli vzbudil u francouzského krále Filipa IV. a svým vystoupením proti papežovu chráněnci Robertu Neapolskému si znepřátelil i Klimenta V., který sáhl až k hrozbě exkomunikace (12. června 1313). Jindřich VII. rozvinul rozsáhlou diplomacii včetně plánovaných sňatkových projektů směřujících na sicilský dvůr, do Uher i do Rakous a nevzdával se ani naděje na smír s kurií. Pokusil se vybudovat si i vlastní strategickou oporu, když v městě Poggibonsi, poničeném Florencií, nechal obnovit na skále se tyčící hrad, který hrdě nazval Mons Imperialis.¹³⁴

Současně na leden 1313 vypsál říšský sněm do Norimberku, kde měl král Jan jako říšský vikář vyzvat shromážděné ke svolání vojska do boje v Itálii. Zvláště se císař obrátil na opaty Konráda Zbraslavského a Heidenreicha Sedleckého s žádostí, aby Janovi pomohli vypravit také vojsko z Čech, jinými slovy, aby ho podpořili politicky i finančně.¹³⁵ Osud však do císařových plánů zasáhl po svém. Čekáním na posily unavený, vyčerpaný

PAULY – Wolfgang SCHMID, *Der Weg zur Kaiserkrone: Der Romzug Heinrichs VII. in der Darstellung Erzbischof Balduins von Trier*, Trier 2009.

¹³² Walram byl pochován ve Veroně v dominikánském kostele sv. Anastázie, Markéta v minoritském klášteře sv. Františka di Castelletto. Snad její náhlá smrt a zdůrazňované ctnosti daly podnět k víře v zázraky, které se nad jejím hrobem měly dít a které zaznamenal i Petr Žitavský (FRB IV, s. 219–223).

¹³³ Původně papež Kliment V. souhlasil s jeho korunovací 15. srpna 1311, tj. ve slavný svátek Nanebevzetí Panny Marie. Jmenovací bulu se jmény celebrantů a korunovačním řádem papež vydal již 19. 6. 1311 – MGH Const. IV/2, s. 606–613, č. 644. Korunovací provedl papežský legát, arelatský biskup kardinál Arnald de Falgueries spolu s dalšími čtyřmi kardinály (biskupy albanským a ostijským a 2 kardinály-jáhny).

¹³⁴ Položení základního kamene je zachyceno v kronice zvané *Balduineum*, fol. 32, viz M. MARGUE – M. PAULY – W. SCHMID, *Der Weg zur Kaiserkrone* s. 96–97. Název hradu je předobrazem pojmenování hradů založených Balduinem a Karlem IV., kteří ale do jejich pojmenování nevěložili svůj titul, ale své jméno: Baldenau, Balduinseck; Karlštejn, Karlsberg = Kašperk, Karlsfried atd.

¹³⁵ O přípravách na výpravu svědčí např. Janův slib odškodnění za náklady spojené s cestou do Itálie vydaný 10. 7. 1313 hofmistroví Jindřichovi z Weilnau a Filipovi st. z Falkensteina, viz UQB VII, s. 518, č. 1430.

Jindřich VII. nedaleko Sieny v Buonconvento 24. srpna 1313 zemřel.¹³⁶ Krátce po císařově smrti neapolský král Robert vydal proti němu zaměřený rozsáhlý pamětní spis. Kritizoval v něm v obecné rovině myšlenku císařství, jehož představitel je volen v německé části říše a přitom má být nadřazen nad ostatní evropské krále. Pro Francii, stejně jako pro vznešenou Itálii, je taková vláda údajně nepřípustná již pro „*německou divokost*“ jejich představitelů. Jindřichovo počínání v Itálii, respektive jeho vojenské vystoupení proti Robertovi Neapolskému, a tudíž neuposlechnutí papežových příkazů, bylo projednáváno u kurie a nakonec oficiálně odsouzeno ve dvou právních ustanoveních Klimenta V., které později nechal Jan XXII. vložit do dekretálů (papežské výnosy) a učinil je tak součástí v podstatě nezměnitelné sbírky kanonického práva.¹³⁷ Teprve Karlu IV. se po delším úsilí podařilo v únoru 1361 dosáhnout jejich úpravy, když si na Inocenci VI. vymohl zmírnění odsudku Jindřicha VII. za porušení poslušnosti vůči papeži. V příslušné listině papež sice označil Jindřichovo chování vůči neapolskému králi jako papežskému leníkovi za nevhodné, ale připustil, že bylo vyvoláno tlakem válečných událostí. Dále prohlásil, že Kliment V. dekretálem nemínil snížit pověst Jindřicha VII., ale pouze hájil zájmy církve. Tento výrok byl důležitý, protože vylučoval případné Jindřichovo obviňování z neposlušnosti církvi, jehož stín padal na celý lucemburský rod.¹³⁸

Jindřichův sen o obnově římské říše (*Imperium Romanum*) našel i své obdivovatele. Patřil mezi ně básník Dante Alighieri (1265–1321), který císaře ve své proslulé Božské komedii umístil do Ráje (30. zpěv) a z neúspěchu nevinil císaře, ale Itálii, která nebyla schopna jeho snahu pochopit.¹³⁹ V očích některých pozdějších historiografů byl Jindřich VII. vnímán jako obnovitel slávy Karla Velikého, jako „*pater Europae*“, který svou osobou

¹³⁶ K obrazu Jindřicha VII. v dobové historiografii M. E. FRANKE, *Kaiser Heinrich VII.*

¹³⁷ Kurt-Ulrich JÄSCHKE, *Zu universalen und regionalen Reichskonzeptionen beim Tode Kaiser Heinrichs VII.*, in: Festschrift für Berent Schwineköper. Zu seinem siebzigsten Geburtstag, ed. Helmut Maurer – Hans Patze, Sigmaringen 1982, s. 415–435; Malte HEIDEMANN, *Heinrich VI. (1308–1313). Kaiseridee im Spannungsfeld von staufischer Universalherrschaft und frühneuzeitlicher Partikularautonomie* (=Studien zu den Luxemburgern und ihre Zeit 11), Warendorf 2008; TÝŽ, *Die Kaiseridee Heinrichs VII.*, in: Europäische Governance im Spätmittelalter, ed. M. Pauly, s. 45–65.

¹³⁸ Hodnocení František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství I.*, Praha 1993, s. 168, kde i další literatura.

¹³⁹ Citováno podle překladu Dante ALIGHIERI, *Božská komedie*, Praha 1989, s. 498. Jindřichovi byl zřejmě určen i Dantův traktát *De monarchia*. Viz Achille TARTARO, *Dante e l'„Alto Arrigo“*, in: *Il viaggio*, ed. M. Tosci-Croce, s. 57–60.

propojil říši a Francii.¹⁴⁰ V katedrále v Pise Jindřicha VII. trvale připomínal nádherný náhrobek sochaře Tina di Camaina (1315), jehož figurální část, včetně postavy Jindřicha VII., je dnes uložena v dómském muzeu.¹⁴¹

Římskou jízdu Jindřicha VII. nechal o mnoho let později zvětšit císařův bratr Balduin v proslulé obrázkové kronice (*Codex Balduini Trevirensis*), zkráceně nazývané Balduineum. Kronika obsahuje 73 kreseb, kromě poslední uspořádaných do dvojic nad sebou a opatřených krátkými, jednověťnými popisy zobrazených událostí. Vznik kroniky je většinou kladen na počátek 40. let 14. století, tj. do doby, kdy se začala rýsovat naděje na volbu Balduinova prasynovce Karla římským králem. Dílo tudíž objednavatel mohl zamýšlet nejen jako připomínku svých vlastních činů, ale i jako příklad a odkaz určený dědicům svého bratra.¹⁴² Balduin je v obrázkové kronice prakticky permanentně přítomen. Dílo začíná jeho vysvěcením na trevírského arcibiskupa papežem Klimentem V., zdůrazněna je jeho účast ve sboru kurfiřtů při volbě Jindřicha VII. římským králem (v pořadí 6. vyobrazení). Na velkém počtu kreseb kroniky je Balduin vyobrazen

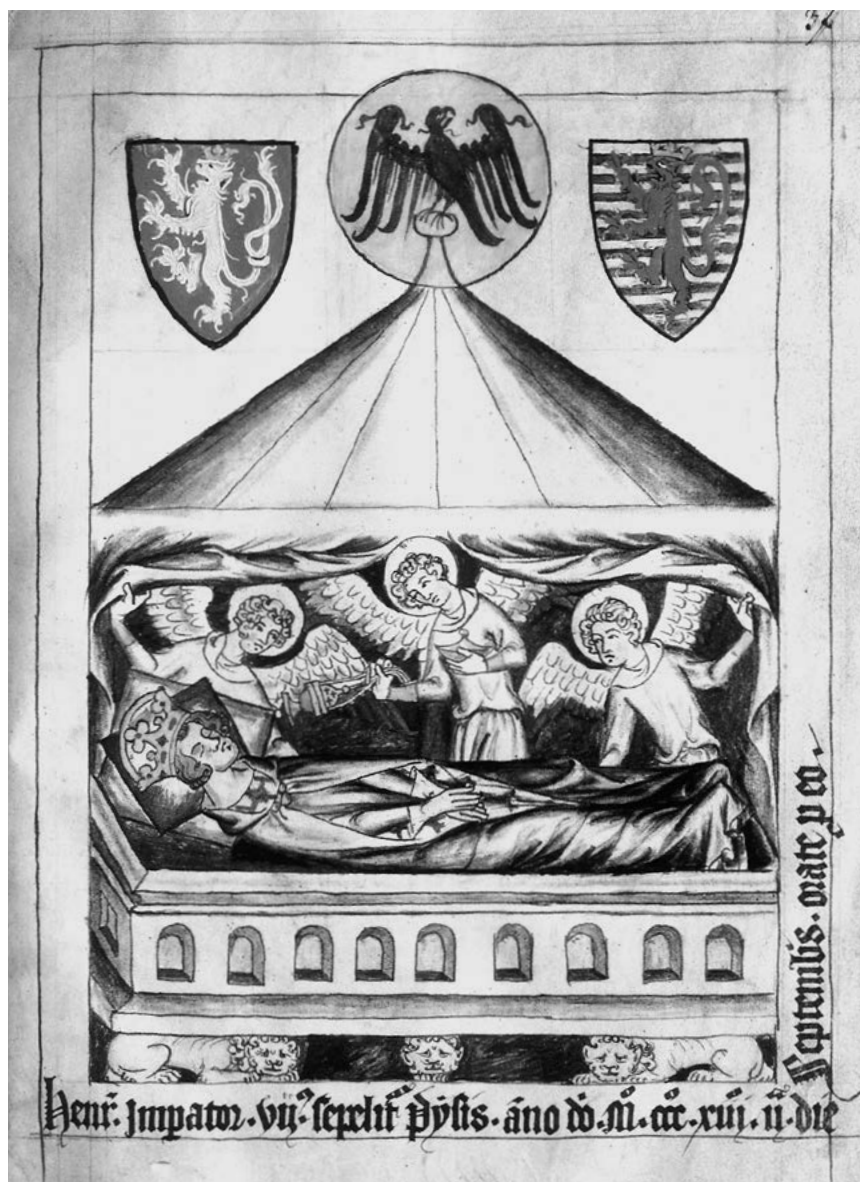

Jindřich VII. na náhrobku Tina di Camaino (1313), detail hlavy. Původně v katedrále v Pise, dnes je vystaveno v Museo dell'Opera del Duomo.

¹⁴⁰ K různým hodnocením Jindřicha VII. srov. Rainer GRULICH – Stefan SEILER, *Zwischen romantischer Verklärung und europäischer Vision: Moderne Geschichtsbilder von Heinrich VII.*, in: Vom luxemburgischen Grafen, ed. Ellen Widder unter Mitarbeit von W. Krauth, s. 309–358.

¹⁴¹ K výzdobě Jindřichova náhrobku Johannes TRIPPS, *Restauratio imperii. Tino di Camaino und das Monument Heinrichs VII. in Pisa*, in: Grabmäler der Luxemburger. Image und Memoria eines Kaiserhauses, ed. Michael Viktor Schwarz, Luxembourg 1997, s. 51–78; Jean-Claude MULLER, *Memoria parentum – hrobky rodičů Jana Lucemburského v Itálii*, in: Královský sňatek, ed. K. Benešová, s. 246–251.

¹⁴² Exemplář je dnes uložen ve státním archivu v Koblenzi. Kronika vždy budila pozornost a několikrát byla i vydána, naposledy Michel MARGUE – Michel PAULY – Wolfgang SCHMID, *Der Weg zur Kaiserkrone: Der Romzug Heinrichs VII. in der Darstellung Erzbischof Balduins von Trier*, Trier 2009.

Hrob Jindřicha VII., Codex Balduini Trevirensis. Nad baldachýnem jsou umístěny tři erby, říšský orel, lucemburský a český lev, ačkoliv císař českým králem nebyl.

s charakteristickým červeným solideem na hlavě, nebo je jeho přítomnost připomenuta erbem arcibiskupství (červený kříž na bílém poli).

Balduinova obrázková kronika se dotýká i dalšího úspěchu Lucemburků, získání Českého království. Jan je zachycen na dvou kresbách. Na první z nich mohučský metropolita Petr z Aspeltu žehná jeho svazku s Eliškou, na druhém se Jan loučí se strýcem Balduinem před svým odjezdem do Čech.¹⁴³ Vyobrazení svatby je umístěno pod kresbou, na níž Jindřich VII. s manželkou klečí před relikviářem sv. Tří králů v Kolíně nad Rýnem. Sousedství těchto výjevů v sobě skrývá několik symbolických rovin. Po liturgické stránce se odvíjí od svátků připomínaných 6. ledna. Tento den totiž západní křesťanský svět oslavuje nejen Zjevení Páně (*Epiphania Domini*, *Epifanie*), verifikované klaněním Tří mudrců (králů), tj. adorací Ježíšovy božské velikosti, ale současně připomíná také Kristův křest jako symbol očistění od hříchů a také první Ježíšův zázrak – proměnění vody ve víno na svatbě v Káně Galilejské. Všechny tři události jsou pak spojeny v obraz zasnoubení Krista s Církví, k němuž jsou přinášeny (jako ke svatbě) dary. Požehnání, které adorující mudrci-králové přijali z rukou malého Ježíška, bylo vnímáno jako jejich přímé posvěcení z rukou Krista, což hrálo svoji úlohu ve střetech mezi císaři a papeži, stejně jako v tzv. translační teorii o přenesení císařství z východu na západ Evropy.¹⁴⁴ I proto si Jindřich vybral právě 6. ledna roku 1309 za den své korunovace římským králem v Cáchách a ve stejný svátek přijal o dva roky později tzv. železnou korunu lombardskou v Miláně,¹⁴⁵ odkud údajně ostatky Tří králů před lety přenesl Fridrich Barbarossa do Kolína nad Rýnem. Tři koruny na hlavách světců umístěné na relikviáři lze zároveň vnímat jako připomenutí tří královských hodností, jimiž se mohou ozdobit říšští vládci a které jsou symbolicky vyjádřené stříbrnou korunou krále římského, železnou korunou království italského a zlatou korunou císařskou, jíž Jindřich VII. také dosáhl. Své opodstatnění ale má v naznačených souvislostech i zobrazení svatby Jindřichova syna, a to nejen jako paralela ke svatbě v Káně Galilejské, ale také jako narážka na získání další koruny

¹⁴³ Výjev svatby či zasnub se ve výtvarném umění objevuje častěji až od 14. století, především v knižní malbě, viz *Lexikon der Kunst*, Bd. 3, ed. Harald Olbrich, Leipzig 1991, s. 283–284.

¹⁴⁴ Werner GOETZ, *Translatio imperii. Ein Beitrag zur Geschichte des Geschichtsdenkens und der politischen Theorien im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, Tübingen 1958.

¹⁴⁵ K tzv. železné koruně naposledy Olaf B. RADER, *Wie Blitz und Donnerschlag. Die Kaiserkrönung Karls IV. nach den Berichten des Johannes Porta de Annoniaco*, Berlin 2016, s. 33–43.

Jindřichovým synem, což evokuje i text pod obrázkem, v němž se sděluje, že jde o uzavření sňatku mezi Janem, synem Jindřicha, krále římského, a Eliškou, dědičkou Čech („*Elyzabeth hereden Boemie*“). Hlavními postavami výjevu však nejsou snoubenci, byť jsou umístěni do středu kresby, ale aktéři jejich svazku: Balduin, Petr z Aspeltu a Jindřich VII.

Na kresbě rozloučení Jana s Balduinem Trevířským 21. září v Colmaru jsou oba muži zachyceni na koních, z nichž každý míří na jinou stranu. Nad Balduinem vlaje na kopí umístěný praporec s červeným trevířským křížem, nad Janovou hlavou je vztyčena korouhev s českým dvouocasým lvem a v jeho doprovodu jsou ještě erby označení Petr z Aspeltu (mohučské stříbrné kolo v červeném poli) a Fridrich z Blankenheimu. Obrázek je velmi výmluvný gesty a heraldickou symbolikou, prostředky charakteristickými pro středověkou veřejnou komunikaci i její výtvarné zachycení. Erb Českého království se v kronice objevil ještě jednou. Na poslední, jediné celostránkové kresbě, se nad hrobem Jindřicha VII. sklánějí tři andělé a nad baldachýnem ve tvaru stanu jsou umístěny tři erby – uprostřed a nejvýše černý říšský orel, heraldicky po jeho levici lucemburský lev a po pravici český lev. Jako symbol Českého království se prosadil za posledních Přemyslovců a nahradil starší svatováclavskou plamennou orlici, kterou později Jan Lucemburský udělil tridentskému biskupovi.¹⁴⁶ Jindřich VII. nikdy českým králem nebyl, ale dopomohl k této hodnotě svému synovi a jeho potomkům. Erby tak naznačují osu Jindřichovy životní dráhy: lucemburský původ, dosažení římského císařství a získání Českého království. Text pod obrázkem paměť i kontinuitu spojuje v prosebná slova většiny nekrologií: „*Orate pro eo*“ neboli Modlete se za něj!

Jindřichova římská jízda neupadla v zapomnění jako nereálný až hazardní čin pětatřicetiletého ambiciózního muže, naopak se stala výzvou pro jeho nástupce. I oni budou usilovat o římskou korunovaci ve smyslu naplnění moci získané volbou. A to i přesto, že získaný titul měl váhu především v zaalpském světě a nevedl k faktickému ovládnutí všech částí Svaté říše římské, tj. severní Itálie a Arelatského království.

¹⁴⁶ Spolu s plamennou orlicí je český dvouocasý lev jako symbol království poprvé zachycen na titulním listu Pasionálu abatyše Kunhuty sepsaného před rokem 1321. *Pasionál Přemyslovny Kunhuty*, ed. Eva Urbánková – Karel Stejskal, Praha 1975.

II. Mladý král na českém trůně

Vkročil tedy král Jan se zbraní do města Pražského a sním celé vojsko bojovníků, všichni majíce přilby na plecích a v rukou svých blýskající meče... Volali pak hned podle rozkazu krále Jana všichni ti, kteří s ním vešli do města, hlasem silný a posvátným „Mír. mír, mír!“ A nastal hned všem mír, jako kdyby byl přišel z nebe.

PETR ŽITAVSKÝ, ZBRASLAVSKÁ KRONIKA, PŘEKLAD, S. 224

Vstříc českým hranicím

Na podzim roku 1310 se Jan Lucemburský blížil k českým hranicím plný dychtivosti, očekávání, jisté úzkosti z neznáma, ale i odhodlání uhájit získané království. Zatím mu totiž náležel pouhý titul českého krále, nikoliv faktická moc. Jindřich VII. mu pomoci nemohl, protože mířil do Itálie, odkud pouze nabádal Petra z Aspeltu, aby byl mladému králi oporou ve všech tušených obtížích v Českém království. Ještě před svým odjezdem vyzval některé říšské pány, aby Jana podpořili také vojensky, protože do říše došly zprávy o nepříznivém vývoji v Čechách. Během září totiž Jindřich Korutanský za pomoci míšeňských oddílů znovu obsadil Prahu.¹ Vévoda patrně již na počátku roku 1310 uzavřel s markrabětem Fridrichem I. Pokousaným smlouvu o vzájemné pomoci, v níž svému spojenci garantoval náhradu vynaložených nákladů a škod na městech Most, Louny a Litoměřice.² V červenci 1310 společnými silami dobyli Kutnou Horu, kterou pak obsadily posily povolane z Korutan.

¹ V míšeňském vojsku byli i šlechtici, kteří se ve zmatené situaci brzy zorientovali a včas přešli z korutanské na lucemburskou stranu. Někteří z nich následně zakotvili na Janově dvoře; k nejvýznamnějším z nich patřil Ota z Bergova (původem z Burgau u Jeny) a Těma z Koldic.

² Smlouva se zachovala pouze ve třech konceptech, z nichž je obtížné rekonstruovat konečný originál, stejně jako datum jeho vydání. Viz Woldemar LIPPERT, *Meissen*

Do Čech se výprava Jana Lucemburského vydala z Norimberku po polovině října. Blíže určit její trasu nelze pro nedostatek pramenů. Pouze Petr Žitavský zaznamenal, že Jan se svými oddíly překročil o svátku Všech svatých řeku Ohři u Radošova (u Karlových Varů). To znamená, že nejeli obvyklejší cestou přes Bärnau a Tachov, ale přes Krušné hory, snad ze strategických důvodů.³ Jana doprovázel Petr z Aspeltu, hrabě Berthold z Hennebergu, eichstättský biskup Filip, fuldský opat Jindřich, norimberský purkrabí Fridrich, hrabě Albrecht z Hohenlohe, Ludvík z Öttingen a Rudolf I. Falcký, v jehož průvodu údajně bylo na 500 jezdců. Mnozí z těchto pánů patřili k předním dvořanům Jindřicha VII. a vděčili mu za četné výsady a finanční odměny, které nepochybně očekávali také za služby poskytované mladému králi. Zahájení vojenského tažení na samém sklonku podzimu bylo neobvyklé. Lucemburkové a jejich spojenci zřejmě předpokládali, že výprava bude mít spíše manifestační charakter a rychle skončí. Po vstupu na území Čech se jejich představy rychle rozplynuly. Nikdo příjízďejícího krále nevítal, počasí bylo pochmurné, deštivé a chladné. K vojsku postupujícimu do středu země se sice přidaly oddíly pražského biskupa Jana IV. a Jindřicha z Lipé, ale mnozí další páni zůstali věrni Jindřichovi Korutanskému, jiní ve skrytu vyčkávali, jak se situace vyvine.

Z taktických důvodů se Janovy oddíly rozhodly dříve než Prahu obsadit Kutnou Horu, „stříbrné srdce“ království. Manévr se ale nezdařil. Korutanská posádka pod velením korutanského zemského maršálka Jindřicha z Aufensteinu město odhodlaně bránila. Petr Žitavský sice píše o šarvátkách, které se před jeho hradbami odehrály, o zranění Jindřicha z Lipé i o úspěších Janových oddílů, ale činí tak spíše proto, aby lucemburskému neúspěchu dodal trochu statečnosti hodné mladého krále. Podobný scénář se odehrál před sousedním Kolínem. Město nereagovalo ani na vzkaz Petra z Aspeltu o mírumilovných úmyslech přicházejících oddílů a dokonce ani na arcibiskupův poněkud kuriózní slib, že bude-li Jan vpuštěn do města, pak „*budeme (tj. Petr z Aspeltu) v něm korunovati vašeho krále a on vám dá za tuto laskavost větší milost a trvalou výsadu, jakoukoli budete chtít mít.*“ Kolín se ale přemluvit nenechal a své počínání zdůvodnil obdobným postojem hlavního města království, věrného Jindřichovi Korutanskému.⁴

und Böhmen in den Jahren 1307–1310, in: NASGA 10, 1889, s. 1–25; Jan GEBAUER, *Některá akta z kanceláře Jindřicha Korutanského*, VKČSN 1909, s. 4–8.

³ FRB IV, s. 170. Petru Žitavskému bylo místo známé, protože nad kostelem v Radošově měl od dob Václava II. patronátní právo cisterciácký klášter Waldsassen.

Janovi nezbývalo, než zamířit ku Praze, byť již v této chvíli bylo jasné, že o ni bude muset bojovat. Z bezpečí Hradu se Jindřich Korutanský snažil o udržení celého města s pomocí míšeňských oddílů. Kronikář František Pražský si povzdechl nad vstřícnými styky některých Pražanů s Míšňany. Pomáhala jim podle něho královna Anna, protože ve svém sídle v domě Mikuláše od Věže (na dnešním Ovocném trhu) se mohla scházet se svým manželem a umožnit mu domlouvat se s míšeňským vojskem o obsazení celého města. Mnozí měšťané prý proto raději opustili své domy a přidali se k přicházejícím oddílům Jana Lucemburského.⁵

Těžko si asi dovedeme představit, co v této situaci tanulo na mysli Janovi, co Elišce, královským rádcům a dalším říšským pánům. Ty vázal slib daný římskému králi i odměny, jež od něho přijali, a které nepochybně očekávali jako projev vděčnosti také od českého krále, až mu pomohou dobýt království. Obtížné bylo asi i rozhodování uvnitř hradeb, neboť mezi měšťany panovaly obavy z ničivého dobývání města. Chuť do boje zřejmě neměla ani jedna z protivných stran, neboť si nebyli jisti vítězstvím.

V mrazivém počasí poslední listopadové dekády stoupala v lucemburském ležení netrpělivost i malomyslnost velící k odložení útoku na Prahu na jarní měsíce a k přesunu na hrady prolucemburské šlechty. To by však byl velmi riskantní krok. Hledalo se proto spojení s lucemburskými příznivci ve městě, podporované neustálým zdůrazňováním, že přicházející král chce nastolit mír a nikoliv plenit svou budoucí rezidenci. Nakonec slavilo úspěch vyjednávání s opozičními silami v Praze. Vést ho asi nebylo příliš obtížné, když podle názoru Petra Žitavského „*nechybělo těch, kdož vcházeli do města a zase z něho vycházeli, a ti obyčejně přinášeli tajné noviny.*“ Jindřichovi Korutanskému evidentně nestačily síly na důslednou kontrolu nad městem ani s pomocí míšeňských oddílů. Bez větších potíží se proto podařilo někdejšímu kaplanovi Elišky Přemyslovny Berengarovi navázat kontakt s Petrem z Aspeltu pod záminkou vyřizování záležitostí církevní správy, protože pražské biskupství patřilo k mohučské arcidiecézi. S kaplanovou pomocí bylo nakonec smluveno znamení k útoku na město. Začít měl po třetím zaznění zvonu z kostela Panny Marie před Týnem. Psal se 3. prosinec 1310.

Útočníci hledali slabší místo v hradbách, kudy by mohli proniknout do města. Uspěli až u branky v blízkosti kláštera sv. Františka, a to za pomoci Pražanů, kteří vrata sami otevřeli, a lucemburským oddílům

⁴ Zbraslavská kronika, překlad, s. 222.

⁵ Kroniky doby Karla IV., překlad, s. 79.

umožnili proniknout do ulic Starého Města. Petr Žitavský tento okamžik popsal slovy: „*Vkročil tedy král Jan se zbraní do města Pražského a s ním celé vojsko bojovníků, všichni majíce přilby na plecích a v rukou svých blýskající meče*“, a zahnali korutanské obránce až k řece, za ni je však nepronásledovali. Král Jan vjel jako vítěz do ulic a jeho průvodci volali do všech stran *Mír, mír, mír!* V okouzlení a v naději, že po letech nastane v zemi klid, zbraslavský kronikář Jana charakterizoval jako mladistvého a líbezného krále, který „*zasluhuje srovnání spíše s andělem nežli s člověkem*“, a přál mu „*nechť kraluje a prospívá, na věky šťasten*“.⁶

Straníci Jindřicha Korutanského podle slov Beneše Krabice z Weitmile „*zmizeli náhle jako stéblo před větrem a jako se roztéká vosk před ohněm*“ a stáhli se na Hrad, v jehož zdech setrvala „jejich“ král. Jindřich Korutanský odtud vedl několik dní jednání s vítězi.⁷ Aktivita se chopila také královna Anna, která vyprosila na Petrovi z Aspeltu nekrvavou kapitulaci korutansko-míšeňského vojska a pro sebe a manžela pokojný odchod z Čech. Podle Petra Žitavského pak poražený královský pár tajně opustil Prahu 9. prosince 1310 kolem půlnoci. Jako rukojmí si s sebou odvedli několik měšťanů, které však ještě v Praze osvobodil Vilém Zajíc z Valdeka. Družinu prchajícího krále pak již nikdo nepronásledoval a šťastně se jim vyhnuli do hlavního města mířící opati klášterů v Sedlci, Plasích a Zbraslavi, první iniciátoři volby Jana Lucemburského. Nikde nenajdeme žádnou zmínku o těžkostech, kterým museli Jindřich a Anna čelit, žádný z českých kronikářů se nezabýval otázkou, jaký postoj ke své ponížené sestře zaujala Eliška, aby na ni nepadl ani stín nějaké kritiky. Jakoby měla být paměť na Přemyslovnu Annu vymazána a zcela nahrazena obrazem Elišky jako jediné oprávněné dědičky odkazu starobylé dynastie. Zato korutanský kronikář Jan z Viktringu psal o Eliščině neochotě poskytnout sestře požadované vozy a doprovod, což ostatně odmítl i Petr z Aspeltu. Vévodský pár se totiž ocitl v podstatě bez prostředků a bez družiny. S odchodem jim nakonec pomohl z Prahy odjíždějící norimberský purkrabí Fridrich spolu s hrabětem z Oettingen.⁸ Je jen dlužno poznamenat, že viktringský opat své dílo začal psát až po smrti Anny, Elišky i Jindřicha, na objednávku Albrechta Habsburského, v době, kdy se odehrával další dramatický úsek v lucembursko-korutanských vztazích.

⁶ FRB IV, s. 173.

⁷ *Kroniky doby Karla IV.*, překlad, s. 183.

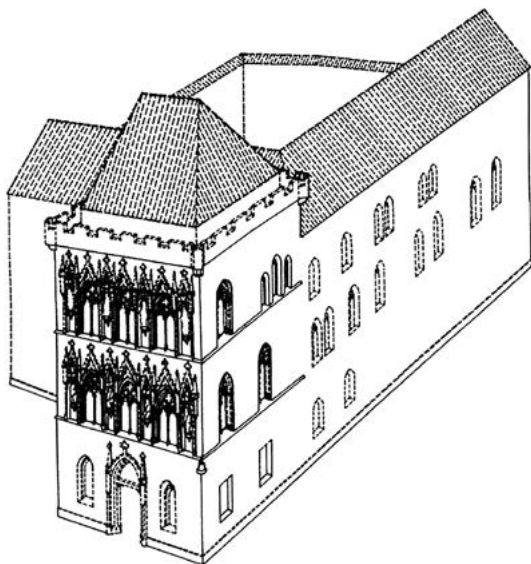
⁸ Na názor Jana z Viktringu upozorňuje K. TELNAROVÁ, „*Anna, královna česká*“, s. 101.

Lucemburkové ve Zbraslavské kronice z roku 1393. Císař Jindřich VII., český král Jan a císař a král český Karel IV. Ve spodní řadě jsou zobrazeni jejich manželky: Markéta Brabantská jako císařovna, Eliška Přemyslovna a císařovna a česká královna Anna Svídnická.

Kaple v přízemí domu
U Kamenného zvonu
s vystavenými torzy soch
z průčelí domu.

Dům U Kamenného zvonu,
pravděpodobná podoba.
Kresebná rekonstrukce
Dalibor Prix.

Inaugurační diplomy

Uvolněný Hrad byl od požáru v roce 1304 ve špatném stavu, respektive se přichozím zdál zřejmě málo reprezentativní a pro větší družinu stísněný. Proto se královský pár ubytoval v domech na Starém Městě pražském, Jan snad přímo v luxusním domě U Kamenného zvonu na staroměstském rynku, v sousedství výstavných patricijských domů, které obsadili přední mužové jeho doprovodu. Mladý král se patrně cítil v jejich blízkosti bezpečněji a také spoléhal na pohostinnost měšťanů, kteří pod tlakem okolností jen těžko mohli odmítat panovníkovy žádosti o finanční i materiální pomoc. Systém královských příjmů se musel teprve rozběhnout, zatím Jan mohl disponovat pouze prostředky, které si přivezl nebo bezprostředně získal.

První radostné okamžiky po ovládnutí Prahy tak brzy vystřídaly starosti. Integrace do českého prostředí nebyla pro Jana jednoduchá. Ocítl se v zemi, která mu byla vzdálená nejen jazykem a kulturou, ale i některými zvyklostmi, jimž rozuměl jen z části nebo je vůbec nechápal. Přišel z odlišného prostředí a také bez jakýchkoliv vladařských zkušeností. Z počátku byl tudíž nucen spoléhat se víceméně na pomoc své ženy a svých důvěrníků v čele s Petrem z Aspeltu. Česká šlechta ale chtěla mít krále „pro sebe“, ovlivňovat ho a těšit se z jeho přízně v rovině materiální i reprezentativní. Očekávalo se, že král svůj „cizí“ doprovod co nejdříve rozpustí, ale to se nestalo. Jednak svým podporovatelům musel nějak oplatit prokázané služby, jednak si na ně zvykl a měl k nim větší důvěru, než k poněkud nečitelné české šlechtě a politicky nevýraznému pražskému biskupovi. Navíc jako říšský vikář bral přítomnost říšských pánů za samozřejmou, byť veškeré výdaje spojené s jejich pobytem šly na účet Českého království.⁹ Překvapením pro Jana mohly být i majetkoprávní poměry v zemi, v níž většina šlechty držela své statky jako svobodné neboli alodiální zboží, tedy nikoliv jako léna, jak to bylo zvykem v lucemburském hrabství či ve Francii. Česká šlechta se navíc netajila svými společensko-politickými ambicemi. Chtěla si zachovat v království podíl na vládě, který si vydobyla ve 13. století.

A protože nemínila nic ponechat náhodě, shrnula své požadavky vůči králi do volební kapitulace, v české historické literatuře známé pod

⁹ Na pražském dvoře se uchytili mnozí pánové, kteří s Janem přišli do Čech, jako např. Albrecht z Hohenlohe, Dieter z Castellu, Oldřich z Leuchtenbergu, Filip z Falkensteina.

označením inaugurační diplomy.¹⁰ K dispozici máme dvě jejich varianty. Obsáhlejší, „pracovní“ koncept se zachoval ve formulářové sbírce pražského biskupa Jana IV. z Dražic,¹¹ definitivní verze je v originále k dispozici pouze pro Moravu. Důvodně se předpokládá, že znění dnes neexistující listiny pro Čechy, respektive pro České království, se s moravským dokumentem krylo.¹² Na základě zachovaných pramenů ale nelze přesně určit, jak a v jakém časovém sledu se text volební kapitulace precizoval. Je možné, že před špýrskou svatbou již existoval nějaký písemný souhrn požadavků šlechty, jehož jednotlivé body ale byly s Jindřichem VII. projednány pouze ústně, zatímco písemnou podobu dostaly až po Janově příjezdu do Čech a ta byla vtělena do zmíněného formuláře. Toto kolo jednání, takřkajíc „domáciho“, proběhlo za účasti pražského biskupa a těch reprezentantů země, kteří se od Jindřicha Korutanského odklonili na poslední chvíli či až po vítězství prolucemburského tábora. Veškeré debaty se musely uskutečnit velmi rychle, včetně nezbytného jednání s králem a následného vyhotovení konečného, pro panovníka přijatelného znění volební kapitulace. Vše bylo patrně hotovo do zahájení prvního, „vánočního“ sněmu v roce 1310. Nedá se totiž předpokládat, že by se o formulacích jednotlivých bodů diskutovalo až v tomto širokém plénu, na němž „na rozkaz králův šlechtici království přísahali, že budou v zemi České konati a zachovávatí mír a prospěch, a tu smlouvu zachovali, jak slíbili.“¹³ O nějakém závazku krále vůči zemské reprezentaci se Petr Žitavský nezmiňuje. Není proto vyloučené, že Jan se zpečetěním dohodnutých,

¹⁰ J. ŠUSTA, *Král cizinec*, s. 131.

¹¹ Ve formulářové sbírce pražského biskupa Jana IV. z Dražic se totiž zachovala zřejmě starší a obsáhlejší verze volební kapitulace, která patrně sloužila jako podklad k dalšímu jednání o podmínkách Janova přijetí. František PALACKÝ, *Über Formelbücher zunächst in Bezug auf böhmische Geschichte* II, Prag 1847; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Cancellaria Johannis de Dražic*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica*, Z pomocných věd historických 9, Praha 1991, s. 29–59. Na rozdíl od J. ŠUSTA, *Král cizinec*, s. 131, se jiní badatelé domnívají, že k jednání o kapitulaci došlo až v Praze. Viz Václav CHALOUPECKÝ, *Inaugurační diplomy krále Jan z roku 1310 a 1311*, *Český časopis historický* (dále ČCH) 50, 1949, s. 69–102, jeho názor přejímá J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 150.

¹² Diplomatický rozbor zachovaného originálu Václav HRUBÝ, *Über das privilegium Königs Johann vom 18. Juni 1311 für Mähren. Ein diplomatischer Beitrag zum Nachweiser Echtheit*, Praha 1912. Listina pro Moravu je otištěna in: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále CDM) VI, ed. Josef Chytil, Brünn 1854, s. 37–38, č. 49; regest in: RBM III, ed. Josef Emler, Pragae 1890, s. 11–12, č. 29. Originál je uložen v Moravském zemském archivu.

¹³ FRB IV, s. 175; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 227.

pro něho přece jen nepříjemných, pravidel otálel a potvrdil je až pod tlakem šlechty, která písemným potvrzením svých požadavků podmiňovala uskutečnění korunovace. Datum jejího provedení, tj. 7. února roku 1311, lze proto považovat za datum *ante quem* pro vydání volební kapitulace pro Čechy.¹⁴ Moravě mohl Jan stvrdit stejné prohlášení až po faktickém ovládnutí země, proto listina nese pozdější datum (18. června 1311).

Inaugurační diplomy zaujímají zlomové místo ve formování vztahů mezi českým králem a reprezentanty země především z řad šlechty. Poprvé v nich byly požadavky zemské obce formulovány písemně a dosáhly oficiálního potvrzení. Znamenaly jisté omezení královské moci ve jménu prospěchu země, jejímž zájmem měl být panovník podřízen. Jak si toto *bonum commune* představovaly špičky společnosti na počátku 14. století? Vezmeme-li za reálný podklad jednání verzi zachovanou ve zmíněné formulářové sbírce, pak lze konstatovat, že výsledný text představoval sice určitý kompromis ve prospěch krále, ale základní požadavky v podstatě respektoval. Jan tak zůstal věren svým proklamacím o nastolení míru, nikoliv sporů.

V konečném znění inaugurační listiny král Jan sliboval všem světským i církevním knížatům, pánům, zemanům, prelátům, klerikům a všem poddaným obyvatelům Království českého a Moravy zachovávat všechna dosavadní práva a zvyklosti.¹⁵ Jde tedy o celkem běžnou konfirmační formuli a oproti „pracovní“ verzi v ní není zvlášť zdůrazněno duchovenstvo, ani pražský biskup. Možná, že obavy světského kléru z nového krále pominuly, možná se šlechtě nelíbilo jakékoliv zdůrazňování duchovenstva. Dále Jan ze své zvláštní milosti, tudíž dobrovolně a nikoliv z povinnosti, prohlásil, že král má právo svolat vojsko na náklady země neboli zemskou hotovost pouze v případě, bude-li třeba bránit království; jinými slovy řečeno, že nemůže zemskou hotovost použít na případné výboje, na něž si musí prostředky opatřit jinak a sám. Z fiskálních zájmů šlechty vycházel též bod zavazující krále vypisovat obecné daně pouze se souhlasem zemského sněmu, s výjimkou berně ke korunovaci a svatbě dcer. Šlechtě se také podařilo dosáhnout rozšíření dědického práva (v přímé neboli „rodičovské“ linii do čtvrtého kolena), nezískali však právo svobodného testamentu, tj. právo odkázat majetek libovolné osobě.

Určité omezení panovníkových pravomocí představoval bod, jímž se Jan zavazoval obsazovat úřady spojené s nějakým důchodem neboli

¹⁴ Srov. Josef ŠUSTA, *Dvě knihy českých dějin 2. Počátky lucemburské*, Praha 1919, s. 119. Proklamaci volební kapitulace ale autor předpokládá až po korunovaci.

¹⁵ K inauguračním diplomům J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 153n.

Inaugurační listina
pro Moravu
vydaná králem Janem
v Brně 18. června 1311.

beneficiem pouze muži narozenými v Čechách nebo na Moravě.¹⁶ O které úřady konkrétně šlo, není v listině uvedeno. Zřejmě se tiše předpokládalo, že kromě kancléřství, jež měl tradičně ve svých rukou vyšehradský probošt, budou vysoké posty v zemi zastávat výlučně čeští či moravští páni. Nepochybně si to myslela šlechta, nebo alespoň očekávala, že se tak *via facti* nakonec stejně stane. Dané omezení se nedotýkalo králova kruhu

¹⁶ V zachované moravské verzi: „pollicemur ... quod nuncquam alicui alteri quam Morauo in Morauia aliquod officium suppe commitemus“, viz CDM VI, s. 37, č. 49.

tzv. rádců a nejbližších spolupracovníků. Pro situaci roku 1311 lze říci, že inaugurační diplomy postavení krále bezprostředně neohrožily, ale poskytovaly šlechtě prostor pro omezení jeho moci, bude-li k tomu mít důvod nebo příležitost.

Zatím ale k žádnému radikálnímu zlomu nedošlo. Na pražském dvoře nadále setrvali i „cizozemci“, jejichž přítomnost odůvodňovalo nejen plnění přání Jindřicha VII., ale i Janovo říšské vikářství. Česká šlechta musela tyto skutečnosti respektovat a nemohla panovníka nutit k propuštění všech říšských pánů a rádců. Klíčové místo si mezi nimi zachoval Petr z Aspeltu spolu s obratným a zkušeným diplomatem hrabětem Bertholdem z Hennebergu, které zřejmě akceptovala i většina zemské reprezentace.¹⁷ Vedle nich na dvoře setrvali i další pánové, kteří s Janem přišli do Čech – Albrecht z Hohenlohe, Dieter z Castellu, Oldřich z Leuchtenbergu, Filip z Falkensteina, biskupové Filip Eichstättský a Jindřich Fuldský, opat cisterciáckého kláštera ve Waldsassenu Jan. Z českých šlechticů se snažil po králově boku prosadit především Jindřich st. z Lipé, který držel úřad královského maršálka a také lukrativní úřad podkomořího.¹⁸

Kromě rádců-cizinců a úzkého okruhu českých šlechticů Jan jistě hledal poučení i u své manželky, jež nepochybně mluvila dobře i německy a mohla králi pomoci s pochopením zemských zvyklostí a poměrů. Eliška se také roli rádkyně snažila zastat, ale chyběl jí jak širší politický rozhled, tak zkušenosti z dvorského života. I povahou byla asi pro takový úkol příliš přímočará a impulzivní, což snižovalo váhu jejích rozhodnutí. Navíc nedokázala potlačit svou narůstající nechuť k Jindřichovi st. z Lipé. Na hrdém, schopném i intrikánském Ronovci jí vadil mimo jiné jeho neskrývaný milostný poměr s Eliškou Rejčkou. Přemyslovna považovala vztah ženatého Jindřicha a otce sedmi dětí k o osmnáct let mladší, dvojnásobné královské vdově za nepřístojný a urážlivý vůči památce Eliščina otce a Rejččina prvního manžela Václava II. Snad své půvabné a stále ještě mladé maceše i trochu záviděla neskrývanou lásku a nezávislý

¹⁷ Ke složení Janova dvora Peter MORAW, *Über den Hof Johanns von Luxemburg und Böhmen*, in: Johann der Blinde, ed. M. Pauly, s. 93–120. K české šlechtě na Janově dvoře podrobně Zdeněk ŽALUD, *Dvůr Jana Lucemburského a česká šlechta*, in: Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi k nedožitým 85. narozeninám, ed. Lenka Bobková – Mlada Holá, Praha – Litomyšl 2005, s. 143–152; TÝŽ, *Česká šlechta na dvoře Jana Lucemburského*, netištěná disertační práce, FF UK Praha 2006. Podrobněji viz 7. kap.

¹⁸ Viz M. SOVADINA, *Jindřich z Lipé*, s. 5–36 a TÝŽ, *Jindřich z Lipé. První muž království*, Dokončení, s. 3–32.

život zabezpečený bohatým vdovským věnem. Sama se musela spokojit s podstatně nižšími příjmy, což jí mimo jiné nedovolovalo rozvinout tak rozsáhlou mecenášskou činnost jako Rejčka.¹⁹ Navíc královnu-vdovu záhy respektoval i král Jan, potvrzoval jí opakované dary klášteru na Starém Brně, který založila, propůjčil jí svůj brněnský dům stojící vedle královské kaple, poskytl jí i některá patronátní práva, a zřejmě si od ní také půjčoval peníze.²⁰ A tak stoupala nevraživost mezi „Eliškami“, kterou vystihl Petr Žitavský lapidárně konstatováním, že měly „*tyto dvě královny dlouhou dobu mezi sebou obzvláštní nenávisť*“.²¹ A nebylo tedy divu, že hrdá královna neměla ráda ani Jindřicha st. z Lipé a přimkla se k jeho rivalům, stoupcům pana Viléma Zajíce z Valdeka.

Jindřich st. z Lipé (1297–1329) patřil do rozvětveného rodu pánů se znakem ostrve, v německé podobě *Ronne*, z níž bylo odvozeno označení celého rodu – Ronovici. Majetek pánů z Lipé se nacházel v severních Čechách a sahál až k Žitavě. Snažil se využít svých zásluh o dosazení Jana na český trůn a zaujmout prvořadé místo na Janově dvoře. Podarilo se mu proniknout k finančním zdrojům vázaným na kutnohorskou urburu a díky podkomořskému úřadu měl i přehled o královských příjmech. Vilém Zajíc z Valdeka (před 1289–1319) pocházel z neméně vznešeného rodu Buziců a dostatečně včas se přiklonil k lucemburské opozici, ale v delegaci do Frankfurtu nad Mohanem v létě 1310, na rozdíl od pána z Lipé, osobně nebyl. Vlastnil rozsáhlé panství na Podbrdsku, v těsné blízkosti královského křivoklátského panství. Soupeření jmenovaných pánů o rozhodující místo na panovnickém dvoře nebylo jen odrazem jejich ctižádosti a pragmatických zájmů, ale pramenilo ze polečného úsilí šlechty o uhájení co největšího podílu na vládě v království. Toto vyhrazování prostoru mezi pravomocemi krále a reprezentantů země odstartovaly již inaugurační diplomy. Následujících devět let pak probíhal zápas o jejich naplnění, jehož součástí byly i spory mezi jednotlivými šlechtickými frakcemi.

¹⁹ K tématu církevního mecenášství blíže Zdeněk VAŠEK, *Královská rodina a přízeň církvi v letech 1310–1333*, Historie – Otázky – Problémy 3/2, 2011, s. 55–67. Dále též Jana VÍTOVÁ, Majetkové poměry královny Elišky Rejčky, *Historica Olomucensia* 41, 2012, s. 35–54. Další literatura k Rejčce uvedena v I. kapitole, v pozn. 18.

²⁰ Svědčí o tom revers krále Jana, v němž potvrzuje dluh u Elišky Rejčky ve výši 1000 kop pražských grošů. Viz MZA Brno, E 09, sign. 1325 V 08. Dům jí dal 10. 5. 1319, viz MZA Brno, E 09, sign. 1319 V 10.

²¹ FRB IV, s. 250; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 320.

Národ, jazyk, země

Ostražitost českého prostředí vůči cizincům nebyla projevem nacionalismu ve smyslu 19. století, ale daleko více pramenila z obav politicko-zemského a fiskálního charakteru. Rozhodující kritérium pro označení „cizinec“ představoval sice zemský původ, nikoliv primárně jazyk, čeština ale byla vnímána jako důležitý znak zemské identity, a proto její neznalost byla vyčítána těm, kteří v zemi nebyli ani usedlí a tudíž se s ní v ničem neidentifikovali.²² Poněkud jiné postavení mělo německy mluvící obyvatelstvo usazené v království. Jeho počet se zvedl především ve 13. století v důsledku mohutné osidlovací vlny zvláště pohraničních oblastí a v souvislosti s konstituováním měst. Změnami prošly majetkoprávní normy i kulturně společenská atmosféra, poznamenaná rytířským étosem. Šlechta deklarovala svůj příklon k novým kulturním impulzům módními německy znějícími jmény hradů typu Rosenberg, Riesenburg, Schwanberg a v jejich důsledku i predikátů později počestěných (z Rožmberka, z Rýzmburka, ze Švamberka). Na dvoře Václava II. zaznívaly básně slavných, německy tvořících minnesänggrů. A dokonce sám král je považován za autora tří takových milostných písní.²³

Rozdíl ve vnímání jazyka jako jednoho ze znaků zemské identity vzklíčil v řadách zemské šlechty především jako reakce na panovnickou krizi způsobenou předčasnou smrtí Václava II. a jeho syna. Protiněmecké nálady dobře vystihl tak řečený Dalimil na více místech své česky psané veršované kroniky. V jejím závěru vyslovil přání, aby nastupující král (tj. Jan) „*miloval zemany a v svéj radě jměl české pány*“.²⁴ Ale ani v Dalimilově kronice nejsou všichni „Nečeši“ vždy vnímáni obecně jako německé etnikum, ale rozlišují se mezi nimi Míšňané, Švábi apod. Především ty pak autor označuje za nepřátele a utiskovatele království, jimž má domácí šlechta čelit svou udatností.

České národní vědomí ještě zesílilo po polovině 14. století, tedy o něco později než např. ve Francii či Itálii.²⁵ Čeština se stala nejen jazykem

²² František ŠMAHEL, *Lingua et sanguis: pokrevní společenství „jazykového národa“ ve středověkých Čechách*, ČMM 117, 1998, s. 407–416; TÝŽ, *Idea národa v husitských Čechách*, Praha 2000², pro předhusitské poměry s. 22–34.

²³ Viz Sylvie STANOVSKÁ, *Německá milostná lyrika na dvoře krále Václava II.*, in: Moravo, Čechy, radujte se! Němečtí a rakouští básníci v českých zemích za posledních Přemyslovců, Praha 1998, s. 163–209.

²⁴ Viz *Staročeská kronika*, s. 541.

²⁵ Rainer Christoph SCHWINGES, „Primäre“ und „sekundäre“ Nation. Nationalbewußtsein und sozialer Wandel im mittelalterlichen Böhmen, in: Europa slavica-Europa

krásné literatury, ale postupně pronikla i do pragmatických písemností. Český psaný listiny se v pražské královské kanceláři začaly objevovat před koncem 14. století,²⁶ nikdy však zcela nevytlačily ani latinu ani němčinu, jejíž užívání bylo nezbytné jak kvůli stykům s říší, tak kvůli komunikaci s těmi korunními zeměmi, které se vyznačovaly převahou německy mluvících obyvatelstva.

Kolem roku 1310 byl pražský dvůr z větší části česko-německy bilingvní, což platilo i o královské rodině. Dva rovnocenně chápané jazyky nebyly žádným překvapením ani pro Jana, vychovaného ve francouzsko-německém prostředí, byť oba jeho rodiče patřili více do sféry frankofonní. Samozřejmostí pro něho pak bylo i zvládnutí češtiny, což jasně dokládá zpráva kronikáře Heinricha z Diessenhofenu o Janových znalostech němčiny, francouzštiny, češtiny a také latiny.²⁷ Obdobnou dvojjazyčnost jako na pražském dvoře můžeme předpokládat také u vyšších společenských vrstev, jejichž příslušníci byli často i příbuzensky vázáni na německé rody ze sousedních říšských oblastí. Ještě pestřejší strukturu z hlediska etnického původu jednotlivých osob vykazovaly církevní kruhy, ovlivněné univerzalistickým systémem výběru čelných hodnostářů. Z německy mluvících rodin pocházeli členové cisterciáckého řádu, a tudíž i opati sedleckého a zbraslavského kláštera, kteří vystupovali jako zastánci přemyslovských tradic. Pokud přízvisko Žitavský poukazuje na původ našeho vynikajícího kronikáře, pak i on patřil mezi „naše“ Němce, tj. pocházel sice z města, které leželo v hranicích království, ale jazykově bylo jednoznačně

orientalis, Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geb. ed. Klaus-Detlev Grothusen – Klaus Zernack, Berlin 1980, s. 490–532; přehled problematiky Ferdinand SEIBT, *Natio bohémica*, in: Deutsche in den böhmischen Ländern, ed. Hans Rothe, Köln – Weimar – Wien 1992, s. 29–46; sémantický rozbor přináší Petr ČORNEJ, *Cizí, cizozemec a Němec*, in: Nový Mars Moravicus, Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, ed. Bronislav Chocholáč – Libor Jan – Tomáš Knoz, Brno 1999, s. 97–109; F. ŠMAHEL, *Idea národa*, zvláště s. 22–89; Martin NODL, *Nacionalismus a národní vědomí na počátku 14. století*, in: Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytniej, ed. Antoni Barciak – Wojciech Iwańczak, Katowice 2006, s. 77–115; k formování národního uvědomění a vědomí slovanské sounáležitosti Antoni BARCIAK, *Problemy świadomości narodowej w stosunkach czesko-polskich w średniowieczu*, in: Czechy i Polska na szlakach ich kulturalnego rozwoju, ed. Jadwiga Grell, Kraków 1998, s. 43–52.

²⁶ Věra UHLÍŘOVÁ, *K problematice český psaných listin předhusitské doby*, in: SAP 14, 1964, s. 174–237.

²⁷ Heinrich Truchßes zu DIESENHOFEN, *Historica ecclesiastica (1316–1361)*, Fontes rerum Germanicarum IV, ed. Alfons Huber, Stuttgart 1868, s. 52–53.

německé. Možná i proto byl v hodnocení podílu cizinců na Janově vládě shovívavější, když podotknul, že kromě moci tito mužové vynikali též *moudrostí*. Zároveň ale nevraživost českého prostředí vůči nim chápal, když konstatoval, že „*mívají národy všechny ve svém zvyku, že nemohou dobře snášet vedle sebe, kdož z cizí země k nim přijdou, aby pak bohatli příliš a měli nad nimi vládu.*“²⁸ Ale pojem „*gens*“ překládaný v daném kontextu jako národ kronikář chápe ve smyslu zemském, tj. nezahrnuje do něho pouze etnické Čechy, ale všechny obyvatele království.

Korunovace Jana a Elišky

Přijetím volební kapitulace dosáhla česká šlechta splnění svých základních požadavků vůči panovníkovi a v dané chvíli velmi stála o to, aby byl Jan řádně pomazán a korunován českým králem. Takového potvrzení získané hodnosti nedosáhl ani Rudolf Habsburský, ani Janův bezprostřední předchůdce Jindřich Korutanský, který navíc ani nesložil lenní slib římskému králi. Jan naplnil oba požadavky během pouhého půl roku!

Na základě ustanovení Zlaté buly sicilské měl právo provést korunovační rituál mohučský arcibiskup jako nadřízený pražského arcibiskupa. Petr z Aspeltu údajně nebyl nijak nadšen spěchem, s nímž se korunovace připravovala. Upozorňoval na nebezpečí, že v předpokládaném termínu nebudou mít čas přijet všichni významní hosté z říše a že je předem vyloučeno, aby z Itálie dorazil Jindřich VII. Šlechta však na takováto varování nebrala zřetel. Přítomnost římského krále nepovažovala za nezbytnou, protože lenní slib do jeho rukou Jan složil již poslední den srpna minulého roku, a patrně o ni ani nestála. Korunovaci vnímala jako zemskou ceremonii, kterou si chtěla „užít“. Petr z Aspeltu se nakonec podřídil okolnostem a rituál v požadovaném termínu provedl. Současně s Janem byla korunována i Eliška Přemyslovna. Staré Město pražské věnovalo manželskému páru ke korunovaci klenoty v ceně 120 kop grošů, což panovník i jeho žena jistě ocenili, neboť peněz se jim nedostávalo. Korunovační berně mohla být těžko za tak krátkou dobu shromážděna a běžné příjmy nepokryly ani náklady na vedení dvora, nemluvě o umořování dluhů zbylých z předešlých let i těch nových, jimiž si Jan vypomáhal cestou do Čech.²⁹

²⁸ FRB IV, s. 227–228; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 295.

²⁹ Staré Město pražské darovalo králi a královně klenoty i ke svátku Narození Páně. Viz *Liber Vetustissimus Antiquae Civitatis Pragensis 1310–1518*, ed. Hana Pátková, Praha 2011, s. 253–254; RBM III, s. 48–49, č. 114. Emil FICKEN, *Johann von*

Korunovace se uskutečnila 7. února 1311 v bazilice sv. Víta na Pražském hradě za účasti českého duchovenstva, šlechty i vyslanců z říše, přičemž podle slov Zbraslavské kroniky mezi nimi byli „*všichni úředníci království a řádně vykonávali své úřady. Ten držel žezlo, ten korunu, ten jablko, ten to, onen ono, každý podle stavu a stupně svého*“.³⁰ K nesení koruny nad hlavou krále byli určení dva mladíci, kteří byli před obřadem pasováni na rytíře, totiž syn pana Bohuslava ze Švamberka a Boru a syn Fridmana ze Smojna. Proč Petr Žitavský bližší podrobnosti o korunovaci nezaznamenal a proč zamlčel jména dalších pánů, kteří při korunovaci figurovali, není jasné. Bylo to tak samozřejmé, nebo měl důvod k zamlčení jejich jmen proto, že s nimi nesouhlasil nebo šlo o nechtěné cizince, či si to prostě nepamatoval?³¹ Dále již kronikář pouze ve vzletných verších popsal jásot lidu shromážděného v chrámu a líčil, jak „*zpívá si Čechů dav, co jejich dovede jazyk, ale i velká část tu Němců německy zpívá. Zato však kněžské sbory tu pějí přátelskou píseň, která se zalíbila všem lidem, jak se tam sešli*“.

Zda jde o narážku na nějaký rozruch při obřadu, není zřetelné, ale v každém případě je chválena „neutralita“ latinských zpěvů, jež byly kronikáři-klerikovi, mateřským jazykem Němci žijícímu uprostřed Čech, jistě nejbližší. Česky patrně zazněla stará píseň „*Hospodine pomiluj ny*“, na niž pamatoval i korunovační řád Karla IV.³²

Po slavné mši se král s královnou doprovázení početným průvodem odebrali do města. Jeli na vybraných koních a nad nimi „*se vznášel jako zářící nebe baldachýn, vyzdvihžený na čtyřech sloupcích*.“ Průvod se radostně ubíral do minoritského kláštera sv. Jakuba na Starém Městě pražském „*za zvuků trub, louten a píšťal, bubnů a kórů i hudby všeho druhu*“. Královská hostina byla připravena v refektáři kláštera, ale početná společnost hodovala i na jiných místech, protože pro velký mráz nebylo možné hostinu uspořádat na veřejném místě, jak bývalo zvykem. Petr Žitavský se ještě pozastavil nad rychlostí, s níž se slavnost uskutečnila, že by nebylo s podivem, „*celý rok kdyby se chystala*“. Myšlenku dále rozvedl ve smyslu

Böhmen. Eine Studie zum romantischen Rittertum des 14. Jahrhunderts, Göttingen 1932, s. 25–26; Z. ŽALUD, *Česká šlechta*, s. 49n.

³⁰ FRB IV, s. 176; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 229.

³¹ FRB IV, s. 177. Bohuslav ze Švamberka byl v poselstvu za Jindřichem VII. v červenci 1310, přes území pánů z Boru a zřejmě pod jejich ochranou se Eliška v srpnu 1310 ubírala směrem k českým hranicím.

³² FRB IV, s. 176–177; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 228–230. Latinsky byl jistě zpíván slavnostní hymnus *Te Deum*, podobně jako se o tom kronikář zmiňuje při korunovaci Václava II. roku 1297. Viz komentář ke Karlovu řádu Josef CIBULKA, *Český řád korunovační a jeho původ*, Praha 1934, s. 139.

mimořádné přízně Boží, neboť původcem této rychlosti mohl být jedině „nebeský učitel, který byl dosud, jak známe, tomuto králi ukazatelem cesty a dobrotvivým vůdcem“.³³ S velkou nadějí kronikář vzhlížel i do dalších let, neboť na královský dvůr se vrací lesk a do Čech přijíždějí velmožové, aby spolu s králem Janem chránili „mír“. Jakoby před kronikářem tanul obraz – nepochoybně časem idealizovaný – slavných dní vlády Václava II.

Počátky Janovy vlády

Dojmy ze šťastných korunovačních dní záhy překryly běžné starosti a problémy. Bylo třeba obnovit vládu krále nad celým přemyslovským dědictvím, tedy i nad Moravou, a zbavit se cizích zástav uvnitř království, zajistit zemský mír, vybudovat si vlastní dvůr a v neposlední řadě rozvíjet i zahraniční politiku. Na prosazování zděděných nároků na Polské království, kde vládl Vladislav Lokýtek, se nedalo pomýšlet, přesto se Jan Lucemburský titulu polského krále nevzdal a užíval ho ve všech svých listinách až do roku 1335.³⁴

Pokud jde o obnovu svrchovanosti nad celým královstvím, lze říci, že Jan vykročil šťastně. Obratně využil i práv, jež mu plynula z hodnosti říšského vikariátu. Pomohla mu při jednání s Fridrichem Míšeňským, který stihl včas opustit Jindřicha Korutanského a přiklonit se k vítěznému Lucemburkovi. Jan jménem svého otce a na radu Petra z Aspeltu, Jindřicha Fuldského a Rudolfa Falckého přenechal markraběti na deset let správu Plíseňska a říšská města Altenburg, Zwickau a Chemnitz. Na oplátku Fridrich Janovi jako českému králi navrátil zastavené Louny a stáhl se tak z Čech.³⁵

Říšské pravomoci ulehčily Janovi i cestu k ovládnutí Moravy, k níž si nárokovali zástavní práva Habsburkové. V jejich rukou stále zůstávala města a hrady Znojmo, Podivín a Pohořelice, i zástavní listina Jindřicha VII. dokonce na celou Moravu.³⁶ Již v březnu 1311 navázali Janovi

³³ Zbraslavská kronika, překlad, s. 233.

³⁴ V titulatuře se uvádí jako *Johannes, Bohemiae et Poloniae rex ac Luxemburgensis comes*, Eliška Přemyslovna jako *Elisabeth, Bohemiae et Poloniae regina*.

³⁵ Dohody byly uzavřeny v Chebu 1. dubna 1311 – RBM III, s. 4, č. 8.

³⁶ Jindřich VII. jim Moravu zastavil 17. září 1309 v ceně 50 tisíc hřiven stříbra; prohlášení vévodů Fridricha a Leopolda k zástavě je datováno 17. 9. 1309 ve Špýru, viz MGH Const. IV/1, s. 278–230, č. 319. Fakticky ale rakouští vévodové zřejmě zemi nepřevzali, a ovládli pouze zmíněná jihomoravská města. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 13.

zmocnění diplomatická jednání s rakouskými vévody a od nejstaršího z nich, Fridricha zvaného Sličný, se jim podařilo dosáhnout prohlášení o ochotě Habsburků rezignovat na nároky plynoucí jim ze slibů Jindřicha VII. Nadále si však podrželi Znojmo, Podivín a Pohořelice.³⁷ Z ležení před italskou Brescií se kladně k dohodám vyjádřil Jindřich VII. a konečné rozhodnutí delegoval na Petra z Aspelu jako arbitra podmínek vyrovnání.³⁸ K uklidnění situace měla přispět i další jednání o postupném vyrovnávání dluhů Jindřicha VII. vůči Habsburkům. Nové schůzky se uskutečnily v červenci roku 1312 ve Vídni a ve Znojmě. Král část otcových závazků zaplatil a v rámci vyrovnání převzal i povinnost uhradit pohledávky Dietera a Waltera z Castellu, které měli u Habsburků.³⁹ Zastavená jihomoravská města však Habsburkům nadále zůstala.⁴⁰ V této době ale již měl Jan ve svých rukou prakticky celou Moravu.

V květnu roku 1311 totiž, „*když se mu vše dařilo a celé Čechy ho poslouchaly, rozhodl se podívat, kterak vypadají poměry na Moravě*“. Krále doprovázeli Petr z Aspelu, Berthold z Hennebergu, Filip Eichstättský, Albrecht z Hohenlohe a Dieter z Castellu, které lze v daném případě považovat především za exponenty říše, neboť šlo o zrušení zástav sjednaných římským králem.⁴¹ Na Moravu s manželem cestovala také Eliška

³⁷ RBM III, s. 3, č. 6. První jednání mezi lucemburskými a rakouskými vyslanci se uskutečnila v březnu 1311 nejprve v Chebu a pak v Pasově, kde jménem krále Jana zřejmě jednal Petr z Aspelu. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 14–15.; J. ŠUSTA, *Král cizinec*, s. 159.

³⁸ RBM III, s. 9, č. 24 (15. 6. 1311); Petrovi z Aspelu psal v tomto smyslu 17. 6. 1311 – RBM III, s. 10–11, č. 28.

³⁹ RBM III, s. 40–41, č. 93; s. 42, č. 96. Páni z Castellu pocházeli z Frank, Dieter z Castellu byl zemským fojtem ve Frankách a pak ve Švábsku. Tento úřad zastával od dob Albrechta II. a setrval v něm i za Janova vikářství. Získal též říšské léno na hradě Ravensburgu a darem 800 hřiven stříbra. Do Čech přišel s Janem v roce 1310, viz *Handbuch der bayerischen Geschichte* III/1, ed. Andreas Kraus, München 1997, s. 395–396; Winfried REICHERT, *Landesherrschaft zwischen Reich und Frankreich. Verfassung, Wirtschaft und Territorialpolitik in dem Grafschaft Luxemburg von der Mitte des 13. bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts* 1, Trier 1993, s. 291. Walter z Castellu působil na dvoře Václava II., pak ve službách Habsburků. Srov. J. ŠUSTA, *Dvě knihy* 2, s. 210; J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 19–20.

⁴⁰ V prohlášení Fridricha Habsburského je vzpomínána schůzka s králem Janem v Rajhradě. K uvolnění zástavy jihomoravských měst došlo až po porážce vévody Fridricha Sličného v bitvě u Mühldorfu 1322.

⁴¹ *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 233. Dietra z Castellu král v srpnu 1312 pověřil dalším jednáním s Habsburky ohledně vyrovnání dluhů, které má Jindřich VII. u rakouských vévodů; jednání byl přítomen i Walter z Castellu – RBM III, s. 40–41, č. 93; s. 42, č. 95.

Přemyslovna, zato o účasti české šlechty prameny překvapivě mlčí.⁴² Její absence v králově doprovodu, či alespoň mezi svědky, je poněkud zarážející. Patrně šlo o záměr, který měl naznačit, že ovládnutí Moravy, druhé dědičné země Přemyslovců, je v první řadě záležitostí panovníka a česká šlechta není povinna mu v tomto úsilí pomáhat.

Královský průvod se nejprve zastavil v Olomouci, kde se Jan setkal se švagrem Boleslavem III. Lehnickým, aby projednali třetí problém spojený s ovládnutím celého království – navrácení Opavska, které lehnický kníže držel jako zástavu za nesplacené věno své manželky Markéty Přemyslovny. Král Boleslavovy nároky uznal a slíbil dluh (8000 hřiven stříbra) vyrovnat. Petr Žitavský při této příležitosti zdůraznil, že Opavsko patřilo odevádna k Českému království a že před časem ho držel nevlastní bratr Václava II. Mikuláš a jeho navrácení je tudíž zcela legální a v pořádku.⁴³

Převzetí svrchovanosti nad Moravou Jan Lucemburský završil v Brně 18. června 1311 vydáním již vzpomínaného inauguračního diplomu.⁴⁴ V samém závěru moravské cesty se král v rajhradském klášteře sešel s Friderichem Habsburským, aby si údajně „navzájem slíbili svorné přátelství se vzájemnou pomocí.“⁴⁵ Bližší podrobnosti o jednání ani o případných dohodách se nezachovaly.⁴⁶ Vládu nad Moravou ale Jan skutečně obnovil a do Prahy se vracel s oprávněným pocitem úspěchu.

Obraz správně si počínajícího krále Petr Žitavský dotvořil tvrzením o obnovení zemského míru, když napsal, že král po návratu do Čech „prošel veškerou zemí, navštívil jednotlivá města a srovnal se zemí turze, odkud se dály loupeže“.⁴⁷ Konkrétnější údaje o průběhu nastíněné akce však nezaznamenal, lze proto jeho slova chápat více v obecné rovině prezentace a uplatnění panovnického majestátu, k jehož kladům patřil klid a pořádek v zemi. Na Moravě byla situace o něco složitější a napjatější, což

⁴² FRB IV, s. 177.

⁴³ Prohlášení Boleslava, jeho bratří Bernharda a Jindřicha – *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter* II (dále LBUS), ed. Conrad Grönhagen – Hermann Markgraf, Leipzig 1881–1883, s. 466–467, č. 7, č. 8; RBM III, s. 8–9, č. 23. V Opavě 16. června 1311 složila města Opava, Hlubčice a Krnov hold králi Janovi a vratislavským knížatům do vyplacení zástavy – RBM III, s. 9–10, č. 25–27; FRB IV, s. 178.

⁴⁴ Zajímavý je dojem Petra Žitavského z králova uvítání v Brně, kde ho nejvíce upoutal průvod Židů, a při pohledu na něj si vzpomněl „na silné utlačování, které zakoušeli s křesťany v Čechách tito Židé“ – FRB IV, s. 178; *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 234.

⁴⁵ FRB IV, s. 178.

⁴⁶ Další jednání probíhala v roce 1312.

⁴⁷ *Zbraslavská kronika*, překlad, s. 234.

dokládají zprávy o přepadávání cestujících, jež měla na svědomí loupeživá skupina v čele s Jimramem a Artlebem z Boskovic působící na Brněnsku. Proti nim král v roce 1312 vojensky zasáhl a 18 zajatých lapků nechal popravit; Artlebovi se podařilo uprchnout do ciziny a omilostněn byl až v roce 1313. O něco lépe se vedlo družině kolem Fridricha z Linavy, jejíž členové dostali v Brně milost již 20. července 1312.⁴⁸

Jak se zaváděním pořádku souviselo náhlé odvolání Jindřicha z Lipé z postu podkomořího (po 28. červnu 1311) a jeho nahrazení spolehlivým Waltrem z Castellu, nezatíženým vztahy k české šlechtě, lze zdůvodnit pouze hypoteticky na základě opakujících se konfliktů mezi českou šlechtou. Bezprostředním důvodem k sesazení pána z Lipé byly patrně nějaké nečisté machinace kolem sporů o podílu na kutnohorských dolech, které se nemile dotkly i krále.⁴⁹ Na Jindřichovu nekorektnost Jana asi upozornil sedlecký opat Heidenreich, který byl panovníkovým věřitelem či přímo finančníkem.⁵⁰ Výhrady vůči němu mohla mít i města, jež značnou měrou krále finančně dotovala. Úřad maršálka ale Jindřichovi st. zůstal a hrdý pán z Lipé nadále také setrval v králově blízkosti.

Pro představu o složení okruhu osob úzce spjatých s králem a výkonem jeho vlády lze použít text konfirmace práv sedleckého kláštera z října roku 1312. Jan, král český a polský, generální vikář zaalpské části říše, v ní prohlašoval, že tak činí v souladu s přáním a radou paní Elišky, české královny, svého nejmilejšího spolurádce (*collateralis nostre karissime*), fuldského opata Jindřicha, hraběte Bertholda z Hennebergu, Filipa z Falkensteinu, českého maršálka Jindřicha z Lipé, Viléma z Landštejna a Waltra z Castellu.⁵¹ Toto konsilium naznačuje Janovu vstřícnost – doporučovanou mu jistě i jeho rádci – vůči českému prostředí, respektive snahu pochopit závazky plynoucí z přemyslovského dědictví a vyrovnat

⁴⁸ FRB IV, s. 179. Podrobně J. ŠUSTA, *Král cizinec*, s. 166, který uvažuje o odboji vůči Janovi; J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 18–19.

⁴⁹ J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 167. Jindřich st. z Lipé naposledy jako podkomoří předsedal hornímu soudu v klášteře v Sedlci a spor rozhodl asi ne zcela podle práva ve prospěch bratra bývalého písaře královské urbury. Walter z Castellu se vyskytoval v Čechách již za vlády Václava II., v letech 1307–1308 podporoval Habsburky. 5. 7. 1311 je uveden jako *camerarius*, viz RBM III, s. 13, č. 34. V letech 1313–1315 zastával úřad moravského hejtmana.

⁵⁰ Raymond CAZELLES, *Jean l'Aveugle, comte de Luxembourg, roi de Bohême*, Bourges 1947, s. 59.

⁵¹ RBM III, s. 46, č. 109. Upozorňuje Božena KOPIČKOVÁ, *Eliška Přemyslovna. Královna česká*, Praha 2003, s. 40 – podobně v listině ze 17. července 1312 (RBM IV, ed. Josef Emler, Pragae 1892, s. 36, č. 80).

Malá pečeť královny Elišky na listině
z 25. července 1311 pro klášter řádu
křížovníků-stražců Božího hrobu
u sv. Petra a Pavla na Zderaze.

se s nimi, ale současně si uchovat v království jistou nezávislost podpoře-
nou funkcí říšského vikáře. Zmínka o Elišce a jejím postavení vůči králi
nepochybně odpovídala výše popsané realitě, v daném případě její jméno
ještě zdůrazňovalo přemyslovskou tradici založení sedleckého kláštera.
V samotné listině však nešlo pouze o potvrzení jeho privilegií, ale také
o vyjádření díky za půjčky od opata, z nichž tu nejnovější král v konfir-
maci přímo uvedl. Do výše půjčky byla zahrnuta i finanční výpomoc krá-
lovně Elišce z doby, kdy během manželovy výpravy na Moravu pobývala
v Brně v doprovodu zbraslavského opata Konráda a Petra Žitavského. Ten
ve své kronice s úctou a obdivem ke královně poznamenal, že se tehdy
vydala do Ivančic, aby zhlédla zázračnou krvácející hostii, již zbožní lidé
nakonec panovníci darovali a ona ji v nádherné monstranci dala do opa-
třování zbraslavskému klášteru.⁵²

Poněkud v pozadí hlavního politického dění stál na počátku Janovy
vlády pražský biskup Jan IV. z Dražic. Důvodů pro to měl několik. V boji

⁵² RBM III, s. 46, č. 110. V králově listu je uvedeno, že peníze byly třeba na uvolnění
zástavy Waltra z Castellu, na vyřízení rodinných věcí v Lucembursku a 8 kop grošů
bylo vyplaceno v Brně královně. Vše se král zavazoval splatit do příštího sv. Mar-
tina. K zázraku v Ivančicích viz FRB IV, s. 183–185.